

İktisat

dergisi

AYLIK DERGİ

Eylül 1987 • Sayı: 274 • 500 TL (KDV Dahil)

İdris Küçükömer'in Anısına Armağan

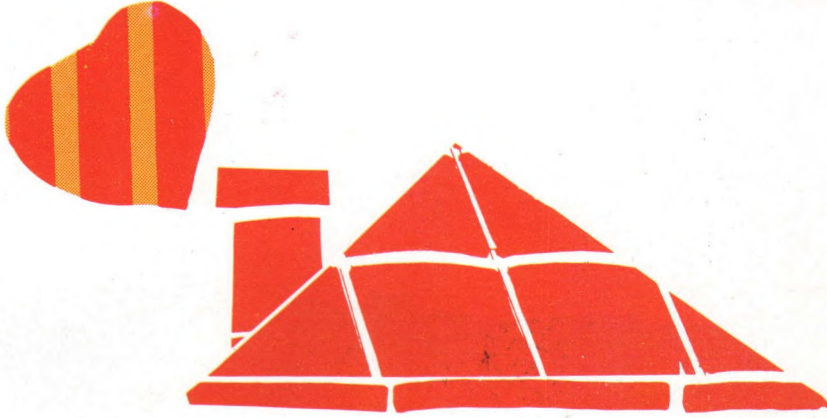
1925 - 1987

İdris adam mıydı? Yoo!
İdris bir bilim adamıydı...
İdris insan mıydı? Yoo!
İdris insan bir insandı...

Can Yücel

Bu kırmızı kiremitli çatının altında zevkle düşünölüp, doğru seçilmiş, özenle yaratılmış Merbolin dünyası var. Bu liste dış cepheden balkon parmaklığına, duvar badanasından dolap kapağına her çeşit özellikte ve renkte sahip olabileceğiniz Merbolin kalitesini sizlere sunar! İşte "Boyacının Aşkı" boyayı badanayı bilen usta boyacıların Merbolin'leri. Merbolin Sentetik Boya, Merbolin Lük Sentetik Boya, Merbolin Plastik Boya, Merbolin Polyesterli Dış Cephe Boyası, Merbolin Merbo Short Sanayi Tipi Boya, Merbolin Merbo Short Hammerton Boya, Merbolin Merbo Short Sanayi Tipi Astar Boya, Merbolin Merbo Short Tiner, Merbolin Antipas yeşil, kırmızı, gri, Merbolin Sülyen Boya, Merbolin Pasta Astar Boya, Merbolin Merbo Lak Sentetik Astar Boya, Merbolin Boya Macunu, Merbolin Kopal Vernik, Merbolin Flating Vernik, Merbolin Sentetik Tiner, Merbolin Süper Sellülozik Tiner. Amacınıza uygun Merbolin'i seçin Merbolin kalitesine sahip olun.

Merbolin

Boyacının Aşkı

iktisat dergisi

AYLIK DERGI

Sahibi:

İ. Ü. İktisat Fakültesi Mezunları
Cemiyeti Yönetim Kurulu Başkanı
AHMET C. ÖZKAN

Sorumlu Yayın Yönetmeni:

NAİL SATLIGAN

Yazı Kurulu:

TANER BERKSOY, İSHAK REYNA,
NAİL SATLIGAN, HAKAN TÜRKÜŞÜ

Danışma Kurulu:

ASAF S. AKAT, ERDOĞAN ALKİN,
TOKTAMIŞ ATEŞ, NİHAT BATUR,
AYHAN BERMEK, NATİK BUDA,
KEMAL CİVELEK, NUSRET EKİN,
MEHMET EMANET, SEYFETTİN GÜRSEL,
AKIN İLKİN, GÜLTEN KAZGAN, SAİM KURUL,
ESİN KUYLU, EROL OKUYAN, ALP ORÇUN,
TALAT ORHON, İZZETTİN ÖNDER,
ŞEREF ÖZGENÇİL, SELÇUK SANCAR,
ORHAN SOFUOĞLU, RAMAZAN SÖNMEZ,
ZAFER TUNCA, OSMAN ULAGAY,
REŞAD UMUR, YÜKSEL ÜLKEN

Kapak:

ÖMER ÜLKENCİLER

Yönetim Yeri:

Cumhuriyet Cad. No: 27/6
Taksim - İSTANBUL
Tel.: 150 50 34 - 150 16 42

Abone Koşulları:

Yıllık 6.000. - TL. (Öğrenci 3.000. - TL.)
6 aylık 3.000. - TL. (Öğrenci 1.500. - TL.)
Yurt Dışı: Yıllık 7.000 TL. — 6 aylık 3.500 TL.

Banka Hesap No.

AKBANK Taksim Şb. (4700)
T. İŞ BANKASI Beyoğlu Şb. (4678)

Basıldığı yer:

YENİLİK BASIMEVİ
Tel.: 143 55 72 - 145 32 48

Dergideki yazılar Cemiyet'i bağlamaz;
görüşler yazarlarına aittir.

Eksik sayılarınızı 500 TL.'lik posta pulu karşılığı
adresimizden sağlayabilirsiniz.

İÜ İKTİSAT FAKÜLTESİ
MEZUNLARI CEMİYETİ
YAYIN ORGANIDIR.

İçindekiler

İDRİS KÜÇÜKÖMER YA DA DUPUIT MI, DELİ DUMRUL MU? (Sencer Divitçioğlu)	3
İDRİS KÜÇÜKÖMER'İN MİRASI (I) (Asaf Savaş Akat)	5
BATILILAŞMA, KAPİTALİZM VE SİVİL TOPLUM (İdris Küçükömer)	10
CUMHURİYETİN İLK ELLİ YILI ÜZERİNE İDRİS KÜÇÜKÖMER	24
SİVİL TOPLUM, BÜROKRASI, POLİTİKA VE AYDINLAR (İdris Küçükömer)	35
S.H.P.'NİN YERİ YA DA TEMSİL ETTİĞİ POLİTİK MİRAS (İdris Küçükömer)	40
OLANLA OLMAYANLA, OLMAYANLA OLANI BİLMEK: CELAL BAYAR, DEVLET VE ANAYASA KAVRAMI (İdris Küçükömer)	44
ÇAĞDAŞ YANILGI VE DEMİREL: SOLUN AÇMAZI (İdris Küçükömer)	50

«İKTİSAT DERGİSİ»NDEN OKURLARINA

Geçen sayımızda haber verdiğimiz gibi bu sayımızı «İdris Küçükömer'in anısına armağan» ederek İktisat Fakültesi Mezunları Cemiyeti'ne ve onun yayın organı İktisat Dergisi'ne düşen bir görevi yerine getiriyoruz. Kuşkusuz bu özel sayı bir Festschrift değildir ve bu özgün düşünürün düşünsel kalıtını değerlendirme yolunda yapılması gereken daha çok şey vardır. Fakülte'nin de bu alanda kendisinden beklenenleri yapacağına inanmak istiyoruz.

Sencer Divitçioğlu ve Asaf Savaş Akat'ın katkılarının özel bir değeri var. Prof. Divitçioğlu'nun akademik kariyerinde geçirdiği badireler de, bu kariyerin idari-biçimsel sona erdirilişi de, Küçükömer'inkilerle anlamlı bir koşutluk içindedir. Bizim bu sayıda götüğümüz amaç açısından asıl önemlisi ise, bütün bu mesleki yakınlığından ötürü, İdris Küçükömer'in iktisatçılığını en iyi Divitçioğlu'nun değerlendirebilecek olmasıdır. Prof. Akat, daha ilk dersinin etkisi altında mesleki seçişini yaptığı ve ders amfilerinin dışında da «peşinden yürüdüğü» bir öğrencisi olarak İdris Küçükömer'in «eylem»ine farklı bir ışık tutuyor. Bizim gibi sizin de A.S. Akat'ın yazısının devamını merakla bekleyeceğinizden kuşquamız yok.

İdris Küçükömer'in Fakülte yayınları arasında çıkmış dört kitabı vardı. Ama üzerinde en çok tartışılmış yapıtı Düzenin Yabancılaşması : Batılama oldu. Bu kitabın çoktandır mevcudu yok. Bu nedenle İdris Küçükömer'in bu kitaba temel oluşturmuş ve kitaptan bir yıl önce Akşam gazetesinde çıkmış olan dört makalesini «Batılama, Kapitalizm ve Sivil Toplum» başlığı altında bir araya getirmenin yararlı olacağını düşündük. Ancak bunları okurken bunların kitabın yerini tutamayacağını, Küçükömer'in, kitabında o yazılardaki görüşleri işleyip geliştirmiş olduğunu unutmamak gerekir. Kitabın, kısa sürede tükenmesine karşın, bir daha yayımlanmamasının nedeni de, Küçükömer'in yalnız bir ikinci basım değil, bir «gözden geçirilmiş ve genişletilmiş yeni basım» yapmak isteyişiydi.

İdris Küçükömer'in düşünsel eyleminde bir zamanlar Milliyet gazetesinin «Düşünenlerin Forumu» köşesine yaptığı katkılar çok önemli bir yer tutar. Kalem kavgalarında kendileriyle hesaplaştığı ne kadar ideolojik - siyasal hareket ve yaklaşım varsa Ali Gevgilili'nin yönettiği bu tartışmalı toplantılarda onların «karakter maskaları» ile karşı karşıya gelirdi. İdris Küçükömer: büyük sermayecilerle seçkin aydınlarla, bü-

rokrat kökenli yekpare rejim ideologlarıyla... Bu forumlardan birinde Küçükömer'in yaptığı konuşmaları yeniden basmakla İ. Küçükömer'i olabildiğince çok yönlü olarak tanıtmayı amaçlayan bu özel sayımızda okurlarımıza yararlı bir hizmette bulunduğumuz inancındayız.

Özel sayımız, İdris Küçükömer'in yayımlanmamış son yazılarıyla taçlanıyor — düşün adamının, düşünce-eriyle fiziksel yaşamın sınırlılığına meydan okuyuşunu simgelercesine. Bu yazılar okunurken bir iki noktaya dikkat edilmesini diliyoruz. Birincisi, bunların hepsi, yazarı tarafından «basılası verilmemiş» yazılardır. Dolayısıyla bunlara nihai biçimini henüz bulmamış yazılar gözüyle bakılması uygun olur. İkinci olarak, yazıların daktilo edilmiş metinlerinde İdris Küçükömer tarafından el yazısıyla yapılmış çıkmalar, eklemeler vardı. Bunlardan tereddütsüzce okuyabildiklerimizi metne dahil ettik; okuyamadığımız ya da tereddütlü kaldığımız yerlere ise ilişmedik. Nihayet, İdris Küçükömer, devlet memurluğuy'a olan bağı koparıldıktan sonra önce SODEP, ardından da S.H.P. içinde yer aldı. Son yazılarının bazılarında, bir partili olarak, parti için ve partiler arası polemiklerde tavır aldı. Belirtmeye gerek yok ki gerek İktisat Fakültesi Mezunları Cemiyeti, gerekse İktisat Dergisi, üye ve okur birleşimlerinin çoğulculuğunu her zaman gözettiklerinden bu tür dolaysız siyasal tartışmalarda taraf değillerdir ve bu yazıları basarken düşün dünyamızın seçkin bir üyesinden geriye kalan ve yaşamının sonlarında nasıl bir fikri senteze doğru yönelmekte olduğunu gösteren metinleri gün ışığına çıkarmaktan başka bir amaç peşinde değillerdir.

Başta sevgili hocamızın dul eşi, Fakültemiz mensubu Dr. Meral Küçükömer olmak üzere yakınlarının, dost ve öğrencilerinin, özellikle Yücel Yaman ve Alpay Biber'in yardım ve katkıları olmasaydı bu özel sayıyı hazırlamamız mümkün olamazdı. İktisat Dergisi yayım yönetmeni, kendilerine içtenlikle teşekkür etmeyi borç bilir.

Bu sayımız için başta sandığımızdan daha çok malzeme bulmamız nedeniyle Ernest Mandel'in Alec Nove'ye cevabının ikinci bölümü ile Nove'nin Mandel'in cevabına cevabının yayımlanmasını gelecek sayıya erteliyoruz. Özür dileriz.

DUYURU

Cemiyetimiz, **TÜRKİYE**'de ilk defa iktisat eğitimi ve iktisadi araştırmalarla ilgili olarak, toplam tutarı **5.000.000 TL.** olan **KARINCA ÖDÜLLERİNİ** verecektir.

KARINCA ÖDÜLLERİ:

A) İ.Ü. İktisat Fakültesine dönük olarak:

- aa) O yıl yapılan en iyi doktora tezine 1.000.000 TL.
- ab) O yıl yapılan en iyi üç master tezine toplam 1.500.000 TL.
- ac) İ.Ü. İktisat Fakültesi mezunu yılın en başarılı iktisadısına Altın Karınca,
- ad) O yıl İktisat Fakültesini normal süresinde (8 sömestr) bitirenlere toplam 750.000 TL. verilir.

B) İktisat bilimine dönük olarak o yıl,

- ba) Türkiye çapında yapılan en iyi araştırmaya, 1.000.000 TL.
- bb) Ekonomi basınındaki en başarılı yazara 750.000 TL. verilir.

AMAÇ: İktisat Fakültesinin eğitimi çerçevesinde, iktisadi sorunlar konusunda toplumun bilincini arttırmak, çözümler üreten ve özgün çalışmaları teşvik etmeye yönelik, iktisadi düşünceye katkıda bulunacak başarılı çalışmaları ödüllendirmektir.

Türkiye çapında yapılacak olan araştırmanın bu yılki konusu:

"1980 SONRASI KAMU İÇ BORÇLANMA POLİTİKALARI"

- İç borçların nedenleri
- Boyutları (konsolide bütçe ve KİT'ler)
- Ekonomiye etkileri (Kaynak dağılımı, gelir dağılımı, enflasyona etkileri...)

tesbit edilmiştir.

NOT: Detaylı bilgi almak isteyenler
150 50 34 - 150 16 42 Nolu
telefonlara başvurabilirler.

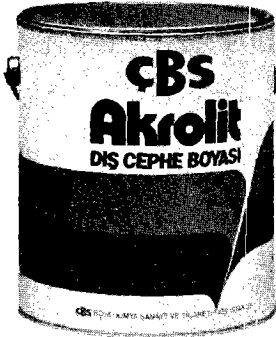
İ.Ü. İKTİSAT FAKÜLTESİ
MEZUNLARI
CEMİYETİ
GENEL
MERKEZİ

ÇBS

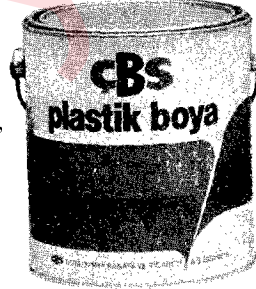
Gerçek boyacıların
onayladığı kalite

Gerçek kaliteyi
onaylıyan belge
bir arada

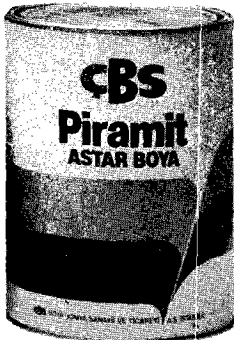
ÇBS Akrolit Dış Cephe Boyası

Dış cepheleri zırh gibi saran,
korurken güzelleştiren
güzelleştirirken koruyan
cephe boyası.

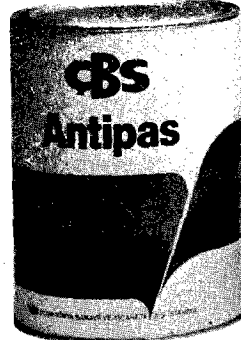
ÇBS Plastik Dispersiyon Boyası

Türkiye'de kireç boya
devrini kapatan, plastik boya
denince akla gelen ilk boya...
Kolay sürülen, çabuk kuruyan,
renkleriyle sürüldüğü
yüzeylere hayat veren boya.

ÇBS Piramit Astar Boya

Son kat boyaların gerçek
kalitesini ortaya çıkaran,
yüzeyleri koruyan,
dirençlerini artıran harika
astar boya.

ÇBS Antipas

Özellikle demir yüzeylerin
paslanmasını önleyen,
son kat boyanın koruyuculuk
özelliklerini artıran sentetik
astar boya.

ÇBS
"güçlü boya"

İdris Küçükömer ya da Dupuit mi, Deli Dumrul mu?

Sencer DİVİTÇİOĞLU

Dr. Divitçioğlu, uzun yıllar İdris Küçükömer ile aynı fakültede ve kürsüde ders verdi; Küçükömer gibi Umumi İktisat ve İktisadi Doktrinler Tarihi Kürsüsü'ne başkanlık yaptı. Profesörlüğünün önce onaylanmaması, on yıl sonra kabulü, 1983'te sıkıyönetim komutanınca İ.Ü. İktisat Fakültesi'nden uzaklaştırılışı, hep İ. Küçükömer ile aynı zamana rastlar.

F.A. Hayek (1978: 50-57) (1) iki tür iktisat hocası vardır diyor : konunun ustaları ve şaşırtıcılar. Birinci öbektekilere konulara tam hâkimdirler, bütün teorileri bilirler ve onlara göre kendilerine yöneltilen soruları tutarlı bir biçimde yanıtlarlar; E. von Böhm-Bawerk ile J. Viner gibi... İkinci öbektekilere ise, konular hakkında yerleşmiş formül ve iddiaları kullanarak kolayca sonuca erişemezler. Onlar daha çok, kendi yorumları çerçevesinde soruları çözmeye çalışırlar; von Wieser, F.H. Knight ve kendisi gibi... «Konunun Ustaları»nın kafası, eşyaları hep düzenli duran bir odaya benzer, «şaşırtıcılar»ın kafaları ise eşyaları dağınık, fakat her seferinde düzene sokulmaya hazır bir odaya... Galiba, İdris'in kafası bu sonuncularinkini andırıyordu.

Bu odayı iyi tanıyorum. Koskoca bir masada çalışırdı. Üzeri kitap, dergi, gazete ve tozla karmakarışık. Kitaplar arasında Hobbes'u, Chomsky'i, İbn Kemal'i, Robbins'i, Eflatun'u, Marx'ı, Lévi-Strauss'u ve Prof. Dr. F. Ergin'i bulabilirdiniz. Onunla konuştuğunda bu kadar çeşitli ve de dağınık kitabı kafasının içinde nasıl bir düzenle yerleştirmiş olduğuna hayran kalırdınız. Buna karşılık, onu ilk kez dinleyen İktisat Fakültesi öğrencilerinin şaşırdıklarını biliyorum. Ondan okumuş olan bütün «iyi» öğrenciler aynı şeyi söyleyeceklerdir. Miskin bilimin mıymır dersleri arkasından İdris'in sunduğu felsefe, metodoloji, tarih ve iktisat alaşımı, ebemkuşağı misali genç dimağları renklendirir, onları afflatırdı. Neden bahsettiğini tam olarak anlayamazlardı ama, sosyal bilimin de ne olduğunu sezinleyen sezinlerdi. Bu, bence harikulade bir şeydi: zira, sadece Dupuit'yi anlamaktansa, hem onu, hem de Deli Dumrul'u birlikte sezinlemenin yeğ olduğuna çoktan karar vermiştim. (2)

(1) **New Studies**, Routledge and Kegan Paul: London.

(2) Dupuit'ye göre bireyin köprüden geçişinin marjinal faydası, ondan alınacak baci belirlenirken, Deli Dumrul'a göre, birey köprüden geçse de, geçse de baci ödemeye mecbur kalacaktır.

İdris'in iktisat bilimi metodolojisine çoklu-düzeyde yaklaşımı **İktisat İlkelerine Yeniden Bakış** (1972) (3) kitabında açıkça görülmür. Bunu vurgulamak üzere, **Giriş** bölümündeki düşüncelerini kısaca özetliyorum: Evrende bir noktanın öbürüne, öbürünün de berikine göre yerleri değişken olduğundan, devinme/uzaklık oynak bir bütünlük içinde meydana gelir. Bu bakımdan, iki nokta arasındaki uzaklık mutlak olmayıp, nispidir. İnsan da maddi devinmenin özgül bir türü olduğundan, o ve toplum karşılıklı ilişkiler içinde bütünlleşir. Bu bütünlleşmenin temelinde insanın biyolojik ve sosyal yeniden-üretimi olgusu yatar. Ne ki, bu olgunun maddi koşulları sürgit değiştiğinden, süreç içinde bütünlleşme mutlak olmayıp, nispi kerte de gerçekleşir. Yani, toplumların gerek artzamanlı, gerekse eşzamanlı kuşatım ve koşullarında tekdüzellik ortaya çıkmaz; toplumlar birbirlerine göre farklılaşmışlardır.

Sorun böyle ortaya konulunca, toplumdaki iktisadi olguyu anlamak üzere, somut gerçeği zihin sürecinde ve soyutta yeniden kurmaya çalışan iktisat teorisini, Orta-Çağ skolastikleri ile XVI. ve XVII. yüzyıl filozoflarından, **via** A. Smith, neo-klâsiklere aktarılan **doğal düzen** fikrine, veya bunun modern terimlerle çevirisi demek olan **denge** ve **optimizasyon** kavramlarına **dayandırmak** hatalı olur. Hâlâ, diyor İdris, günümüzün neo-klasik iktisatçıları tıpkı Copernicus, Galileo ve Newton gibi, **doğal yasaların egemen olduğu** mutlak ve değişmez bir toplum düşleyip, bu kurgunun iktisat teorisini yapmaktadırlar.

(3) Küçükömer, İ. (1972) **İktisat İlkelerine Yeniden Bakış**, Sermet Matbaası: İstanbul.

Oysa, zaman ve mekân içinde, toplumların bağrında farklı iktisadi ve toplumsal yeniden-üretim koşulları geliştiğinden, nispi (belki de dengesizlik) kavramı, çağımızın pozitif bilimlerinde baş köşeye kurulduğu gibi, iktisat biliminde de yerini almalıdır. (4)

Böyle düşünen bir iktisat hocaları ne yapar? Tabii ki, iktisat biliminin ilkelerine yeniden eğilmeyi tasarlar. İdris'in de niyeti buydu. Dört cilt olarak tasarlanıp, ancak zikrettiğim birinci cildi yayımlanan yapıtında, merkantilist, fizyokrat, A. Smith ve Ricardo okullarının kurmuş oldukları teorileri mükemmel bir iktisadi düşünce tarihi çerçevesinde (iktisadi/tarihi gerçeklerle vs. arasındaki ilişkiler) **sergileyerek**, iktisat bilimi alanında amacının **ancak** çok ufak bir bölümünü gerçekleştirmiş oldu. Fakat, bana kalırsa, kitabının yöntemle ilgili bölümü bu özetten kat kat önemlidir.

Olan oldu! Onun çağdaş iktisat teorileri (neo-klâsik, keynesgil, yeni-ricardocu, marxist) hakkındaki görüşlerinden (5) bize sadece «bütün teorilerin çürütülebilirliği» ilkesi kaldı. Bu epistemolojik yaklaşımın ilk muştucusu herhalde İdris değildir ama, savunduğu bu ilkeyle kimi çevrelerce ayaklarına **sanat** (= **teknik**) bukağısı takılmak istenilen iktisadın **bilim** kimliğini berkiterek, onun özgürce soluk almasına yardımcı oldu.

(4) İdris'in Osmanlı ve Cumhuriyet toplumlarını anlamak üzere bu görüşten yola çıktığı bilinmektedir. Bakınız: Küçükömer, İ. (1969) **Düzenin Yabancılaşması**, Ant Yayınları: İstanbul.

(5) İdris'in toplum ve tarih hakkındaki görüşlerini başka bir makalede ele aldım. Bakınız: Divitçi-oğlu, S. (1987) «İdris Küçükömer ya da Paşa ve Bilim», **Tarih ve Toplum** Cilt VIII, Sayı 44

İdris Küçükömer'in Mirası(I)

Asaf Savaş AKAT

Dr. Akat, İdris Küçükömer'in önce öğrencisi, ardından meslektaşı ve kürsü arkadaşı oldu. 1982 yılında İ.Ü. İktisat Fakültesi'nden istifa etti.

İktisat Fakültesi'ne 1962 sonbaharında başladım. Oturma kapasitesinin belki iki katı çiçeği burnunda üniversite öğrencisi 2 No.'lu anfiye doluştuk. Kruvaze lacivert elbisesi ile neredeyse bir İngiliz lordu zannedeceğiniz genç bir hoca etrafı üzüm salkımı gibi ayakta öğrenciler sarkan yüksekçe kürsüye çıktı. Alışmadığımız bir coşku ile konuşmaya başladı. Afalladık, büyülendik. Bir hafta sonra odasını bulup yanına gittim; okulu bitirince onun kürsüsünde asistan olmak istediğimi söyledim. İdris Küçükömer'le böyle tanıştık.

1962 sonbaharından YÖK'ün gelmesi üzerine Üniversite'den istifa ederek ayrıldığım 1982 yazına kadar geçen 20 yıl boyunca Hoca'nın öğrencisi oldum. Umumi İktisat ve İktisadi Doktrinler Tarihi Kürsüsüne girdiğimde Hoca doçent, fakat Kürsü başkanı idi. Kısa süre sonra, 1967 olmalı, şu günlerde İktisat Fakültesinin ve İstanbul Üniversitesinin unutmaya çalıştığı bir ayıp işlendi; önce Küçükömer'in, hemen ardından kürsü ve ikader arkadaşı Sencer Divitcioğlu'nun profesörlüğe tayinleri fakültenin etkin kişilerinin yoğun çabaları ile Üniversite Senatosunda engellendi. Danıştay'a başvurup kazandılar ama Rektörlük uygulamadı. Her iki bilim adamını çok yıpratın, en verimli çağlarında küstürüp üretkenliklerini yok eden uzun bir sinir harbi sürdürüldü. Öğrencileri teker teker Profesör olurken onlar Doçent kaldı. Bir öğrencileri Profesör yapıldı ve Kürsü Başkanlığına getirildi. Bütün bunlar YÖK öncesinde, İstanbul Üniversitesinin kendi erkânı tarafından düşünüldüğü uygulandı.

1970'lerin sonuna doğru 10 yıllık bir gecikme ile ayıp tamir edildi ama galiba hasar tamir edilmezlik noktasına yaklaşmıştı. Derken 12 Eylül ve ardından YÖK geldi. Bizzat YÖK Başkanının yönettiğine kesinlikle inandığım bir orkestra 1402 sayılı kanunu cömertçe üniversitede kullanmaya başladı. Ben birkaç ay önce istifa etmişim; onlar emekliliklerini istemeyi düşünürken 1402'lik oldular.

Hoca'yı genç yaşta aramızdan alan şifasız hastalıkta bu yıpratma mekanizmasının bir yan ürününü görüyorum. Devlet-biyoloji işbirliğinde, Türkiye'nin geçmişine bakılınca, devletin aktif unsur olması şaşırtıcı durmuyor. Küçükömer'in de en sevdiği temalardan biri Türk aydınında devlet kavramının biyolojik kökenleri idi. «Kapıkulluğu artık genetik yapıya yerleşmiş; toplumsal alandan çıkıp biyolojik belirlenme düzeyine geçmiş» derdi. Baskı da öyle oldu sanki; siyasiden yola çıkıp biyoloji ile noktalandı.

Evet, onu öldürdüler. Önce siyaseten, sonra akademik, nihayet biyolojik olarak. Kendilerinden bağımsız ve boyun eğmeden yaşamaya, düşünmeye çalışan insana tahammül edemedikleri için. Onlar öldürdü. İdrisgil analizler sık sık «onlar» sözcüğü ile başladılar. «Onların» kim olduğu her zaman açıkça söylenmese de, biz anladık. Türkiye'de görünmeyen, görününce de söylenmeyen bir nihai karar odağı olduğunu düşünürdük. Sanki bütün elitin, ya inandıkları ya da korktukları için katıldıkları, sessiz ama etkin bir komplo, Doğu Devletinin özü idi «onlar». Ve toplum toplum olmaya doğru her adım attığında karşısında onları bulurdu. «Bu memleket sahipsiz değildir» derler, tıkr tıkr işleyen mekanizmalarını devreye sokarlardı. Onlar başarılı oldukça Hoca'nın karamsarlığı artar, «Doğululuğun genetik kökenleri» tekrar gündeme gelirdi.

İdris Küçükömer'in yaşam çizgisi bir kuşağı özetliyor. 1920'lerin başından 1930'ların sonuna kadar geçen 20 yıllık sürede doğan bir kuşak. Cumhuriyet'in ilk çocukları. Çok önemli bir kuşak; bugün Türkiye'yi yöneten, 1960'dan bu yana siyasi yaşama damgasını vuran bir kuşak. Küçükömer'in yolu, ancak kendi neslinin diğer yönelimleri ile birlikte ele alınıncaya anlaşılabilir. D. AVCIOĞLU, T. GÜNEŞ, Ç. ALTAN, M. TOKER, T. AYDEMİR, K. EVREN... Her biri ayrı yollara gittiler ama aynı potadan çıkmışlardı.

Bırakın bugünkü 20-30 yaş grubunu, şimdi 40'ları ortalayan benim neslimin bile anlayamadığı, anlayamayacağı bir dünyadan geliyorlardı. 600 yıllık bir imparatorluğun gözleri önünde çöküşünü yaşamış (ve nedenlerini anlayamamış) bir yönetici sınıf yeni sınırları içinde bir toplum kurmaya çalışıyor. Devletten topluma giden (gidemeyen?) garip nedensellik bir tek parti rejiminde somutlaşmış.

Pirandello'nun sevimli bir oyunu vardır: **7 Kişi Yazarnı Arıyor**. Tiyatro gibi, T.C. Devleti de kendisine halk arıyordu. 30'lardan itibaren, o devir Avrupa'sının modasına uyarak, bu arayışı totaliter bir yapı içinde, resmi literatürümüze «tek parti rejimi» diye geçen bir siyasi yapıda yürüttüler. Küçükömer'in nesli «Ebedi Şef» ile ilkokula başladı; Güneş Dil Teorisini öğrendi; Recep Peker'in «İnkılap Dersleri» ile demokrasinin kötü bir şey olduğunu ve zaten iflas ettiğini okudu; paramiliter öğrenci kuruluşlarında eğitildi; «Millî Şef» ile lise bitirdi; Yakup Kadri'nin Ankara'sının ikinci bölümündeki ülkü, o ışiksiz kentlerdeki bakımsız çocukların hayat dünyalarını doldurdu.

Toplumundan öylesine izole olmuş bir devletin meşruiyetini kendisine bir «toplumu kurtarma misyonu» atfederek kurmaya çalışması aslında şaşırtıcı değil. Dönemin fiili yöneticileri yazdıkları senaryo ve kurdukları oyundan mesafe alabilecek tecrübeye sahiptiler. Yani, kendileri kurtarma masallarına inanmayacak kadar gerçekçi olabildiler. Ama, oyunda baş rol verilen kentsel kökenli öğrenci azınlık, bu ideolojinin içine doğup içinde büyüyecek. Onlar için, bu misyon kişiliklerinin, hatta doğalarının bir parçası; sanki biyolojik belirlenmelerine girmiş.

Tekrar sözü kasten biyolojiye getirdim. Totaliter bir dönemin bütün propaganda imkânları ile oluşturduğu ideolojinin, onu taşıması hedeflenen insanlarda nasıl acımasız bir tabiyet yarattığını vurgulamak için. Bu

İnsanların herhalde çok büyük bölümü beyinlerine nakşedilen dünyayı hiç sorgulamadan yaşadı, hâlâ öyle yaşamayı sürdürenler de pek az değil galiba. Ama, bazıları, aynen İdris Küçükömer gibi, geç de olsa, o dünyayı sorgulamaya başladılar. Sorguladıkça da, gücü karşısında şaşırıp kaldılar. «Tek parti» fikriyatının ve içerdiği toplumu kurtarma misyonunun Türkiye'yi nasıl bir ideolojik-siyasal-toplumsal hapishaneye dönüştürdüğünü herkesten önce, herkesten çok hissettiler.

Cumhuriyet döneminin Osmanlı-Türk yönetici sınıfa getirdiği en büyük ideolojik yenilik belki bu noktada. 19'uncu yüzyıl ve 20'nci yüzyıl başı reformcuları hep «devleti kurtarmak» peşindeydi. «Tek parti dönemi» ise yetiştirdiği gençlere misyonlarını toplum düzeyinde tanımladı. Varsın toplum bütün bu olup bitenlerden habersiz yaşamını sürdürsün, varsın o gençler kurtaracakları toplumu hiç tanımasınlar. Devlet, ki herhalde artık büyük harflerle DEVLET diye yazmak gerekecek, bu sorunların hepsini çözecektir.

Böyle totaliter ideolojilerle yetişen gençler Türkiye'ye özgü bir olay değil. Başka yerlerde ve başka zamanlarda aynı şeyler olmuş, bugün de dünyanın bir sürü köşesinde oluyor. Türkiye'ye özgü olan, ve İdris Küçükömer'in hayatı ile beraber izleyebileceğimiz süreç, «tek parti rejiminin» en güçlü olması gereken anda, 1940'lar sonunda aniden sahneyi terk edivermesi. Toplumu kurtarmaya yetiştirilen neslin de kendisini aynı süratle yabancı bir diyarda, Demokrat Parti iktidarı altında buluvermeleri.

Aradan o kadar çok zaman, köprülerin altından o kadar sular geçti ki, o günleri yaşayanların bile yaşadıkları şokun duygusal şiddetini bugün hatırlamaları mümkün değil. Ancak benim gibi bir aracı, bir hikâye anlatıcı devreye girerek onlara (ve o şoku yaşamamış olanlara) tekrar anlatacak, muhayyilelerinde o günleri yeniden kuracak.

1945'te çok partili rejime geçiş, toplumun iç dinamiğini, toplumsal güçlerin talep ve mücadelelerini yansıtmayan, «dışarıdan» belirlenmiş bir olaydı. Hatta, işin özünde ciddi bir demokrasiye geçiş niyetinden bile söz etmek zordur. Dışarının gözünü boyamak, Savaşı kazanan Demokrasi Cephesine Türkiye'nin savaş öncesi ve savaş boyunca iç ve dış politikasında mağlûplarla yakınlıklarını unutturmayı amaçlayan bir kozmetik operasyon amaçlanmıştı. Devrin yöneticileri, seçimleri kazanmasa da Batı'nın gözünü boyamaya yetecek bir muhalefet partisi beklentisi ile bu operasyona girişmişlerdi. İktidarın kendilerinde kalacağından o kadar emindiler ki, tek parti yönetimi için düşünülmüş ve Kuvvetler Birliğine dayanan 1924 Anayasasında değişiklik yapmak gereğini bile duymadılar. Zaten muhalefetin kendi içlerinden birilerinince yönetilmesini sağlayarak akıllarınca «Majestelerinin muhalefetini» kuruyorlardı.

1945 yılında Türkiye'de olup bitenlerin garipliğini iyice gözümüzde canlandırmak için, başka ülkelerde diktatörlükten demokrasiye geçişin meşakkatini hatırlamak yeter. Şu sıralarda Kore'de, yakın zamanda Filipinler'de olup bitenleri düşünelim (1). 1945 yılında İsmet Paşa'nın CHP'si sokak gösterileri, grev dalgaları, tutuklanan muhalefet liderleri, kapatılan gazeteler, siyasi cinayetler, suiistimal skandalları, işkence suçlamaları arasında çaresizlik içinde kalarak toplumsal muhalefetin baskısına boyun eğmek zorunda mı kaldı? Tabii ki hayır. Çok partililik «devletin çıkarları» açısından gerekli görülerek topluma bir sabah tebliğ edildi. Son kırk yılın çalkantıları bu tersliğin kaçınılmaz sonucu idi galiba: Çatısı üstüne oturan bina yıkılmasın da ne yapsın?

Devletin oyununu Türk halkı oyu ile bozdu. Ama, oyunun kurallarını değiştiremedi. Bir yandan 1924 Anayasası, öte yanda tek parti içinden çıkan Menderes-Bayar ekibi, erken doğan çocuğu erkenden öldürmek için faz-

lası ile yeterli idiler. Dış dünyada soğuk savaşın tepe noktalarına çıktığı 1950'lerde, Türkiye her şeyi tersinden yaşamaya başladı. Toplumun da, devletin de hazırlıksız girdiği çok partili düzen giderek toplumla devlet arasında inanılmaz bir tansiyona dönüşüp 27 Mayıs'ta yapılan askeri darbe ile parçalandı.

Amacımız yakın tarihimizin bir özeti olmadığına göre, ayrıntılara girmek gerekmiyor. Bu parçalanışta Küçükömer'in nesli baş aktör rolünde. Bizlerin anlaması, hatta belki de sempati ile bakması gereken şey, üstlerine yüklenen tarihi misyonun 1950'lerin konjonktürüne çarptığı noktada, bu neslin radikalleşerek demokrasiyi reddetmesi. Kendilerini ileri, çağdaş, pozitif (2) olan her şeyle özdeşleştirip, toplumlarını kendilerine çekebilmek için bir süre boyundurukları altında tutma gereğine inanmaları. Velhasıl, kendi oluşum yıllarını kendi üretken yıllarında yeniden (ve daha mükemmel) üretmek arzusu ile yanıp tutuşmaları.

27 Mayıs darbesinden 1923'ten beri demokrasiyi mümkün kılan kurumların hiç birisinin yeşertilmediği, tam tersine kaynağından ve kökünden kurutulduğu bir toprağa düşen tohumun doğurgan olmaması mümkün değildi. Cuntalar, darbe denemeleri, «ilerici» ya da «gerici» darbeler, darbe içinde darbeler vs. birbirini izleyerek Türkiye'yi 1980'lere getirdiler. Darbeci askerler kendilerine davetiye çıkartan ve iktidarlarının yöneticileri olmak için yarışan mümtaz sivil şahsiyetler, cuntacı siviller ise belde tabanca darbe tezgâhılamakla iştigal eden genç subaylar ve Çankaya hesapları ile onları koruyan yaşlı subaylar bulmakta hiç zorluk çekmediler.

İdris Küçükömer'le yazımın başında anlattığım gibi İktisat Fakültesinin 2 No.'lu anfisindeki ilk karşılaşmamızdan kısa bir süre sonra, sanırım Kasım 1962 olmalı, hocanın yönetiminde ilk öğrenci yürüyüşümü yaptım.

1961 seçimlerinde halk CHP'yi iktidara getirmeyerek demokrasiye layık olmadığını kesin kanıtlamıştı. Bizim okuduğumuz gazetelere bakılırsa, şeriat geri gelmek üzereydi ve dinamik ve etkin güçler (ya da ordu-gençlik el ele) acilen duruma müdahale etmezse her şey elden gidiyordu. Biz de Şişhane'ye doğru yürüyorduk. Ayrıntılarını ve mekanizmalarını bilmiyorduk ama, bu yürüyüşlerle yeni bir darbenin geleceğini anlıyorduk. Ortada efsanemsi bir Talaat Aydemir ismi dolaşıyordu. Şişhane'de, polis yürüyüşü dağıtmak istedi. Biz (öğrenciler) tam paniklerken, ilk sırada yürüyen Küçükömer öne atıldı ve dağılan yürüyüşü toparlayıp polis engelini aşmayı sağladı. O bir ben on binlerden bir, o yürüten ben yürütülen, Hoca ile ilk müşterek eylemimiz böyle oldu.

O günler heyecanlı günlerdi. **Yön** dergisinde Mümtaz Soysal, Doğan Avcıoğlu, Bahri Savcı gibi 1961 Anayasasını yapanlardan darbe fetvaları okur, Sosyalist Kültür Derneği toplantılarında Çetin Altan ve İdris Hoca'dan bu düzenin derhal değişeceğini dinleyip sonra da onları omuzlarımızda Cağaloğlu'nda dolaştırırdık. Öyle aramızda bölünme filan da yoktu. «İlerici» sıfatına layık herkes aynı blokta buluşmuş, bir yıl önce seçimle gelen parlamentonun bir darbe ile bir an önce kapatılması ve Türkiye'nin arzulanan «ilerici» tek parti rejimi/askeri diktatörlük rejimine geçmesi için elbirliği ile mücadele ediyordu (3). Hoca'nın yaşamında çok önemli günlerdi onlar. Aydemir asker kanadın, İdris ise sivil kanadın lideri idi. Darbe öncesi aralarında oluşan çekişme ve kavgaların gide-rek nasıl bir kopuşla sonuçlandığını çok sonra Hoca'dan dinleme imkânım oldu.

Darbe iki kez denendi ama başarıya ulaşamadı. 1963 Mayısında (biz birinci sınıfı bitirirken) Küçükömer'in Balmumcu'ya alındığını duyduk. Aydemir'le yolları daha ilk darbeden önce ayrıldığı için, bildiğim kadarıyla mahkemeye bile çıkmadan birkaç ay sonra

serbest bırakıldı. Hoca dersini almıştı. Onun neslinde bu dersi alamayan başkaları cuntacılığı sürdürdüler.

Küçükömer'in kişiliğinden gelen ve daha sonraki gelişmesini de açıklayan bir hususiyeti onu kendi neslinde ayırt ediyordu: cesareti ve ataklığı. Sivil Türk aydınının geleneksel kaypaklığına başvurmamış, kelleyi koltuğa alıp bir albayla cunta kurmuş, lider olarak cuntanın sorumluluğunu paylaşmıştı. Mutlak iktidara giden yolun bile nasıl bir iktidar olduğunu birinci elden yaşamış, mutlakıyetçi bir devletin ve içerdği mutlak iktidarın pisliğini görmüştü. O deneyimle her ikisinden de nefret etti. Fakülte'deki odasında o günleri anarken, «iktidarın anlamını bilmezsiniz; ben şu kapıyı tekme ile açıp girerdim» derdi. Kendisinin başını çektiği olayın İsmet Paşa'ya karşı girişilecek bir darbe olmasından özel bir keyif alır, Paşa'nın Üniversite Rektörlerini toplayıp kendisi için «bu adamı derhal üniversiteden atın» diye bağırdığını gururla anlatırdı. Aydemir olayının farklılığı burada idi: Diğer cuntaları, örneğin bir 9 Mart'ı hatırlayınca, karşılaştırmaların zorluğu anlaşılır. Hocanın radikalizmi, darbenin büyük harfle yazılan devleti simgeleyen İsmet İnönü'ye karşı planlanması ile bir şiirsellik kazanıyordu. Küçükömer hep radikal kaldı, çünkü hep çürümüş bir geçmişten köklü bir kopuştan yana tavır koydu; sürekliliğin getireceği küçük hesapların ucuzluğunu reddetti. Onun darbeciliğini bile neredeyse sevimli hale getiren bu kirletilemeyen inançlılığı idi. Öyle yaşadı. Öyle öldü.

O günleri yanında geçirmedığım için yaşadığı iç fırtınaları bilmiyorum. Sonraları yaptığımız geri dönüşler kısmi kaldı, duygusal boyutunu ya unutmuştu, ya da hatırlamak istemedi. Beni etkileyen ve yoğun bir iç hesaplaşmayı özetlediğine inandığım bir sözünü unutmadım: «Darbeden sonra ya o (Aydemir) beni öldürecek, ya da ben onu. Başka çare yoktu. Bunu ikimiz de anlamıştık.»

Bunlar olurken, aydın kesimde 1960'lara esas damgasını vuracak önemli bir bölünmenin başlangıcını görüyoruz: Türkiye İşçi Partisi'nin canlanması. Bir kısım aydın sivil bir oluşum için TİP'te odaklanıp sosyalist düşünceye ilk sağlıklı adımlarını atmaya hazırlanırken, darbeci radikaller Yön Dergisi etrafında Nasır modelini netleştiriyorlardı. Küçükömer tereddütsüz bir tavırla TİP'i seçti. Sivilcilerle askerciler arasındaki saflar bölünece belirlendi. Sonradan bunlar bir sürü isim aldılar ama işin bu özü, bu saflaşma değişmedi. Küçükömer hayatının geri kalan bölümünü sivil toplumu, hatta tüm sivil hareketleri darbelerden, «Onlardan» korumaya adanmış bir abartma olmaz sanırım.

(Devam edecek)

NOTLAR

- (1) Her şeye rağmen diktatörlükten demokrasiye geçen ülke sayısının azlığı örneklerde bizi kısıtlıyor. Ama, bizim tek parti rejiminin çağdaşları olan İtalya, Almanya ve Japonya ancak bir savaş kaybedip yabancı ülkeler tarafından işgal edilerek demokrasiye geçtiler. Benzer bir süreç Yunanistan'da 1970'lerde (Türkiye'nin Kıbrıs hareketi) ve Arjantin'de 1980'lerde (Falkland adaları macerası) yaşandı. Benim bildiğim tek sulhçu yol, diktatörün ölümü ile demokrasiye geçen bugünün İspanya'sı. Portekiz ise arada bir yerde: Diktatörün ölümü ile başarısız bir sömürgecilik savaşının kesiştiği noktada bir darbe sonucu tek parti rejiminden kurtulabildi.
- (2) Pozitivizmin Türkiye'deki (ve özellikle Kemalist ideolojideki) belirleyici etkisini Nilüfer Göle'nin çalışmaları net bir şekilde gösteriyor. Küçükömer de, pozitivizmle ilişkilerini sürekli tanımlamak ihtiyacını duyan, onunla da onsuz da edemeyen bir arayışın örneğidir.
- (3) Örneğin SKD kurucuları listesini ya da Yön Bildirisini imzalayanları bugün gözden geçirirseniz çok ilginç isimlere rastlarsınız. Bak. H. Özdemir: Yön Hareketi, Ankara 1986, sondaki ekler.

Batılılaşma, Kapitalizm ve Sivil Toplum

İdris KÜÇÜKÖMER

İdris Küçükömer'in en ünlü kitabı olan **Düzenin Yabancılaşması: Batılılaşma** (1969), yazarının da ön sözde belirttiği gibi bu yazı dizisinin genişletilmiş biçimidir. Dizi, 14-17 Ekim 1968 günlerinde **Akşam** gazetesinde yayımlandı: Bölüm başlıkları sırasıyla şöyleydi: «Türkiye Batılaşamaz!», «Osmanlılarda Kapitalist Düzene Neden Geçilemedi», «Ortanın Solunda Paşalar ve Abdülhamid» ve «Ortanın Soluna Sorular». Buradaki genel başlığı biz koyduk. Dizi yayımlandığı sırada C.H.P., İsmet İnönü'nün önderliğinde, «ortanın solu»nu resmî parti politikası olarak ilân edecek ve Bülent Ecevit'i genel sekreterliğe getirecek kurultayına hazırlanmaktaydı.

TÜRKİYE BATILAŞAMAZ!

Sait Halim Paşa şöyle diyordu :

«Sultan Hamid dünyaya gelmemiş olsaydı, yine kendi çağdaşları bir Sultan Hamid'in meydana gelmesine sebebiyet vereceklerdi.»

Yine Sait Halim Paşa'ya göre, Meşrutiyetin, toplumun sosyal determinizm kanunlarına tabi olması şarttır. Bir milletin siyasi şekli ve faaliyeti ancak ve ancak tarihi ile, mazisi ile, tâbi olduğu sosyal ve siyasi usullerle ortaya çıkar (1). Benzer görüşlere, Türkiye'deki İslâmcılık akımının başlıca temsilcilerinde rastgelinebilir. Bu akım, Osmanlı Toplumunu kurtarmak amacıyla olan iki ana akımdan biridir. Diğer Batılılaşma akımıdır. Her ikisinin de alt grupları vardır (Türkçülük gibi). Bunlar Osmanlı ve Cumhuriyet döneminde halk için kurtuluş yolu olmamakla beraber, bana göre Sait Halim Paşa gibi İslâmcılar, Batılılaşma yolunu seçenlere (Tanzimatçılara, Yeni Osmanlılara, Jön Türklere, v.s.) göre daha tutarlı görünüyorlar ve bu bakımdan daha saygıdeğerdirler. Batılılaşma isteyenler (Osmanlı ve Cumhuriyet döneminde kurduklarına bakarsak) Batının özellikle siyasi, hukukî, askerî ve eğitim kurumlarını aktarma yoluna gitmişler, bu arada laikliği bir kurtuluş ilkesi olarak görmüşlerdir. Batının tarihi ekonomik düzenini kopya etmek olağı bulunmadığı için, Batının ekonomik yapısının doğurduğu kurumları taklit etmek yoluna girildi. Böylece Batılı «Civil Toplum» kurulur sanıldı! Oysa bu yoldan Batılılaşma, bir sosyal sisteminin (kapitalizmin) ekonomik tabanının ideolojisine, daha doğrusu onun çıkarları için içeri daha kolay girmesine açık bir ortam yaratmıştır. İslâmcılar ise, İslâm kurumlarını yaşatmak ve Batının üstün tekniğini ekonomik hayata uygulamak istiyor ve Batılılaşma hareketini «taklitçi», «kopyacı» olarak niteliyorlardı. Bana göre, İslâmcı akım olsun, Batılılaşma isteyen akım olsun, e-

(1) T.Z. Tunaya, İslâmcılık Cereyanı, S. 56.

ninde sonunda kapitalizmin Türkiye'deki emperyalist rolünü kolaylaştıran iki akım olmuştur.

Diyeceğim ki, **Türkiye kapitalist olmadan Batılaşamaz.** Gerçekte Batıdaki gibi kapitalist (Japonya dahil) bir ülke olmadığı sürece (ki bunun olanakları artık tarihî olarak yoktur), bugün ister anayasası, adalet mekanizması ve laiklik ilkesi ve NATO'su ile olsun, ister Osmanlıların son döneminde ve meşrutiyette olduğu gibi Halifelikle olsun (zekât sınıf egemenliğini kaldırmaz), bu düzen ve halkın kaderi çok farklı olamaz. Hilâfet gibi, laiklik, siyasî, hukukî, askerî kurumlar da sebep olmaktan daha çok sonuçtur çünkü. İşte bunu, aşağıda çok özet olarak açıklayıp konuyu eski Batılaşma akımının yeni urbasile «ortanın solu» denen şimdilik tutarsız yeni biçimine getireceğim.

Osmanlılar Batının üstünlüğünü daha 16 ncı Yüzyıl ikinci yarısından itibaren görmeye başlamış; sonra ona karşı çıkabilmek çaresini Batının bazı kurumlarını almakta bulmuşlardır. Bu kurumlar askeri, siyasî, hukukî ve eğitime ait olmak üzere, zaman içinde gelişen kapitalizm denilen sosyal sisteme has kurumlardı. Bunların ortaya çıkması, güçlenmesi, değişmesi, kapitalist sınıfın ortaya çıkışından, güçlenmesinden ayrı görülemez.

16 ncı ve 17 nci Yüzyıl, kapitalizminin merkantilist denilen uzun aşamasında önemli bir dönemdir. Bu dönemde burjuvazi, tarihî arenada gittikçe güçlenen bir sınıf olarak görünüyor; Ortaçağın derebeylik düzeninde gedikler açarak onun kapitalizme dönüşmesine yol hazırlıyordu. Derebeylik düzeni içinde daha önce ortaya çıkan burjuvalar, kırsal bölgeler, şehirler ve ülkeler arası ticaretle ve (lonca sistemi yanında) sınayi imalâtı da kurarak sermaye birikimine başlamışlardı. Fakat bu kapitalist birikimin daha büyük ölçüde devamı derebeylik düzenine ait kurumlarca kösteklendi.

Peki, kapitalist gelişme, derebeylik kurumlarıyla neden uyumuyordu? Bilindiği üzere, her düzende üretim yapılmaktadır. Üretim, emeğin üretim araçlarını (toprak, ilkel madde, makine gibi) kullanmasıyla yapılır. Emeğin ve bu araçların tümüne üretim güçleri denir. Bu güçlerin belli seviyesi üzerinde yapılan üretimde toplum üyeleri arasında belli ilişkiler vardır. «Üretim ilişkileri» denen bu ilişkilerin durumu bize üretim araçlarının halkta nasıl bölüşüldüğünü, yani üretim araçlarının kimlere ait olduğunu ve buna bağlı olarak da elde edilen ürünlerin nasıl bölüşüldüğünü gösterir. Şu halde, herhangi bir düzende, üretim ilişkilerinin temelinde, üretim araçlarının mülkiyet şekillerinden biri olabilir. Tarımsal üretimin esas olduğu derebeylikte asıl üretim aracı toprağın, kapitalist sistemde ise, sermayenin mülkiyeti belirleyicidir. Bu toplumda esas üretim aracına sahip olanlar, üretim yolu ile elde edilen ürüne de sahip olacaklardır. Bu çıkarların bilincine varan egemen sınıflar onların korunmasına yarayacak kurumları devamlı olarak kurmaya çalışacaklardır. Kime karşı sahip olmayanlara karşı. Demek ki, üretim ilişkileri sınıf çatışmasını da göstermektedir. Böylece egemenler, gerekli kanunları yapacak, adaleti bunun emrine verecek, polisi, ordusu, eğitimi bu iş için biçimlendirilecektir. Eskiden kalan kurumlar bu hizmeti kabul edecek biçimde değiştiği ölçüde makbul olacaktır (Ortaçağ kurumu olan Hristiyanlık, kapitalizmin sonra kullanması gibi). Ve bu yoldan kendi çıkarları ile çelişen kurumlar kaldırılarak, yasaklar konacaktır. Egemenlerin çıkarına siyasî, hukukî, askerî, v.s. kurumlar kurulunca bunlar geriye temele doğru karşı etki yaparlar. Böylece, bir süre üretimin, daha doğrusu üretim güçlerinin gelişmesini sağlar, sonra engellerler. Nitekim, derebeylik kurumları, burjuvaların sermaye birikimini ve daha büyük üretimi engelleyici, daha doğrusu derebeylik düzenin kapitalist düzene dönüşünü

köstekleyici olmuştur. İşte bugünün başlıca Batı kurumlarının kökü bu çelişmeden doğmuştur.

Bunu açıklayalım: Ortaçağ derebeylik düzeninde toprağa sahip derebeyleri (içlerinden biri de kraldır ve derebeyler üzerinde egemen değildir) ve kilise (papalık) egemendir. Toprağı, toprağa bağlı serf denen köylüler işleyerek üretim yaparlar. Üretim genel olarak pazar için değildir. Şehirlerde lonca zanaat-kârları ayrıca imâlât yaparlar: Lonca düzeni üretim miktarı ve kalitesi, fiyatı, meslek seçme ve eğitimi sınırlamıştır. Bölgeler arasında gümrük duvarları sıkıdır. Kilisenin düzene uyan kuralları vardır. Egemen sınıf olarak kral, derebeyleri ve kilise arasında sınıf içi çelişkileri vardır. Kral derebeyleri tabi kılmak ister; derebeyler buna direnir; papalık kralları tabi kılmak ister. İşte bu şartlar altında burjuvalar elinde sermaye birikiminin artması, bu servetin derebeyler, krallar tarafından gasbedilmemesi için bir sürü şart gereklidir:

a) Daha büyük imalât ve iç piyasa için iç gümrük duvarları kalkmalı, iç piyasa dışı karşı korunmalıdır. Lonca sisteminin kurallarına bağlı kalınmalı. Dışarıya daha çok satabilmek ve altın biçiminde servet ithal edebilmek için ucuz ilkel maddeler sağlanabilmelidir (kolonicilik). Bunlar merkantilist denilen sistemin gerekleriydi. **Serbest ticaret doktrinine doğru bir adımdı bu.**

b) Burjuva imalâthanelerinde ucuza çalıştırılan işçiler, köyleri terk edip şehirlere kaçan serflerdir. Bunları toprağa bağlayan derebeylik siyasî, adlî, kuralları kalkmalı, bu insanlar «hür insan» olarak ülke içinde hür dolaşabilmeli idi. Yani, burjuvalar, köylerden gelmiş ve birbirine rakip işsizlerden istediği kadarını ucuz olarak işe alabilmeli ve kâr ile sermaye birikimini hızlandırabilmeliydiler. **Bu da seyahat hürriyeti ilkesini doğuruyordu.**

c) Kilisenin ekonomik hayata müdahalesi azaltılmalı idi (Faiz meselesi daha önce protestanlık hareketi ile büyük ölçüde çözülmüştü).

d) İnsanların (aslında politik hiç bir yetkileri olmayan burjuvaların), derebeylerin (asılzadelerin) yanında bazı politik hakları olmalıydı. Özellikle vergilerin konma kararlarının alındığı meclislere girebilmeliydiler. Bunun için söz ve düşünce serbestisi olmalı, rey hakkı, kısaca insan hakları bulunmalıydı. Bunlardan özellikle mülkiyet hakkı üzerinde durulacak; ve bunun gasbedilemeyen bir hak olduğu ileri sürülecekti. Bunun gerisinde bir azınlığın (burjuvanın) mülkiyeti korunmak isteniyordu.

Aslında bütün bunlarda, Hobbes, Locke, Rousseau gibi politika felsefesi düşünürlerinin liberal, politika teorisindeki deyişle «**Civil Toplum**» yaratma çabaların kökleri bulunmaktadır.

Burjuvalar bunları kolayca elde edemeyeceklerdi. Merkantilist ticaret dönemine, kralı derebeylerine ve kiliseye karşı mali olarak destekleyerek girdiler. Krallık merkezileşti, derebeyler bağımsızlıklarını kaybetti, papalığın krallar üzerindeki gücü kırıldı. Böylece burjuvalar için geniş iç pazar sağlanırken «teokratik millî devletler» doğuyordu (İngiltere, Fransa, İspanya Krallıkları gibi). Fakat, iç ve dış olanaklardan yararlanarak ekonomik olarak güçlenen burjuvaların daha doğrusu birikmiş sermayenin artık kesinleşen ve kral ve asılzadelerin çıkarlarıyla, çelişen emirleri vardı. Sermaye sahipliği kendi kurallarını getirecekti. Nitekim büyüyen kralların giderleri için başvurulacak başlıca bir kaynak, istenildiğinde burjuvalardan alınan vergilerdi. Burjuvalar, egemenlik gücünü tanırdan aldığını iddia eden kralların egemenliğini sınırlamak zorunda idiler. Bunlar, demokratik denilen söz, rey özgürlüğü ve parlamentoda karar sahibi olmakla sağlanırdı. İşte bunun için sıçramak üzere şaha kalkan burjuvalar devrime başvurdular. İngiltere'de 1649'da Parlamento'lar 1.ci Charles'i idam ettikleri iç savaşı kazandılar. Fransa'da 1789 devrimi

oldu. Böylece, biriken sermayeye sahip olan burjuvalar kapitalist üretim ilişkileri üzerine onun siyasi, hukukî, askerî vesair kurumlarını kuracaklardı. Laiklik ilkesi kabul edildi. Ve sermaye sahipliğinin emirleri devam edecekti. Bilindiği gibi, her iki devrim gerçek bir demokrasi getirmedi. Rey ve seçilme hakkı bütün halka değil, üretim araçları sahiplerine sağlandı. Sermaye sahipleri asıl egemen sınıf olmaya yöneldiler. Bununla «Civil Toplum» kuruldu dendi!

Daha sonra birikim ve geniş pazar sanayi devrimini getirdi. Bu, makineli ve kitle halinde üretim demekti. Fakat büyük çapta sermayenin **içerde** olduğu kadar **dışarda** da yeni emirleri (siyasî, hukukî, askerî, eğitim v.s. alanlarında) olacak demekti. Bu yoldan sömürgeciliğe geçiş dönemine girilecekti. Üretim güçlerinin daha gelişebilmesi henüz kapitalist öncesi düzenlerde kalmış ülkelerde pazar tutmayı, ilkel madde kaynaklarını kontrol etmeyi gerektiriyor. Bunun için kapitalizmin bazı üst yapı kurumlarının benzerlerinin kurulması oralarda teşvik edildi (Osmanlılarda Batılılaşmak için Batı kurumlarının alınmaya başlamasının tam bu döneme düşmesi bir rastlantı değildir elbet).

Kapitalizm bunu yapacak iç grupları da (Osmanlılarda olduğu gibi) buldu.

Bu arada kapitalist ülkelerde sanayi devrimile büyüyen işçi sınıfı, kendi varlığı için kapitalizmin emirlerine karşı çıkışlar, başarısız devrim denemeleri yaptı. Ve nihayet işçiler, kapitalist düzenin esasta temeline dokunmaksızın bazı kazançlar, tavizler alarak kapitalizmle büyük ölçüde tamamlaştılar. Kapitalistler şimdilik bunu başarmış gözüküyor. Aslında mülkiyet ve sınıf meselelerini geçici olarak sömürge ve yarı sömürgelere ihraç etmiş bulunuyorlar. İşte işçilerin kapitalistler yanında parlâmentolara girmelerine kadar oluşan bu düzen, Batıda «Refah devleti» deyimile anılan aslında işçileri sistemle tamamlattırmak amacıyla olan düzendir.

Doğu Bloku ve sömürgeciliğe karşı savaş veren az gelişmiş ülkeler engelleri de vardır. Bu durumdaki uluslararası kapitalist düzenin yeni emirleri olacaktır (Yabancı sermaye, NATO, ikili anlaşmalar, v.s.). Bu emirler, hem gelişmiş diğer ikinci sınıf kapitalist ülkelere ve hem de az gelişmiş ülkelere verilecektir. Bunların neler olduğunu tartışmaya geçmeyeceğim. Fakat ortanın solu hareketini değerlendirebilmek için önce Osmanlılarda kapitalist düzene neden geçilemediğini açıklamak gerekli. Bunu aşağıda yapacağım.

II

OSMANLILARDA KAPİTALİST DÜZENİ NEDEN GEÇİLEMEDİ

Ortanın solunun, tarihî batılılaşma akımı içinde yerine koyabilmek için Osmanlıların neden kapitalist bir düzene geçemediklerini açıklamak gereklidir.

Bunun için önce, Batı kapitalizminin merkantilist aşamasının geliştiği 16. ve 17. ci Yüzyıllarda İmparatorluğun durumuna bakalım; ve asıl soruyu sormalıyız: Osmanlıların kapitalist öncesi bir üretim düzeninden neden merkantilist bir aşamaya geçememişlerdir? Sorunun cevabını, İmparatorluğun üretim güçlerinin seviyesini ve onların gelişme olanaklarını arayarak verebiliriz. Bunun için de üretim ilişkileri daha doğrusu mülkiyet ilişkilerine ve onlar üstüne kurulu siyasî, adlî, askerî vs. kurumlara bakalım. Buna önce üretim güçlerine bakarak başlayalım.

1 — Toprak, tarımsal üretimde asıl araçtır, fakat sulama işlerinin çağına göre ileri olduğunu gösterecek bir işaret yoktur. 2 — Lonca sisteminde ve imalathanelerde (manüfaktürlerde) kullanılan araçları ilkel olduklarından şüphe yoktur. 3 — Emekçi olarak reaya denilen köylüler toprağa daha

doğrusu çiftlere bağlıdır (serf değil). Ele alınan çağda tarımda azalan getiri (randıman) vardır. Bu üretimin yapısından, artan nüfustan ve aşağıda açıklayacağım mekanizma içinde karşı etkilerden meydana gelmiştir. Bu sebeple toprakların verimliliği düşünce, artan nüfus çift bozan köylülerin köyleri terk edip şehirlere kaçmasına sebep olmuştur. (daha sonra bir kısmı da levent, sekban, sarıcalar gibi başkaldırmıştır) Bunlar, eskidenberi kalabalık olan şehirleri daha da kalabalıklaştıran Batının «serbest insan» ına benzetilebilir. Hukuken toprağa bağlı kalan bu emekçileri kiralayıcı imalathanelerden yeterli talep gelse idi, işsiz ordusu içinde ucuza kiralanabilirdi. Ancak cüzi bir bölümü mevcut imalathanelerde çalıştırılabilirdi. Emekçi olarak reaya dışında bu imalat işçileri ve lonca zanaatkârları vardı. Asıl değer yaratanlar bunlardı. 4 — Pazarların, panayırların ve uluslararası ticaretin varlığı ticaret sermayesinin de varlığını gösteriyor. Yâni, bir miktar meta üretimi vardır. Yalnız kırsal bölgelerle şehirler arasında birbirini tamamlayan bir işbölümü ve mübadele önemli değildir. Bu yok demek değildir, fakat ayrıca azalan randıman, nüfus artışı, aşağıda açıklayacağım üretim ilişkilerinden gelen karşı etkiler köyler ile şehirlerdeki imalathaneler arasında mübadeleyi geliştirmeye engeldi. 5 — Bu mübadelenin genişlemesi uluslararası ticarette birbirine bağlanabilse idi, ticarî sermaye, mevcut manüfaktür ile sanayi sermayesinin birikimine yol açabilirdi. Bu, yeni bir üretim gücü artışı ve yeni bir sınıfın ortaya çıkıp ekonomik olduğu gibi politik olarak da güçlenme yollarını zorlamasına sebep olurdu. Fakat, sermaye birikimine çift bozan ucuz işçilerin olumlu varlığına karşılık, tarımdaki azalan randıman yanında, başka engeller vardır. Bir yandan, eskidenberi kalabalık şehirlerin beslenmesi güç bir meseleydi, şehirlere dolan çift bozanlarla büsbütün güçleşecekti. Ayrıca, gittikçe genişleyecek ordu ihtiyacı ile de dışarıya besin

ürünleri (özellikle buğday) hatta bazı sanayi ürünleri ihracı yasaklanmıştı (Kıtlığın yarattığı bu sebep işçilerin içerde maliyetini ucuzlatmaya ayrıca sebep olamayacaktı.) 6 — Öte yandan, dışardan mal getirilmesi teşvik ediliyordu. Bu, a) beslenme ihtiyacı, b) özellikle merkantilist ülkelerden mamul sanayi mamulleri ithalatını kolaylaştırıyordu. Çünkü, Batı teknolojik olarak üstün idi (unutulmasın ki, Galile bile bu çağda yaşamıştı); ve Batının üstün mamullerine (başta saray ve konakların olmak üzere) ihtiyaç vardı. c) Gümrük vergisi alabilmek için Doğu ve Batı arasında uluslararası ticareti teşvik edecek tedbirler alınıyordu. Buna, daha önce Batı merkantilizminin zorladığı keşiflerin ticaret yollarını Orta Doğudan, Akdenizden dışa kaydırması da sebep oluyordu. Bu sebeplerle kapitülasyonlar bir lütuf olarak değil, zorunlulukla verilmiştir (eskileri ve daha sonra verilenleri de öyledir) diyebiliriz. Bütün bunlar merkantilizme geçmek üzere imparatorluk içinde imalat sanayi ve tarımın mübadele ile tamamlanarak gelişmesine, yâni sermaye birikimine tamamen ters düşen oluşumların bir kısmı idi. 7 — Üretim güçlerinin gelişmesini durduran, ekonomiyi fasit daire içine alıp bir durgunluk ekonomisi haline getiren birbirine bağlı ve birbirini tamamlayan sebepleri halka halka açıklamaya devam için üretim ilişkilerine ve onun üst askeri, hukukî, siyasî eğitime ait vs. kuruluşlarını dikkate almak gerekiyor.

Devletin masrafları gittikçe artmaktadır. Bunu açıklayarak Türkiye’de hâla yürütülen yeterince verimli olamayan devletçiliğin temel bir sebebine değinelim. Burada şu soru sorulabilir: ürünler kimler arasında ve nasıl dağılıyor? Emekçi üretim gücü olan Reaya imalat işçisi ve lonca zanaatkârlarının ürününden, genel olarak, asgari bir geçim seviyesinin üstünde gelir sağlamaları imkânsızdır. Artan nüfus, tarımda azalan getiri gibi varsayımlar bile bunu açık-

lamaya yeter, kaldı ki üretim ya da mülkiyet ilişkileri buna esas sebep olacaktır. O halde, yaratılan ürünlerin emekçilere giden asgarî geçimlik diliminden arta kalan (artık) dilimler halinde kimlere, nasıl gitmektedir? Yâni emekçilerin karşısında bir sınıf var mıdır? Emek dışında kalan üretim güçleri sahipliğine bakınca, neden gelişmediğini araştırdığımız imalat ve ticaret sermayesini bir yana bırakırsak, bilindiği gibi, asıl üretim aracı olarak toprak, Allah adına padişaha aittir. Ve bu toprak has, tımar, zeamet verilenlerin tasarrufuna bırakılır. Bunlar da padişaha biçimi ne olursa olsun bu tarım alanından bir çeşit belli miktarda vergiyi doğrudan (haslardan) ve yine belli miktarda sefere hazır asker beslemek suretile dolaylı (tımar, zeamet) verirler. O halde artığın bir bölümü tımar vs. sahiplerine kalmaktadır. Artığın diğer bölümü de padişahın rütbe verdiği: a) ülema (ruhban) grubuna (ki bunlar şeriatı öğreten ve uygulayanlardır), b) Yeniçerilere, yardımcı ordu kuruluşları mensuplarına ve c) diğer yöneticilere gitmektedir. Öyleyse emekçiler karşısında bir üretim gücüne sahip olarak sadece padişah vardır. Padişah sınıf olmadığı gibi, onu rütbe verdiği ve istediği zaman değiştirdiği alt gruplar bir sınıf değildir (yani üretim aracı sahibi değildirler). Ulema şeriatı öğretip uygularken devamlı olarak padişahın toprak ve halk üzerindeki teokratik egemenliğinin fetvacısı olmaktadır yani bu grubun çıkarları, mevcut mülkiyet ilişkilerini sürdürücü yönde padişahla ortak. Askerler (yeniçeriler) âhiler gibi lonca erbabı tekke ve dervişleri ile beraber imparatorluğun kuruluşundanberi iç içedir. Lonca esnafı yeniçerilere belli malları satmaktadır. Yeni yeniçerilerle lonca esnafı çıkarları beraber gözüküyor (üst yapı yeniliğine bir sürü başkaldırmada bu iki grup ve üleme işbirliği yapacaktır.)

Yukarda denildi ki, Devletin giderleri gittikçe artmaktadır. Çünkü, a) uygun tari-

hi çevre şartlarında imparatorluk, tek ordu-su ile bazan Doğuya, bazan Batıya kampanya açarak kısa süre içinde büyümüştür. Bu büyüme, kendi hastalığını da beraber getirmiştir. Yâni, belli nicel büyüme, ya da yayılma nitel bir güçsüzlük getirmiştir. Bu niceden nitele olumsuz sıçramadır. Sınırları daha emniyet altına almak bu nicel yayılmayı zorunlu kıldığından ve ekonomiye taşıyamayacağı bir yük yarattığından bu çelişen hâle hegemonya paradoksu diyoruz (şimdi Vietnam dolayısıyla Amerika için gözlediğimiz gibi,) imparatorluk yayılırken gelirleri arttırırken ordu ve yönetim giderleri artacaktır. İstilâ dursa dahi, geniş sınırları koruyabilmek için daha fazla asker gerekecektir. (yayılan ordunun nitel gücü azalmıştır çünkü.) bu hal asker yetiştirmenin zaman, vs. yerleşik kurallarına uyulmaksızın asker miktarını ve teçizatı, yâni giderleri arttırmaya sebep olacaktır; b) Devlet giderleri, artan nüfusu devlet hizmetlerinde çalıştırma (istihdam) zorunluluğu ile de artmıştır. Kırsal bölgelerde azalan geliri ve nüfus artışı ile şehirlere dolanları, kırlardaki levent, sekban sarıca vs. yi massedecek bir üretim güçleri yeterince genişleyemiyorsa, bunları kullanmanın asıl yolu olarak devlet kapısı kalmaktadır. Yâni, bunlara sarayda, askeri ve diğer hizmet kurumlarında yer verilecektir. İşte burada bana göre, bizim devletçiliğin önemli bir kaynağı vardır. Böylece eski kurallar terk edilerek askeri ve diğer devlet hizmetlerine fazla adam alınırken, bunların etkinliği nitel olarak düşecektir. Bu iş hızlandıkça giderler artacaktır. Burada şu önemli soru sorulabilir: Devlet artan giderleri ile talep yaratarak piyasa genişliği sağlamıyor mu? bu yoldan imalât sanayiinde bir gelişmeye yol açmıyor mu idi? Bugün kapitalist ekonomilerde üretim ilişkileri sebebiyle yeterli talep le massedilemediğinden dolayı satılamayan malları (artığı) devlet çeşitli özellikle silâhlanma, harcamaları ile massetmeye çalışır.

Böylece kapitalizm yürütölmek istenir. Oysa Osmanlıda devlet harcamaları için kaynak aranırken bu bilhassa devlet harcamaları için kaynak aranırken bu daha çok üretimi azaltıcı nitelikte olmakta, tarımdaki azalan randımanın ilâve bir sebebi haline gelmektedir. Bunu açıklamamız yine üretim ilişkileri içinde devletin artan giderlerini karşılamak üzere kaynakları nasıl bulduğunu ve yeni üretim gücü artışını engelleyerek mevcut üretim ilişkilerinin durgunluk ekonomisine nasıl sebep olduğunu bir adım daha atarak açıklayalım: 8 — Artan giderler, devletin el attığı iç ve dış artık gelirlerini yükleterek karşılanabilir. Oysa; a) dış gelirlerden istilâ gelirleri imparatorluğun optimal yayılmayı zorunlu olarak aşması ile (hegemonya paradoksu) duracak ya da azalacaktır. (kaldı iki, istilâ kendi giderlerini de beraber getirirdi). Nitekim Batıda merkantilist genç burjuva sınıfı ile kral beraberliğinden kurulan millî krallıklar üstün teknoloji ve ona bağlı ordu ve donanması ile Osmanlıları artık durdurmuştur (Vişana iki defa kuşatıldı; Preveze (1538) zaferi ile hemen de bütün donanmanın yetişkin denizcileri ve bir kısım hazinenin mahvolduğu İnebahtı (1571) arasında çok yıl yoktur.) Ayrıca dış ticareti kapitülasyonlar vererek teşvikle alınan gümrük vergisi biçimindeki artığın yeterli bir artışı için sebep yoktur. b) o halde, iç artığı artırmak başvurulacak esas yoldur. Bunun için vergiler artırılacak ve enflasyona başvurulacaktır. Bu yollar üretim güçlerinin artışını (sermaye birikimini) durdurucu, asıl tarımsal bölgelerde azalan randımanı hızlandırıcı olabilecektir. Nitekim, has, tımar, zeamet erbabı tarımdan daha fazla artık almaya kalktığında (saraya vergi vermek ve daha çok asker beslemek için) köylüler daha fazla çift bozacak, hukuk dışı olarak şehirlere kaçacak, ya da Celâli olacaklardır. Bu da merkantilist imalât sanayiini genişletici metâ ticaretini engelleyen fasit daireyi takviye edecektir. Dev-

letin fazla gelire ihtiyacı olduğundan toprakların padişah adına tasarrufu daha fazla vergi vadedene ya da mültezime verilecektir. Bu arada, hazinenin nakdi gelire ihtiyacı yanında, ateşli, silâhların (tüfek, top gibi) daha çok kullanılmaya başlaması ile tımarlı süvari askerlerin önemini azaltıyor ve bu da tımarların hem hasa çevrilememesine ve hemen de vergilerin artık nakit olarak istenmesine yol açıyordu. Ve 17. ci Yüzyıl sonunda tımarların nakden kaydı hayat şartı ile satışı bile başlayacaktır. Eskidenberi karşılanması güç olan ulufeler 17. ci Yüzyılda ağırlığını iyice hissettirecekti. Özetlersek, devletin gittikçe artan âcil giderlerini karşılamak için normal ve hatta zorlayarak başvuracağı iç kaynaklar yetersiz olunca, bütün bu şartlar imparatorluğun üretim güçlerinin gelişmesini durduracak, hattâ, onları eritecek tarihi objektif bir tuzağı ya da kapanı yaratacaktır. Bu kapan içinde birikmiş servetler iç talana konu olacaktır. Bu aritmetik bir kesinlikle kaçınılmaz olacaktır. Ticari alanda ve imalat sanayiinde biriken servetler bu kapanın dışında kalıyordu. Tarihi kapan, kendi yeni üretim ilişkilerini getirmeye başlayacaktı, onun yeni fiili emirleri olacaktır. Bu arada, giderleri karşılamının diğer bir klâsikleşmiş yolu olan a-yarı düşürölmüş para çıkararak enflasyona da sık sık gidildi, esasen yetersiz üretim ile fiyatlar yüksele durdu.

Bu kapan içinde ticarî sermayenin imalat sanayiine (manüfaktöre) olarak sermayedarı merkantilist bir burjuva sınıfı yaratabilmesi için ne kalmıştı. Söz konusu kapanın mevcut üretim ilişkileri imparatorluğa kendi kanını emdirerek üretimde gelişmeye engel olmuş; ona durgunluk ekonomisi niteliğini getirmiş, kalıntısı günümüzdek süren bir fasit daire yaratmıştı. Aslında analizin halkaları burada birbirine bağlanmış ve kapanmıştı. Analizde sebep-sonuç karışıklığı ile mantıken bir çevrısellik olduğu iddia edilirse, diyeceğim ki, üretim güçleri ile üretim iliş-

kileri ve onun üst kurumları arasındaki karşılıklı ilişkilere bakılırsa, iddianın doğru olmadığı anlaşılacaktır. Bu çerçevede içinde tarihî olayları yerine koyabiliriz. Nitekim çift bozan emekçiler Kanunî Süleyman'a karşı iki şehzadenin ordu toplamasında, isyanlarında kullanılmıştır. Celâli isyanları bilinçsiz bir sınıf hareketidir. Devletin yeterli derecede hizmete alma olanaklarının bulunmadığına göre, Anadolu'da yer yer mahkemeleri ve idam kararları ile on yıl kadar hakimiyet kurmuş Suhte (medrese öğrencileri) isyanı bir sınıf hareketi değildi, sebep devlet hizmetine girme olanaklarının yetersizliği idi.

Sonuç olarak : üretim araçları sahibi yeni bir sınıf ortaya çıkamıyor ve tek ana üretim aracı sahibi olarak padişaha dayalı kurumlar çözülüyordu. Böylece padişahla toplanmış politik güç bölünüyor, bölünme ile (anarşi ile) yeni üretim ilişkileri filizleniyor. Çıkar yolu bulunmayan tarihi, objektif kapının içinde artan giderleri karşılayabilmek için 17. ci Yüzyıl sonunda tımarlar kaydı haya şartıyla satılmaya başlanıyor; Gıda maddeleri fiyatlarının yüksekliği, ve melce arayan bir kısım ticari sermaye manüfaktür yerine eyaletlerde çiftlikler kurmaya gidiyor. Böylece fiili olarak mülkiyet rejimi değişmeye başlıyor. Buna paralel 18. ci yüzyıl başlarında üretimde devletçilik denemeleri (Rusya'da da başlamıştır) devletin istihdam edici fonksiyonu (Batının da bazı karşı tedbirleri) yüzünden başarısız oluyor. İmalât sanayii gelişmeyince, lonca sistemi 18. ci Yüzyılda tersine dönüş olarak daha sıklaşıyor. 18 ci yüzyılda eyâletlerde topraklar üzerinde ayan zümresi beliriyor. Ve ayan'ın toprakta güçlendiğini, 1808 de devlet meselelerinin kendilerine danışılmasını saraya kabul ettirilen «senedi ittifak» ile anlıyoruz. Bu yeni üretim ilişkilerinin açık işareti. Böylece tarihi olarak kapitalist markantilizme geçemeyen Osmanlılar, artık Batı kapitalizminin yaptığı birikimden sıyrıldığı sanayi devrimi dönemi-

ne takatsız olarak rastlıyorlar. Daha önce değindiğimiz gibi, sanayi devriminin Avrupa ve onun dışındaki ülkelere yayılacak yeni emirleri vardır. Bu emirler senedi ittifak ve sonrası ile çok iyi uyuşacak Batıdan kapitalist yapının üst «müesseseleri» ni alma prensibi, içerden bir sınıf tarafından olmaktan daha çok ve açıkça dışardan kapitalizmin zorlamarile getirilecektir. Bunu aşağıda anlatacağım.

III

ORTANIN SOLUNDA PAŞALAR VE ABDÜLHAMİD

İmparatorluk, üretim ilişkileri içinde, tarımda azalan getiri, nüfus artışı, ihracatı kısıcı ithalatı teşvik edici eğilimlerle birlikte genişleyip hegemonya paradoksuna düştükten (Yani imparatorluk yayıldıkça yayılmak zorunlu olmuş ve nicel genişleme nitel güçsüzlüğe dönüşmüştür.) sonra fasit tarihi bir kapana tutulmuştu.

Böylece üretim güçlerinin sanayi alanında gelişmesi olanakları yitirilmiştir. Padişah, temel üretim faktörü sahibi iken, fiilen politik güç ve onunla beraber ekonomik güç de bölünmeye uğramıştır. Bu şartlarda dışta ağır yenilgilerle devam ederken, batının askeri, teknolojik üstünlüğü kabul edilmiştir. Bu üstünlüğe karşı çıkmak onun bazı kurumlarını almakla olur dendi. Meşhur «Devleti kurtarma» çabaları ya da «Yenilik» hareketleri padişahdan gelmiştir. Yani üretim güçlerinde bir genişleme ile onu temsil eden sınıfın hareketiyle değil. İmparatorlukta temel ilişki padişah ile reaya arasında olmakla beraber, reayadan (Celâli isyanları hariç) bir karşı hareket yeterli şartları mevcut olmadığından gelememiştir.

Önce, ordu düzeltilmek istenmiştir. Bu yeniliğe, üretim ilişkileri içinde, karşı çıkacak

güçler şunlardı: Yeniçeriler, loncalar, tekke-ler ve ülema. Loncalarla tekke ve yeniçerili-ğin, imparatorluğun hemen de kuruluşundan-beri iç içe ilişkiler içinde olduğunu söylemiş-tik. Yeniçerilik değişikliğe uğrarsa, ona mal satan loncalar ve onun yamacındaki tekkeler bundan zarar görürdü. Yenilikler ordu eğitim alanına da girince, şeriatı öğreten ve uygu-layan zümre olarak ülema (Ruhban) ın statik ve dinî bilgi alanı yeniliklerle çelişirdi. Şu halde, orduyu değiştirmek merkantilist mil-li krallık ordularına benzer hale getirmek : e-konomik olarak genişlemek isteyen bunun için de lonca sistemini, kilise kurallarını de-ğiştirmek, iç pazarı genişletmek için dere-beylerinin egemenliğini kırmak isteyen genç burjuva sınıfına ihtiyaç vardı. Yukarda anlattığım gibi Osmanlıda bu sınıfın benzeri ortaya çıkamadı. Bu sebeple orduda, eğitim-de v.s. de yenilik hareketi, köksüzdü. Bu-nun için üst yapıda sınıfsız yenilikler, yeni-çerileri, hele 18. ci yüzyılda yeniden güçlenen loncaları ve ülemayı karşısında buldu.

18. ci yüzyıl sonuna doğru tarihi objek-tif kapan içinde, padişahın politik ve ekono-mik gücü iyice bölünmüş bulunuyordu: Eya-letlerde Ayan toprak üzerinde fiili mülkiyetini hukukileştirmek ve bunu garantilemek için üst siyasî yapıda politik hak arayacaktı. Bu zorlama, Alemdar Paşa aracılığı ile 1808'de senedi ittifakı getirecekti. Öte yandan ya pa-dişahın rütbe verip sonra kendisinin ya da a-yaklanan yeniçeri ve lonca esnafının isteği ile sürülen, idam edilen kapu kulu bürokrat-lar can ve mal emniyeti isteyeceklerdir. Bir sınıf olmadıklarından bu bürokratik zümrenin kendini savunmak için yenilik adı altında ba-tının üst müesseselerini almak üzere padi-şahı iknaya çalışması normaldi. Böylece mül-kiyet ve insan haklarının ve ona dayanan ku-rumların alınmasında kapı kulu ile ayan be-raberlik içinde olacak; fakat ayanın güçleş-mesi, otonomisi, merkezi hükûmetin zayıfla-masıyla sağlamlaşacaktı. Aslında ayan bir sı-

nıf olmaya, doğru giderken diğer kapıkulu po-litik gücün kısmî otonomisinde barınan bir grup olarak kalacaktı.

Ayan ve bürokratların, mülkiyet sistemi ve onunla beraber bazı batısal insan hak-ları sağlanması isteği, batıda kapitalizmde (Önce İngilterede) makineli ve büyük çapta üretime varılan sanayi devriminin Avrupa ve diğer ülkelerle, bu arada sanki dünyanın or-tasında gibi duran geniş Osmanlı ülkesine verilecek yeni emirlerine açıkça hayret edi-lecek derecede uyuyordu.

Kapıkulu melce arıyor, ayan ise güçle-nip toprak mülkiyetine kavuşmaya çalışıyor-du. Kapitalizmin sanayi devrimi yanında Av-rupada romantik milliyetçi akım da başla-mıştı. Takatsız Osmanlı İmparatorluğu Türk-ler yanında çeşitli ırkları dinlerle kapsıyordu.

Milliyetçi akım ve ırkları etkiliyordu. Bu azınlıkları korumak ve onlara bağımsızlık ver-mek adı altında kapitalist ülkeler, Osmanlı ülkesini bölüşmek amacıyla idiler. Üst bur-juva kurumları ve hakları imparatorlukta ta-nınırsa bu hakları sağlayan güçlü bir sınıf ol-madığından imparatorluk anarşik halile da-ha çabuk dağılacaktı. Hürriyet ilkeleriyle ayrı ırklar, ayrı milletlere dönüşecek, demokratik denilen haklarla üst yapıda kavga verilirken istenen mülkiyet hakkı ile Osmanlı ülkesi ka-pitalizme daha açık hale gelecekti. Üçüncü Selimin «Nizamı Cedit» denemesi (Devlet elile fabrika kurmaya çalışmayı da kapsar) esnaf, ülema ve yeniçeriler birliği karşısında yenik düşmüştü. Batı kurumlarını alabilmek için çalışanlara karşı bu ülema, yeniçeri es-naf birliği islâmcı akımın çekirdiğini meyda-na getirmişti. Bunların karşısında «Devletini kurtarmak isteyen padişah, Kapıkulu ve Â-yan vardı. Âyan haklarını alınca daha sonra yeni bir sınıf olmaya başlayınca batılaşma-dan ayrılacak Âyan genel olarak islâmcı cep-heyi tutacaktır. Bu ayan kendi bölgesinde kısmî bir otonomi ile (Bu feodalite değildir) halka merkezi hükûmetten daha yakın gö-

“Pazarımız dünyadır,”

50 yılı aşan bir bilgi-tecrübe birikimi...

16.000 kişilik bir insan gücü...

Ekonomik bir bütün oluşturan 24 şirket...

600.000 ton düzeyinde, cam ve camla ilgili
mamul üretimi...

5 kıtada **58** ülkeye,

bir önceki yıla oranla % 10 artış sağlayarak,

170 milyon dolara yaklaşan ihracat...

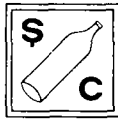
Ve, 1987 yılında **57 milyar TL.**

yatırım harcaması öngören,

dünya çapında bir topluluk: Şişe-Cam.

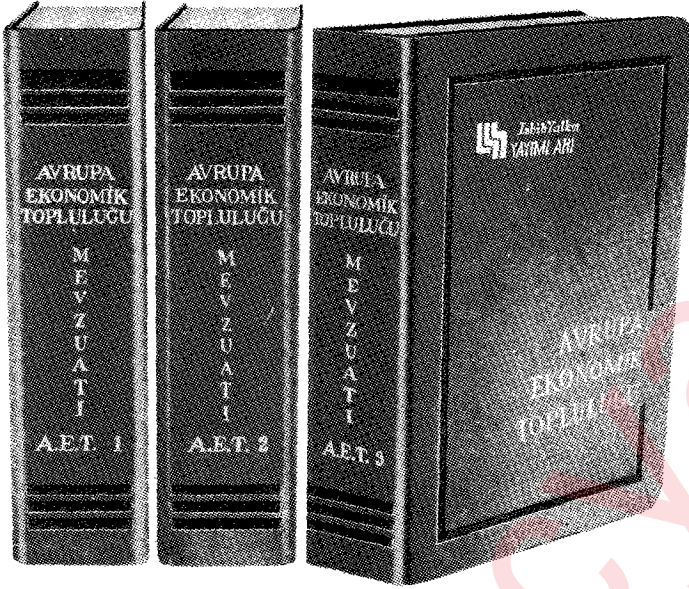
Avrupa'nın

en büyük 5 cam üreticisinden biri.

Türkiye Şişe ve Cam Fabrikaları A.Ş.

AET NEDİR?

AET AVRUPA EKONOMİK TOPLULUĞU MEVZUATI

Ülkemizin tam üyelik için başvuruda bulunduğu AET hakkında geniş bilgi edinmek istemezsiniz.

Yayınevimiz sizlere, bu önemli ve güncel konuda; Avrupa Ekonomik Topluluğu hakkında, en geniş bilgiyi bulacağınız üç ciltlik Avrupa Ekonomik Topluluğu Mevzuatı'nı sunmaktadır.

Diğer yayımlarımız gibi, **Değişen Yapraklar** (Föyvolant) şeklinde hazırlanan bu Serimizde;

- Roma Anlaşması
 - Ankara Anlaşması
 - Katma Protokol
 - Tamamlayıcı Protokol
 - Çok Taraflı Anlaşmalar, Sirkülerler
 - AET Sirkülerleri
- ve daha birçok önemli konu yer almaktadır.

Satış Fiyatı ve Yıllık Abone Bedeli:

% 5 K.D.V. Dahil Satış Fiyatı: 12.600.-TL.

% 5 K.D.V. Dahil Yıllık Abone Bedeli: 4.284.-TL.

Bu ve diğer yayınlarmız hakkında daha geniş bilgi için lütfen adresimize başvurunuz veya broşür isteyiniz.

LEBİB YALKIN YAYIMLARI VE BASIM İŞLERİ A.Ş.

zükmetedir. Fakat ayan önce kendi mülkiyetini sağlayabilmek üzere kapıkulu ve padişahla beraber karşı cepheyi bölmesi (yâni şeyhülislamı da kandırarak) yeniçeri ocağının kaldırılması gerekiyordu. Ayan bu harekete katıldı. Ocak kaldırılınca yenilik denilen yol açıldı.

Nitekim, yenilik, şahsa bağlı hareketlerle olamayacaktır. Bu ancak müesseseseleşmekle olur diyerek batı üst kurumlarının alınması gereğini savunan ve yapan Mustafa Reşit Paşayı iyi anlamak gerekir. Kanaatimce «Devleti kurtarma» adına batı kurumlarını savunan ortanın solunun ilk Paşası odur. Batılaşma adı altında gelen yenilikler Osmanlı mülkiyet sistemini değiştirir, teba arasında eşitlik, kardeşlik, v.s. bazı değerleri (Laikliğe doğru da adım atarak) 1839 da Gülhane Hattı Hümayunu ile getirmeden bir yıl önce 1838 de sanayi devrimini ilk kez yapmış İngiltereye Osmanlıların en ağır kapütülâşyon imtiyazları verilmişti. Benzeri haklar, diğer ülkelere de verilerek) lonca sistemini sanayisile 40-50 senede tamamen tasfiye edecektir. 1840 da tımar sistemi tamamen kalkmış, 1856 da Kırım harbi ile batıdan ilk borçlar alınmış, Osmanlı emperyalist bankası kurulmuş; 1858 de toprak kanunu ile toprak mülkiyeti sağlanmaya başlanmıştı. Danıştay, yargıtay benzeri ile şûra, batı tipi ticaret kanunları v.s. alınmıştı. Batı kapitalizmi artık bilinen her şeyle imparatorluğa girip onu dağıtır ve kendine gerekli alanı da kontrolü altına alırken, Meşrutiyet 1876 da ilân edildi. Böylece, esas olarak batıda burjuvazinin kurduğu demokratik üst siyasî müesseseler getirilirken ve bu yoldan emperyalizme kapıyı iyice açarken (Meşrutiyet yılları batı emperyalizminin, yani kıtaları ilkel madde ve pazar olarak bölüşmenin zirve yıllarıdır) Padişahın teokratik egemenlik haklarını elinden almak yolule laikliğe de asıl adım atılıyordu. Böylece (Anayasa ve parlâmentosile) batılaşma ile emperyalizmin eş anlı olması, bu ara-

da esnafın, loncaların tasfiye edilmesinin, laiklik ilkesinin gelmesiyle beraber oluşu, üst yapı üzerindeki çatışmalardan esnafı, ulemayı padişahın, yani Abdülhamidin yanına itmiştir. Ve ayan da buna katılmıştır. Bu cephe, Batıcılara karşı islâmcı cephe olmuştur. Bana göre ortanın solunda ikinci önemli paşa, Mithat Paşadır. Saraya, onun teokratik egemenliğine karşı hürriyet mücahidi olarak gözüken (Genç Osmanlılar deyin, jön Türkler deyin) grup (A. Süavi hariç) batıda bulunduklarında sınıfsal hareketlerin (1830, 1848-51, 1870, vs. nin) batı demokrasilerindeki yerini sanki hiç görmemişler, böyle bir şey yokmuş gibi davranmışlardır. Batıyı gerçekte anlama olanağını bulamamış bürokratlar olarak kalmışlardır. Ve iş birliği yaptıkları iddia edilen çevrelerle, bana göre, imparatorluğun dağılmasında talihsiz bir rol oynamışlardır. Bunlar, islâmcıların, emperyalizmin tasfiye ettiği zanaatler (loncalar) yolu ile büyük ölçüde halkın ve padişahın daha doğrusu Abdülhamidin karşısına çıkmışlardır. Tarihi şartlarla ekonomik gücü olan bir sınıfın getirmediği batısal bir anayasayı, islâmcılıkla batıya karşı ters düşmüş halk cephesi karşısında kim savunacaktı? Bu gerçek görülemezse, Abdülhamidin meclisi meşhur 113. cü maddeye dayanarak dağıttığı iddia edilecektir. Bu yorum biçimsel bir anayasa hukuku anlayışıyla ancak yapılabilir! Bu güne kadar yazılı tarihlerimizde görüldüğü gibi. Eğer amaç sadece imparatorluğu korumak olarak alınırsa, batıcı bürokrat, jön Türkler karşısında Abdülhamidi vatan haini kabul bence imkânsızdır. Burada yazımın başına, koyduğum Sait Halim Paşa'nın tutarlı ifadelerini hatırlatacağım. Batılaşma, mülkiyet-sınıf meselelerini ve o yoldan üretim güçlerinde gelişme yollarını yok kabul etmekle, islâmcıların dediği gibi taklitçi olmaktan ileri gidemiştir. Islâmcılar emperyalizmin, gavurluğun karşısına çıkmışlardır, batıyı yenmişlerdir. 31 Mart olayı benzeri olaylar, hatta Menemen

olayı, batı emperyalizmi önünde, üst yapıda islâmcı ve batıcıların verdiği karmaşık kavganın tek yanlı olmayan örnekleridir. Bu olayların tarihi yeniden yazılmalıdır bence.

İkinci meşrutiyette aynı kavgayı görüyoruz; Cumhuriyet döneminde aynı kavgayı görüyoruz maalesef! Kavga ilerici denilen (Subayları da buna katmak gerekir.) batıcı, laikler ile dinciler arasında bir üst yapı kavgası kaldıkça ve böylece temele inememek üzere şartlanan ikiye bölünmüş Türkiye'de eninde sonunda emperyalizm yararlanır. Aşağıda ortanın solunun son Paşası İnönü ve ortanın solu hareketinin genç temsilcilerine sorular soracağım.

IV

ORTANIN SOLUNA SORULAR

Kısaca batılaşma, bazı toplumuna girme, «Civil Toplum» yaratma çabaları kökü dışarda olan ve mevcut üretim düzeninden kopuk bir «kültür devrimi»dir. Mevcut üretim güçlerine sahip olanlar ve halkın büyük bir bölümü, üst kültür hareketini (anayasasından, sanatına kadar) kabul etmeyecek, tepki gösterecektir.

Osmanlı batılaşmasında, fiilen hakim olduğu toprağın mülkiyetini isteyen ayan ile bürokrat işbirliği yapmıştı. Bürokrat, bir üretim gücünü temsil eden sınıf olmaksızın politikanın geçici otonomisini devam ettirmek istiyor. Üretim gücünü temsil etmeyen bir politik güç geçicidir. Bana göre, bürokrat, politik güce, devamlı olarak sahip olmak isteyen ve bunu yaparken üretim güçlerinin gelişmesini engelleyen yöneticidir. Politik gücü ekonomik güçten bağımsız sanan bürokrat, ekonomik gücü temsil edenlerin eninde sonunda ya emrine girecek ya ona karşı çıkacaktır.

Tanzimat ve Meşrutiyet bürokrati poli-

tikadaki kısmi otonomisine dayanarak emperyalizmin emirleriyle paralel düşen talihsiz rolü oynamıştı. Böylece imparatorluğun dağılmasına, yerli sanat ve sanayiın (olan kadarı ile) tasfiyesine (aslında üretim güçleri tasfiyesine) sebep olmuş, bu yoldan halkı karşısında bulmuş; Meşrutiyet hareketile laik devlete gitmek isteyince (padişahın teokratik egemenliğini sınırlamak isteyince), padişah ve ulemayı da karşısında bulmuş; ayrıca toprak egemenliği ile politik güce de sahip olmak isteyen ayan ile de karşıt düşmüştür. Bu sınıfsız, hatta büyük ölçüde halksız bir yoldan «devleti kurtarma» hareketidir. Bunun en açık ve dramatik ifadesini CHP Liderinin Ulus'ta halen yayınlanan hatıratından vereceğim: İkinci İnönü Savaşları sırasında Bursa'dan geriye doğru göçen ve içinde subay ve ailelerinin de bulunduğu bir kafileye rastlanır. İ. İnönü şöyle diyor hâtıratında :

«Kafileyi durdurdum. Subayları bir kenara topladım: İçinde bulunduğumuz vaziyeti bilirsiniz. Bundan başka subay olarak da yerinizi bilmelisiniz. Padişah düşmanınızdır. Yedi düvel düşmanınızdır.

— Bana bakın, dedim. Kimse işitmesin millet düşmanınızdır (2)».

Cumhuriyet döneminde aynı hikâye devam edegeldi. Tek farkla ki, Osmanlıların son döneminde emperyalizm, madenlere, demiryollarına, ve kamu hizmeti denen çeşitli işletmelere yabancı sermaye olarak girmiş ve kaçınılmaz Duyunu Umumiye idaresiyle çeşitli kaynaklara el atmış bulunuyordu. Savaş Emperyalizm ile Anadolu halkı arasındaki çelişkiyi geçici olarak çözmüştü. Geçici idi. Çünkü temel çelişki şimdi Türk halkı ile emperyalizm arasındadır. Bu çelişki tekrar nereden çıkmıştır? Bunun sebebi Cumhuriyet döneminde üretim ilişkilerine, daha doğrusu mülkiyet ilişkilerine dokunmayan yönetimdir.

(2) Ulus, 17. Mayıs 1986.

Bu sebeple İkinci Dünya Harbinden sonra emperyalizm, kendine açık batılı mülkiyet düzeninden kolayca içeri girmiştir. Hem de ne zaman Halk Fırkası iktidarında (1950'den önce). İmparatorluktan artan ayan (isterseniz toprak ağaları deyiniz) ile köylü arasındaki çelişki önemsiz kaldı. Bunun sebebi, üretim aracı sahibi olmadan politik gücü geçici olarak kullanan bürokratik Halk Fırkasının, devlet giderlerini karşılamak üzere başvurduğu gerçek vergi kaynağı, (cılız imalât kesimi ve işçileri bir yana bırakılırsa) büyük ölçüde köylülerin geliri olmasıydı. (Ürün yaratmayanlardan alınan vergiler, onlara geçen artıktan transferdir). Ayan kalıntısı ise, savaşın kazanılmasını sağlamış bürokratlarla önce anlaşır görünecek, fakat başlıca üretim aracı sahibi bir sınıf olarak politik iktidarın kendinin olduğunu gösterecektir. Nitekim Osmanlı bürokratları geleneğine bağlı kalan Halk Fırkası, batılaşma hareketine devrim adı altında devam ederken, meşrutiyet bürokrasisi karşısındaki köylü, esnaf, din adamları ve ayanın islâmcı cephesini buldu. Terakkiperver Fırka, Serbest Fırka deneyleri budur. Bu fırkaların bel kemiği ayanının, eğer serbest seçim yapılabilseydi, iktidara geleceği muhakkaktı. CHP azınlık iktidarı idi. Bu sonucu gören ve yeterli yolu bulamayan millî mücadele kahramanı Mustafa Kemal meysus ve yalnız öldü. CHP hep böyle kaldı. Karşısındaki gücü görmedi değildi ve bir deney denendi : çok ılımlı bir toprak reformu (1945). Sonuç: DP, çarpılma ve 1950.

İkinci Dünya Harbi bittiğinde Türkiyede büyük toprak sahibi, zamanla birikmiş bir miktar sermayenin sahipleri (ki bunların bankalarda birikmiş bir miktar mevduatı da kullanma olanakları vardı) mevcut üretim güçlerini daha arttırıcı ortamı arıyor ve iktidara namzet oluyorlardı. Bu hareketi temsil eden DP, propagandası, bürokratların halkla olan çelişmesine hitap etti!

Ayrıca savaştan Amerika tekелci kapita-

lizmi, Dünya devleti haline gelmiş ve kendi yaşayış şartlarını yıkık Avrupaya ve az gelişmiş ülkelere dolar diplomasisi ile kabul ettirmeye başlamıştı. Tekelci kapitalizmin yaşaması basitçe kâr haddinin düşmemesine bağlıdır. Bu, kütle halinde ve devamlı üretilen mallara talebin eksilmemesine gerekli ilkel madde kaynaklarını tam bir kontrol altında bulundurulabilmesine bağlıdır. Devamlı talebi hem iç ve hem dış piyasalardan sağlamak gerekli. Fakat eksik talebi önleyen esas talep, devamlı artış gösteren silâhlanma harcamalarıdır. Burada NATO'yu görüyoruz. Amerikan sermayesinin yaşayabilmek için, a) Yabancı sermaye hareketi, b) Askeri birlikler (NATO) ve ikili anlaşmalar yoluyla emirleri olacaktır.

İşte Türkiyedeki düzen, üretim ilişkilerinin değiştirme yoluna gidilmediğinden bu emirlere açıktı. Tanzimattan bu yana alınan üst batı kurumları ve değerler sistemi (ideolojisi) bu cinstendi. Nitekim, Lord Curzon'un Lozanda CHP liderine söylediği «siz paraya ihtiyacınız olunca nasılsa bize başvuracaksınız», biçimindeki sözlerini sık sık tekrarlamasına rağmen, 1950 den önce dış kredileri almaya başlayan ve bazı ikili anlaşmaları yapan CHP olmuştur. Mevcut batı üst değerleri ile harp içinde Anadolu'da birikmiş bir miktar sermayenin ve büyük toprak sahiplerinin politik çıkarları da bu yönde idi.

Tekelci kapitalizmin egemen olduğu bir dünyada DP iktidarının uzun süreli bir şansı yoktu. (Şimdi de AP'nin olmadığı gibi). DP'yi iktidardan sanıldığı gibi CHP'nin muhalefeti düşürmemiştir. Başlangıcı CHP iktidarında atılan yolda gelişen iç güçlere dayanarak ve onların daha gelişmesi için izlenen politika-dan düşmüştür. Fiilen ise, bürokratik batılaşma akımının şartlandığı subaylarca düşürülmüştür. Ve batının emperyalist ülkelerinde iç ve dış sömürerek varılan tarihi bir üretim güçleri seviyesinin «refah devleti» anayasalarının benzeri yapıldı. Bu anayasa-

nın, tekelci uluslararası kapitalin emirlerini ve Türkiyede mevcut üretim güçlerinin kendine göre rasyonel gelişmesini engeller olduğu kanaatindeyim. Bu kanaat kapitalist yoldan gelişme içindir. AP ve Ortanın Solunda da CHP de şimdilik aynı şeyleri istemektedir. Bakınız neden :

Aşağıda CHP İller Toplantısı sonunda 2 Temmuz 1986 tarihinde Ulus Gazetesinde kırmızı çerçeve içinde yayınlanan Ortanın Solu tanımını okuyalım :

«Ortanın Solu politikası ve bu politikanın öncüleri etrafında sınıksız kenetlenmiş CHP İl Başkanları ve temsilcileri :

Tarımda çalışan nüfusunun yeter büyüklüğe ulaşmış toprakları üzerinde yüksek verim sağlayabildiği, ürünlerinin tam karşılığının alındığı, önemli yeraltı kaynaklarının devlet eliyle işletildiği, işsiz olmayan, sanayileşmiş, hiç bir yurttaşın hastahane kapılarında sürünmediği, en çok kazananla en az kazananın yaşantısı arasındaki büyük farkın kaldırıldığı, çok kazananın çok, az kazananın az vergi alındığı, imkân eşitliği içinde kabiliyetli bütün çocukların eğitim gördüğü, öğretmenlerine saygı duyulan, üniversitelerinde çağdaş bilimleri öğrenen ilerici, aydın gençler yetiştiren, laikliği ulusal bütünlüğün temeli sayan, yurttaşlarının en geniş ölçüde yönetime katıldığı ve halkın ekonomide hakim güç haline geldiği yeni toplum düzenini gerçekleştirmeyi Atatürkçülüğün Atatürk'e layık olmanın demokrasiye süreklilik ve daha çok gerçekçilik kazandırmanın tek yolu bilirler.»

Bu tanım, bir istisnası ile, sadece amaçları sıralamaktadır. Bu amaçlarda anlaşmayacak hiç bir parti liderinin bulunduğu da sanmıyorum Türkiyede. Mesele bunların ne gibi araçlarla gerçekleştirileceğidir. Partilerin kişiliği, araçlarının niteliğindedir. Yukarıki tanımda tek araç, önemli yeraltı kaynaklarının devlet eliyle işletilmesidir. Sadece burada mülkiyet meselesine giriliyor. Acaba ne-

den sadece madenler için bu düşünülüyor. Yoksa CHP madenlerde özel bir deneyi mi var? Ne olacak Etibankı ya da T. Petrolleri Anonim Ortaklığını biraz daha güçlü kılar-sak? Soralım :

1 — Yabancı sermayeyi ne yapacaksınız? a) Montaj sanayini tenkit ediyorsunuz, Güney Amerikada fiyaskosu çok önceden çıkmış montaj sanayiini Türkiyede kim başlattı ve CHP'nin alternatif sanayileşme modeli nedir? Ben millî sanayi arıyorum desteklemek için, fakat bulamıyorum. b) Parti lideri 4-5 ay önce solcuların 1953 de yabancı sermaye tartışmalarında nerede olduklarını soruyordu; fakat temel bir sanayi kuruluşu olan Ereğli Demir Çelik Kurumu hakkında (ki bunun ne denli bir kuruluş olduğu o zaman belirtilmişti) ne düşünüyorlar. Ve bu kuruluşun açılış merasimine (1963), neden özel bir uçakla gittiler? Lord Curzonu herhalde o zamanda hatırlıyorlardı. Ereğli Kurumu artık örnektir. Ve Karadeniz Bakır Kompleksi Kuruluşunda modeldir. Bugün Türkiyede üretim güçlerinin gelişmesi, tekelci uluslararası kapitalizmin kuralları ile sınırlandırılmıştır. Bu, CHP'nin sandığı gibi sadece madenler için değil, ekonominin bütünü için söz konusudur. Gerçi halen yabancı sermaye çok büyük gözükmemektedir. Fakat bazı değerlerle yüklü sistemimiz için gelen miktar kaçınılmaz olmalıdır; ve kaçınılmaz olduğu için de ekonominin gelişme olanaklarını tayıncıdır. Yabancı sermaye daha fazla gelmiyorsa, henüz bu kadar ile istediğini yapabildiği içindir.

2 — Araç olarak sayılacak bir Toprak Reformu Meselesi vardır. Toprak Reformuna CHP eskiden beri taraftar, çünkü toprak sahiplerini CHP karşısında bulduğundan bu gücü bölmeyi düşünüyor. Acaba CHP nasıl bir toprak reformu istiyor? Çünkü Amerika da toprak reformu ister. Amerikanın amacı şu dur: Tarımsal bölgede reformla üretim artırılabilir ve bu da sanayi ürünlerine talebi

büyüktür, bu ise Amerikanın ihracatını artırır (montaj ya da doğrudan). Amerika, Güney Amerikada ve sair yerlerde bunu teşvik ediyor. Bakınız toprak reformunun sanayileşme ile nasıl birlikte ele alınması gerekli. CHP ne düşünüyor, bu emperyalist oyun karşısında?

3 — Araç olarak rastgele sözü edilen kooperatifçilikle ne kastediliyor, benim anladığım satış ve kredi kooperatifleri kastediliyor. Üretim kooperatiflerinden hiç söz edilmiyor. Gerçek üretim kooperatifleri kurulmayınca, tüccara giden kredilerin bir kısmı kooperatiflere gitse ne olacak? Bu küçük burjuva yaratmak isteyen görüştür. Halk diye CHP nin anladığı daha çok bu tip insanlar toplumu mudur? Eğer Anayasa sosyal adaletçi olarak böyle yorumlanıyorsa, CHP emperyalist ülkelerde geçici olarak varılan tamamlanmayı Türkiyede yapmak istiyor sayılır. Bu Türkiyede, üretim güçlerinin gelişimini sınırlayıcı yani gelişmeyi kısıcı olur.

4 — NATO tekелci Amerikan kapitalizminin hem silâhıdır ve hem de harcamaları ile talep yaratacak sistemi sürdüren bir kuruluştur. NATO'da kalalım ve onu Türkiyenin ihtiyaçlarına göre düzeltelim ne demektir? NATO'yu düzeltmek Amerikan tekелci kapitalizmini düzeltmek demektir bana göre. CHP bunu mu yapacak? Tekelci kapitalizm ve NATO için Türkiye gibi ülkeler, somut birer ülke birimi olarak ele alınamaz. Tekelci kapitalizmin kendi dünya seviyesinde dengesi vardır. Bu dengede, Türkiyeyi ele alırlar. Türkiye, ekonomisi ve sadece onu savunması gerekli ordusu ile bu büyük dengenin bir

aleti olmaktan çıktığında bağımsız olur. Bu ise Türkiyede başka biçimde bir üretim ilişkileri kurmaya çalışmakla kurulabilir.

Bu sorulara devam edebiliriz. Ben dikkatli esas meseleye çekmek istiyorum. CHP lideri sık sık «biz başlangıçtan beri ortanın solunda idik» «sosyalist değiliz ve olmayacağız» ve «bizim asıl rakibimiz TİP'dir» demektedir. Ve asıl ağırlığını, eskiden olduğu gibi, aldatıcı laiklerle islâmcılar çatışmasına koymaktadır. Bunların tek anlamı var: CHP lideri, Cumhuriyetin başından beri olduğu gibi, üretim ilişkilerinde yani mülkiyetin dağılımı ve elde edilen ürünün bölüşülmesinde esaslı bir değişikliğin araçlarını düşünmemektedir. Kendi deyimleriyle CHP ilk günden beri ortanın solundadır. Türkiyenin kurtuluşu için üretim ilişkilerinde esaslı değişiklik düşünülmeyişi için mücadele, laikler ve islâmcıların yüzeydeki Türkiyeyi bölücü mücadelesine dönüyor. Bu mücadele emperyalizmin tam isteğidir. Türkiyeyi dışa karşı bağımsız kılacak bir temel değişikliğin tutarlı araçlarını CHP den şimdi beklemiyorum. Müsaade ediniz de partinin sayın lideri, kendisi için, geçmiş ile tutarlı kalsın. Yani değişmediğini, geçmişte ne idi ise o kalarak noktayı koy-sun. İşte bu kurultay bu değişmemenin mühürlenip tarihe kaldırılacağı kurultay olacaktır: CHP Sosyalist olmayacaktır. Her şey bunu gösteriyor genç CHP'liler!

Bu CHP iktidara gelebilir mi? AP emperyalizm şartları içinde politika yaptığı için eninde sonunda düşecektir. Fakat bundan asıl yararlanan CHP olursa, bu Türk solcularının yetersizliğinden olacaktır.

Cumhuriyetin İlk Elli Yılı Üzerine İdris Küçükömer

İdris Küçükömer, 28 Ekim, 4 ve 11 Kasım 1973 günlerinde **Milliyet** gazetesinin Ali Gevgilili'nin yönetimindeki «Düşünenlerin Forumu» köşesinde yayımlanan tartışmalı toplantıda Türkiye Cumhuriyeti'nin ilk elli yıllık gelişimi konusundaki görüşlerini açıklama olanağını bulmuştu. **Milliyet** 73 (1975, s. 152-66) yıllığında yeniden basılan tartışmanın bölüm başlıkları sırasıyla şunlardı: «Cumhuriyetin 50 yılı», «Atatürkçülük ve Türk toplumu» ve «Türkiye şimdi ne yapmalı?» Cumhuriyetin elliinci yıl dönümü nedeniyle düzenlenen foruma, İdris Küçükömer'den başka, Şevket Süreyya Aydemir, Dr. Mehmet Kaplan, Yakup Kadri Karaosmanoğlu ve Dr. Tarık Zafer Tunaya katılmış, tartışmayı Ali Gevgilili yönetmişti.

Biz, İdris Küçükömer'in bu forumdaki sözlerini aynen ve bütünüyle, öteki konuşmacıların sözlerini ise gene aynen, ama Küçükömer'in kendilerine, kendilerinin de Küçükömer'e verdikleri cevapların anlaşılması için gerekli olan bölümleriyle sınırlı olarak aktarıyoruz.

1973 Ekim'i, bir yanda 12 Mart 1971 muhtırasını izleyen iki yıllık bir sıkıyönetim dönemi henüz sona ermeden genel seçimlerin yapıldığı, bir yanda da cumhuriyetin elliinci yıl dönümünün kutlandığı bir ay oldu. Bu seçimlerden Cumhuriyet Halk Partisi, 1965 ve 1969 seçimlerinde Adalet Partisi karşısında uğradığı ağır yenilgilerden sonra, üstelik «ortanın solu»nda bir programla ve daha bir yıl önce partinin «tarihi önder»i İsmet İnönü'ye karşın genel başkanlığa seçilen Bülent Ecevit'in önderliğinde, en büyük parti olarak çıkıyordu. 12 Mart döneminde Anayasa Mahkemesi'nce lâikliğe aykırı davrandığı gerekçesiyle kapatılan Millî Nizam Partisi'nin devamı niteliğindeki Millî Selâmet Partisi ise üçüncü parti olmuştu. Nitekim uzun süren bir pazarlık sürecinin ardından bu iki parti, Ecevit'in başbakan, Necmettin Erbakan'ın da başbakan yardımcısı olarak yer aldığı bir koalisyon kurarak iktidara gelecekti. Cumhuriyetin elliinci kuruluş yıl dönümü, işte şaşırtıcı sonuçlarıyla herkesi düşünmeye yöneltti böyle bir siyasal konjonktüre denk geldi. O günlerde **Milliyet** gazetesinde üç bölüm hâlinde yayımlanan «Düşünenlerin Forumu»na İdris Küçükömer'in yanı sıra yazar ve romancı Yakup Kadri Karaosmanoğlu, iktisatçı ve yazar Şevket Süreyya Aydemir, İst. Hukuk Fakültesi öğretim üyesi Prof. Dr. Tarık Zafer Tunaya ve İst. Edebiyat Fakültesi öğretim üyesi Prof. Dr. Mehmet Kaplan katıldılar. Tartışmanın başında forumun yöneticisi Ali Gevgilili sorunu şöyle ortaya koymuştu :

«Türk Cumhuriyeti yarın elliinci yılını kutlayacak. Bu elli yıl başlı başına bir olaydır. O yıllarda Türk toplumu önemli değişme, gelişme ve yenileşmelere sahne olmuştur.

«Geçen elli yılın, kuşkusuz, üstünde durulacak, tartışılacak, sorunları da var. İkinci elli yılın eşliğinde çok önemli bir genel seçim yapan ve bu seçim sonucunda ilginç bir politik yapı gösteren Türkiye'de günün aktüel sorunu, kıyasız, köşesiz, apaçık bir Türkiye gerçeğini araştırmaktır.

«Türkiye nedir? Nereden gelmiştir, nereye doğru gitmektedir?»

«Bunu araştırmak, çağdaş Türk aydınının, Türk toplumunun belki de bir numaralı sorunudur.»

İdris Küçükömer'den önce söz alanlardan Ş.S. Aydemir'in A. Gevgilili'nin: «Türk kurtuluş hareketi ve cumhuriyet dünya tarihi içinde sizce nasıl bir yer alıyor, sayın Aydemir?» biçimindeki sorusuna verdiği cevapta şu görüşler dikkati çekiyordu :

«... Çağın iki tezadı vardı, biliniyordu :

«(1) Metropollerde, sanayiın birikmiş olduğu memleketlerde proleterya ile sermayedarlar arasındaki sınıf kavgası: Rus ihtilâli bunun neticesi sayılıyor, diğer ihtilâller oraya yöneliyordu.

«(2) Metropollerin dünyayı taksim için aralarında yaptıkları kavga yani dünya harpleri ve müstemlekelerin paylaşılması.

«Atatürk Anadolu'ya ayak basarken dünyanın yüzde doksanbiri sömürge ve yarı sömürge halindedeydi.

«Anadolu'da hareket başlayınca üçüncü bir çelişki yani sömürge ve yarı sömürgeler ile metropoller arasındaki zıtlaşma tarih sahnesine çıkar. O güne kadar bunun ifadesi yoktu, teorisi yapılmamıştı. Bu ne bir sınıf, ne de pazar kavgasıydı. Bir yarı müstemlekenin dünya ölçüsünde müstemlekeler nizamına karşı ilk isyanıydı bu.

«Paris'te Dörtler Komisyonu dünyayı ve bu arada Türkiye'yi taksim ederken, yani sömürgeler sisteminin en yüksek noktasında bulunduğu bir anda Atatürk Erzurum'da yakınlarına, 'Dünya yüzünde artık sömürgeciliğin sonu gelmiştir ve biz sömürgeciliğe karşı harp açıyoruz. Eğer üç sene dayanırsak, düşmanları vatanımızdan atarız' diyebilirdi. Bu öyle bir müjde, öyle bir haber, öyle bir öngörüş ve tebliğ ki... Atatürk bunu daha sonra gayet açık olarak ifade eder: 'Şu dağın ardında doğan güneşi nasıl görüyorsam, yarın bütün Asya ve Afrika'nın esir milletlerinin bağımsızlıklarını kazandıklarını da öyle görüyorum'. Nutku'nda, 'Eğer biz yalnız kendi milletimiz için harp etseydik bu mücadele çok kısa sürerdi' diye ekler.

«Hayatta olmadığı için belki anmak doğru değil ama kendi resmi nutuklarında Menderes'in, 'Nedir İstiklâl Harbi? Üç ayda bitebilirdi' sözü de vardır. Halbuki üç ayda bu iş bitmezdi. Bütün bu saffaların hepsi bir neticedir. Atatürk'ün doğurduğu mücadele, Asya ve Afrika ülkelerine milletlerin istiklâlini garan-

tiye almaya başlayan bir mücadelenin öncüsüdür. Zira bu mücadele kazanıldığı zaman, yani sömürgelerle metropoller arasındaki mücadele muvaffak olduğu vakit pazar mücadelesi, yani, emperyalist harpler ortadan kalkacaktır. Onun içindir ki, bu mücadele çağın ast olan tezadıdır.

«Bu başlayan Cumhuriyet hareketi nereye gidebilirdi?»

«O zaman Yakup Kadri ile işbirliği yaparak yürüttüğümüz Kadro hareketinde şu söylenmiştir: Eğer Atatürk'ün getirdiği bu prensipler tedvin edilmezse, nazariyelere bağlanmaz ve prensipleri meydana konmazsa, bu hareket oligarşiye gider.

[...]

«Hareketler ve prensipler üstünde işlenilmeyince bir süre sonra gerçek değerlerini kaybederek, bayağı ve gölge hükümlere dönüşürler. 1931 ve 1932'de belirtildiği gibi, bu hareket de tedvin edilmeyince bir kelime Atatürkçülüğüne inkılap etti. Bugün Türkiye'de kelime Atatürkçülüğü, fikir Atatürkçülüğüne galiptir. ...»

T.Z. Tunaya'nın söyledikleri arasında ise şunlar vardı :

«... Cumhuriyetin ulusal ve uluslararası niteliği vardır :

«(1) Cumhuriyetin uluslararası niteliği, Birinci Savaş sonrasının koşullarında, emperyalizm-antiemperyalizm diyalogu içinde ortaya çıkar. Eskişehir'e kadar ordularını getirmiş bir Batı ile soğuk harp taktikleri kullanan bir Doğu arasında kurulmuştur, Türk cumhuriyeti...

«(2) Türk cumhuriyeti demokratik, halkçı bir sistemdir.»

[...]

«Cumhuriyet'in ilânı, ondan önce saltanatın daha sonra ise, hilafetin kaldırılması yeni yeni tepkilerle karşılaşır. O zaman yine sayın Karaosmanoğlu 1 Ocak 1921'te yazdığı bir makalede 'genç cumhuriyetimiz ve eski muhalefet' der. Kimlerdi acaba bu eski muhalefet?

«1922'de saltanatı ilga edenler bile, cumhuriyetin ilânını düşünemiyorlardı. 1922'de Ankara adına İstanbul'a gelen Refet Paşa, 'Ne demek' diyor. 'Cumhurreisi? Saltanatı yani bir hükümdarı ortadan kaldırdıktan sonra bir de cumhurreisi belâsını başımıza musallat etmeye lüzum var mı?' Aradan bir yıl geçmeden ilân ediliyor, cumhuriyet.

«... Osmanlıcıların mücadele edemedikleri bir büyük düşman vardı ki, o da emperyalizm'di. Oysa, TBMM gerçek düşmanı görmüştür. Halkçılık Beyannâmesi'nde bu açıkça söylenir ve ilân edilir.

«... İstiklâl Savaşı'ndan sonra, 1924'lerden itibaren siyasal demokrasi dönemi başlamıştır.

«1945'lerden itibaren çeyrek yüzyıl iktidarda kalmış bir siyasal partiyi uzaklaştırmak belki tek amaç sayılmış, siyasal demokrasi bir yaşama prensibi gibi görülmüştür. Buradaki büyük hatamız, siyasal sorunları sosyal yapıyla olan ilişkilerini saptamadan ve bu ilişkilere dokunmadan ortaya koymuş olmamızdır... Siyasal'ın sosyal temeline inmeden hattâ hiçbir önem vermeden bu gelişmeye girmişizdir. Bu da Türkiye'yi azgelişmişlikten kurtaramamıştır. 1960'dan sonradır ki, 1961 Anayasasını yapmak üzere toplanmış olan Kurucu Meclis'te siyasalın sosyal ile bağlantısı yâni siyasal demokrasinin sosyal karakteri ele alınmıştır. 1961'den itibaren cumhuriyet yeni bir devrimci aşamaya girmiştir. Bu da, devletin sosyal niteliğidir. ...»

Söz sırası İdris Küçükömer'e geldiğinde A. Gevgilili, kendisine şu soruyu yöneltiyordu: «Sayın Prof. Küçükömer, cumhuriyetin ellinci yılını Türkiye yeni bir genel seçim ve yeni bir meclisle kutluyor. Dünden bugüne nereye erişmiştir sizce, Türk Cumhuriyeti? Türkiye'nin son elli yılda geçirdiği başlıca aşamalar nelerdir?» İdris Küçükömer :

«1970'lerde demokratik 'üçüncü cumhuriyet'i kutlamakla söze başlayabiliriz. Türkiye ellinci yıla demokratik niteliği daha ağır basan bir seçim ve sonuçları ile girmiştir. Burada sayın Erbakan'la aynı fikirdeyim.

«Birinci Meclis demokratikti; muhalif ikinci grubun tasfiyesiyle bu rejimin demokratik niteliği kaybolmuştur. İkinci Dünya Savaşı sonunda, iç ve dış etkilerle nisbeten demokratik ikinci cumhuriyete girilmiştir. Ellinci yıl kutlanırken yapılan seçimlerle ise daha da demokratik bir cumhuriyete varılacaktır. (Demokratik sözünü, sosyal içerikten ayıramayız).

**Yapılan Mücadele Antiemperyalist
Bir Savaş Değildi...**

«Birinci cumhuriyetin iç ve dış koşulları vardır :

«■ Dış koşullar: Rusya'daki ihtilâl bütünüleşmek, rejimi yerine oturtmak zorunluğu altındaydı. İç savaş Rusya'da sadece Ruslar arasında değil, sayıları milyona varan işgâl güçleri karşısında da yapıyordu. İngilizlerle nisbi bir uzlaşma gerekiyordu. I. Dünya Savaşı sonunda görüldü ki, İngiliz, Fransız ve İtalyanlar arasında da çelişkiler vardı. Bizim için, bundan da önemlisi, İngiltere'nin kendi içindeki çelişkilerdir. Homojen değildir, hiçbir ülke... Çelişkiler ağı devamlı vardır. Bizim için, bundan da önemlisi, İngiltere'nin kendi içindeki çelişkilerdir. Bir yanda Lloyd Georg'un desteklediği Yunanlılar, öte yandan ise, Lord Curzon ile askeri çevrelerin taraftar olduğu Kemalistler arasında bir savaş verilmiştir. İngiliz İmparatorluğu'nu savunmak ve geliştirmek için farklı stratejiler söz konusuydu. Bu, onun içindir ki antiemperyalist bir savaş değildi. Savaş, Rus-İngiliz ilişkilerinin yumuşaması ve Yunanlıların kısmi yalnızlıkları içinde yapılacaktı

«■ İç şartlar: Türkiye, I. Dünya Savaşı'ndan bütün İmparatorluğu kaybederek çıkmıştır. Büyük halk kitleleriyle aydın bürokratlar (sivil-asker) arasındaki çelişkiler keskin bir biçim alıyordu. Sayın üstad Karaosmanoğlu'nun özellikle Yaban'da dedikleri gibi, bu kesimler arasında 'doldurulmaz uçurumlar'ın engelleri vardı.

«İstiklâl Savaşı işte bütün bu engeller içinden geçilerek, dış koşullar altında, Yunanlılara karşı kazanılmıştır

**Atatürkçülük de Tedvin
Edilmemiş Değildir**

«Elde edilen zaferden sonra bürokratlar kendilerini konsolide etmek, amaç edindikleri rejimi yerleştirmek zorundaydılar. O halde ne yapacaklardı? Bunun için sosyo-ekonomik ve ideolojik ilişkilerini yeniden düzenlemeleri gerekiyordu. Başlangıçta bunu açıkça ifade etmeseler de, tarihi gelişme içinde

önceden zımnî olarak kabul etmişlerdir. 1923 İktisat Kongresi aslında bunu tesbit eder. Onun için önce siyasi, sonra oradan da sosyal demokrasiye geçiş diye bir ayırım yoktur. 1923 sonrasının ve siyasi demokrasi döneminin de kendine özgü sosyal içeriği, ya da ilişkileri vardır. Bu özellikle kapitalist bir gelişmeye açık, fakat devlet bürokrasisinin hiyerarşisine dayanır, ilişkiler düzenidir. Zamanın eşrafı, ticaret burjuvazisi bu hiyerarşiyeye nüfuz ederek, onlardan yararlanarak (ki bunu Kadro'cu üstadlar çok iyi bileceklerdir) kendilerini yeniden üretmişler ve gittikçe gelişmişlerdir. Aferistler ve devletçilik yoluyla ilkel birikim ile gelişme, bu hiyerarşiden bağımsız değildir. Sayın Karaosmanoğlu'nun Politikada 45 yıl adlı eserinde de gayet açık biçimde ortaya koyduğu gibi, olup biten herşey mevcut siyasi rejimin sosyo-ekonomik ilişkilerini belirtmektedir, yoksa tedvin edilmemiş bir Atatürkçülük söz konusu değildir. Ekonomik ilişkileriyle, mülkiyet ilişkileriyle düzenin karakterlerini açıkça görebiliriz. İlişkiler apaçık tedvin edilmişti. Bu tedvin Medeni Kanun, Ticaret Kanunu ve benzeri yasaların batıdan alınmasıyla yapılmıştır.

«Daha önce söylediğimiz koşullar içinde (Rusya-İngiltere yaklaşması gibi), Kuvve-i Seyyare tasfiye edilmişti. Birinci Meclis'teki İkinci Grup onunla ilişkiliydi; o da tasfiye edildi. Ondan sonraki dönemde düzen artık demokratik değildir. Terakkiperver Cumhuriyetçi Fırka, Serbest Fırka tasfiyesi hep aynı antidemokratik gidişi belirtir. Bunlar hilafet istiyor, demagoji yapıyordu' denecektir. Bütün bunların altında 'Eski muhalefet' sorunu da var. Pekli, bu eski muhalefet nereden doğuyordu?... Kemal Tahir'in de ilk kaynaklarını kendisinden aldığını düşündüğüm, romanda henüz aşılamamış bulunan üstad Karaosmanoğlu, halk ile bürokrat aydınlar arasındaki doldurulmaz uçurumların varlığını en açık biçimde ortaya koyuyor, eserlerinde.

Buna rağmen de halka rağmen devrimcilik ilkesi bugün bile önerilebiliyor. Bu, bir çelişki olmuyor mu?

Tek Tip İnsan, Tek Bir Parti

«Birinci Cumhuriyet döneminin ideolojik, ekonomik, hukukî karakterlerine bakmak gerekir :

«■ Eğitimde tek tip insan yetiştirme, insana tapma motivî hakimdir. Bu, demokratik sıfatı ile bağdaşamaz.. Bilimler, birbirinden ayrılmış; ayrı bir iktisat, ayrı bir hukuk, ayrı bir sosyoloji öğretilmiş, bunlar da doğal bilimlerden ayrılmıştır. Oysa, gerçek hayat-taki ilişkiler bunlar arasındadır. Bütünü kapsayan, bütünün hipotezini yapan insan Türkiye'de yetiştirilmemiştir. Batı'da da bu vardır ama aksi de; bütünü kapsamak isteyen bilim ve fikir sahipleri de vardır.

«■ Politikada tek parti vardır. Statik, sınıflar üstü politik anlayış hakimdir, halka rağmenlik hakimdir. Batı'daki anlamda sınıflara ve onlar içindeki çelişkilere dayanan bir partiler sistemi mevcut değildir. Denilebilir ki, Türkiye'de gelişim düzeyi bu politik örgütlenişe daha uygun değildi. Fakat ideolojik olarak yapılan eğitim zaten esastan böyle bir sisteme karşıtı, alması tanıyıyordu.

«Birinci Cumhuriyet kısaca budur. Kuruluşu da, dış koşullar altında durumu iyi hesaplayan, iyi gören, aradaki boşlukları doldurabilecek olan Mustafa Kemal gibi bir kumandanın bunlardan yararlanmasıyla olmuştur.

«Demokratik kuruluşlara yer verilmemesi, giderek, 'Birinci Adam', 'İkinci Adam' ya da bürokratik yalnızlığı çıkarmıştır ortaya.. Karaosmanoğlu, 'Atatürk'e ya da İnönü'ye birşey olursa bütün devrimler duracak sanırdık der... Halktan kopuk, halkla ilişkisiz çünkü, yukarıdan yapılan şeyler.

İkinci Cumhuriyet ve 12 Mart

«Türkiye’de İkinci Cumhuriyet daha özgülükçü bir tepkiyle oluşmuştur. II. Dünya Savaşı’nda nazilerin yenilgisinin yarattığı dış ortamda, içeride bürokrasiye, CHP’ye karşı tepkilerin artması ve bu arada iç ilkel birikimin meydana gelmesi ve yeni üretim alanları aranması ile İkinci Cumhuriyet belirmiş; 1950 seçimi ile ileri bir hareketi getirmiştir. DP iktidara geldiğinde, zamanın CHP’sine göre daha ileri bir hareketin temsilcisiydi.

«İşte bu İkinci Cumhuriyetin de sonu, ellinci yıldaki seçimle geliyor. 12 Mart olayı bu dönüşümü kendi iddiaları aksine hızlandıran bir olay olmuştur. Tarihi bürokrasi-halk çelişkisi bu olayda tekrar yüze çıkıyordu. Gelişen burjuvazi, özellikle büyük burjuvazi kendisini konsolide etmek, kendi istediği yönde sosyo-ekonomik (anayasal) değişiklikleri yaptırmak için yakın yıllarda şunlardan yararlanmıştır :

«(1) Ağırlığı olan bürokrasi ile ideolojik ittifak,

«(2) Ekonomik büyümenin AP içinde yer alan sınıflar arasında ve içinde doğurduğu çelişki ya da bölünmedir.

«Bu ikincisi daha 1969-1970 yıllarında Adalet Partisi’ni bölmüş ve iktidar boşluğu yaratmıştır, yoksa AP reyleri bu seçim sürecinde bölünmüş değildir. Burjuvazi bunlardan yararlanarak demokratik hakları kısıp kendi lehine kanunları çıkartırken, büyük kitlelerin bilinçlenmesini, kendi için sınıf olmaya yönelmelerini de kolaylaştırıyordu. 12 Mart’ta kurulan hükümetler bir bakıma bürokratik halüsünasyonlar içindeydiler. Sayın Celâl Bayar’ın dediği gibi, ‘devşirme’ olarak kurulan hükümetler, oynadıkları olumsuz rollerle, bugünkü seçimlerin sonuçlarına olumlu etki yapmış bulunuyorlar.

Tarihi İktidar Adayı : CHP ve MSP

«Böylece, ilk defa, sosyal ilişkileri top-

lumcu olan bir çoğunluk Türkiye’de seçimleri kazanmış oluyor. Onun için Üçüncü Cumhuriyet’i kutlayabiliriz. Milli Selâmet Partisi bu anlamda toplumdur : bugünkü AP, DP, CGP’nin aksine toplumdur.

«Özetlersek, ellinci yıla nitel bir dönüşümle giriyoruz. Ekonomik büyümeyle sınıflararası ve içi çelişkiler ortaya çıkmış; bunun sonucu olarak da CHP ve MSP daha toplumcu ve demokratik partiler halinde tarihi iktidar adayı olmuşlardır.

«Bunun dışındakiler, antidemokratik gidişin koalisyonunu belki kurabilirler. Fakat bu da tarihle ters düşme olur. İkinci Cumhuriyet, Birinci Cumhuriyet’in eğitim, politika, ekonomi alanında getirdiklerinin demokratik olarak değiştirilmesi olayıydı. Şimdi daha da demokratik bir süreç için Üçüncü Cumhuriyet kuruluyor ve Batı’daki partiler biçiminde bir sisteme gidiliyor.»

■
Açık oturumun «Atatürkçülük ve Türk Toplumunu» başlığını taşıyan ikinci bölümünü A. Gevgilili şu sözlerle açıyordu :

«Türk Cumhuriyeti’nin ellinci yıldönümü Türk toplumunun nereden nereye doğru gitmekte olduğunu değerlendirmek için de eşsiz bir fırsattır. Yeni yol ağzlarındadır, 1970’lerin Türkiye’si...

«Ekonomideki, toplumdaki yenilikler, dünya sahnesindeki köklü değişiklikler önümüze yepyeni görevler, bambaşka hedefler getiriyor. Elli yıllık Cumhuriyet deneyinin verdiği dersler, bir bakıma, önümüze çıkan yeni sorun ve isteklere yön vermek açısından da tarihsel önem taşır.

«Ellinci yıl Türkiye’si’nin önemli sorunlarından birisi, Atatürk’ün ne olduğu ve ne olmadığı konusudur.»

A. Gevgilili’nin : «Türkiye’nin geleceği, kuşkusuz, ... geçmişe ilişkin sorunların değerlendirilmesine bağlı... Sayın Aydemir, milli mücadelenin iç ve dış koşullarına yeniden bakarken geçmişte neler görüyorsunuz? Türkiye bugün gelişmenin neresindedir ve nereye gitmektedir? Halka rağmenlik sorunu nasıl açıklanabilir?» diyerek söz verdiği Ş.S. Ayde-

mır I. Küçükömer'e cevap vererek konuşma-
sına başlıyor ve şunları söylüyordu :

«Sanıyorum ki, sayın İdris Küçükömer'in milli mücadele konusunda bu forumun ilk bölümünde işa-
ret ettiği şeyler bundan sonra bizim siyasi edebiya-
tımıza girecektir.

«Meselâ, Kurtuluş Savaşı'nda bizim Yunanlılara karşı harbettığımız, antiemperyalist bir savaş yapma-
dığımız görüşü çok mühim bir iddiadır. Fakat biz Lozan'da katilen Yunanlılarla karşılaşmadık. Vakıa, Venizetos orada idi ama Lozan'da biz dünyanın ga-
lip devletleriyle karşılaştık; mücadelemizi de bu ga-
lip devletlere karşı yaptık. Bu antiemperyalist harpte, karşıımızda, metropoller elinde tutan dünya devlet-
leri vardı. Onların Yunanlılara az ya da çok yardım ettikleri mühim değil. Muhakkak olan şu ki, bizim harbimiz emperyalizme karşıydı, çünkü yarı müstem-
lekellikten kurtulmak istiyorduk. Atatürk, bunu, İzmir Kongresi açış konuşmasında açıkça söylemiştir.

«Türkiye'de savaşın dış şekillenmesini Rusya'ya da bağlamak mümkündür ama farklı şekilde... 1927'ye kadar ana partinin üyesi olarak Rusya'da bulundu-
ğum zamandan biliyorum; Ruslar, bu mücadeleyi dünya ihtilâli içinde bir 'peyk hareketi' olarak alırlar. Bu görüş, Enternasyonal'in ikinci kongresinde Lenin'in tezi olarak Stalin tarafından okunmuştur. Halbuki Kadro hareketi ve Ankara'ya gelişimizden sonra yü-
rüttüğümüz mücadelede, Türk milli kurtuluş hareke-
tinin peyk hareketi olmadığı, dünyanın üçüncü fakat daha önceki iki tezadını da halletmeye muktedir bir yeni tezadı olduğu açıklanmıştır.

«Ancak İngiltere ile Rusya'nın yaklaşması bize elbette etki yapıyordu; bu yaklaşma plânının adı guerro idi. Enternasyonal'in içinde yaşamış bir kişi olarak bunu kabul ediyorum.

«Kadro hareketi, hakikaten halka rağmen halk iç-
cin bir harekettir... Biz daima klâsik demokrasiye karşı mücadele ettik. Ağaoğlu Ahmet ile de büyük münakaşamız budur.

«Niçin halka rağmen, halk içiniz?

«Çünkü inkılâp, bir azınlığın iradesinin, bir ço-
ğunluğun iradesine tahakkümüdür. Bu, aynen, Türk kurtuluş hareketinin prensiplerinde bir madde teşkil eder. Demokratik ülkelerde bütünleşme olmaz an-
cak tezatlar belirir. Çünkü sosyal gruplar genişler. Bugün Türkiye'de olan da budur. Sanayi gelişiyor ve patlama yerlerini de beraber hazırlıyor. Köyleri şehir-
lere indiriyoruz. Sanayi muayyen iki üç şehrin etra-
fında toplanıyor ve gecekondularda yüzbinlerce aile birikiyor. Kısacası ortaya sosyal tezatlar çıkıyor ve bu tezatlar ileride daha da keskinleşebilir.»

[...]

«Menderes, 26 Mayıs 1950'deki birinci hükümet programında, '14 Mayıs inkılâbı Türkiye'de gelmiş geçmiş bütün iktidarların hepsinden ileri ve mühim-
dir' demişti. Bugün Erbakan'ın ve diğerlerinin de, 'Üçüncü cumhuriyetle şimdi biz ilk defa demokratikiz' demelerini tabii görürüm. Bir dördüncüsü de gelirse, o da diyecektir ki, inkılâpların en doğrusunu ve ö-
nemlisini biz yapıyoruz...»

Aydemir'in ardından T.Z. Tunaya söz almıştı :

«Öncelikle 'biz klâsik demokrasiye taraftar de-
ğildik' sözüne katılmıyorum. Bu, bir çeşit yukarıdan aşağıya ve tepeden inme devrim görüşüdür ki, ben haksız bir devrim yapılabacağına inanmıyorum. Halk-
sız bir devrim, yumurtasız bir omlet'tir.»

[...]

«Bugüne gelelim : Birinci meclis demokratik, ama ondan sonraki dönemler demokratik değil miydi aca-
ba?

«Başlayan bir devrim veya ihtilâl hareketinde de-
mokrasiyi ne kadar arayabiliriz, bilmiyorum. Fakat ob-
jektif olarak bütün bu oluşumlarda demokratik bir gidiş var ve devrimin çizgisi, milli hakimiyete doğru bir gidiştir. Anayasa hukukunda meclis hükûmeti ne dereceye kadar demokratikse, TBMM de o kadar de-
mokratiktir. Çünkü bu durumda meclis içinde bir küçük grup iktidara hâkim olur ve bu grupla çoğun-
luk arasındaki ilişkiler gelişimi tâyin eder. TBMM, yüzyıllarca tarih sahnesine ve devlet yönetimine çıkmamış bir halk kitlesinin yavaş yavaş gün ışığına çıkması olayıdır. Ama bu meclisin bir takım mües-
seseleri kurup kurmadığı ayrı bir sorundur. Atatürk kendisi de söyler; ortada tek partili bir cumhuriyet vardır.

«Acaba bu tek parti rejimi, örneğin faşist yahut sosyalist bir tek parti rejimiyle aynı mıdır?

«Hayır, değildir. Otoriter bir yönü vardır ama to-
taliter bir yönü yoktur. Kendi kendini sürekli say-
mıyor bu meclis... CHP türdeş olmayan heterojen bir parti niteliği taşıdığı halde Müdafaa-i Hukuk ideoloji-
sine sadık kalır ve ne tasfiye hareketlerine ne de oy avcılığı ya da din sömürücülüğüne gider. Bu as-
lında devrim tarihinde bir halka, bir parantezdir ve bir süre sonra kapanacaktır.

«Eğer klâsik demokrasi açısından bakarsanız, bir tek parti rejiminin her yerde olduğu gibi Türkiye'de de bir çok sakıncaları görülebilir. Anayasa mekaniz-
ması donar, seçim kurumu doğru dürüst işlemez; Meclis çalışmaları bildiğimiz biçimde işleyip geliş-
mez. Ama bütün bu Atatürk dönemi parantezi, pekâlâ bilinç kazandırma bakımından bir çok yararları da olmuş bir rejimdir.»

[...]

«Yalnız Yunanlılara karşı bir savaş mıydı İstiklâl Harbi? Hayır, değil... Yunanlılar bir alt emperyalizmin temsilcileriydiler. Emperyalizmi İngiltere temsil ediyordu. Yunanistan onun kurşun askeri idi. Tarihen de sabittir. İngilizler ne kadar isterlerse ileri giderdi ya da dururdu. Kim ne derse desin İstiklâl Harbi anti-emperyalisttir.

«Halka rağmenlik aslında halkı belirli bir düzen altında tutan çerçeve veya güçlere rağmenlik demektir, yoksa halkın tümüne karşı değil. Osmanlı düzenini ayakta tutmak isteyenlerle onu daha ileri götürmek isteyenler arasında bir çatışmadır bu. Osmanlı gerileme sistemine karşı ise Atatürkçülük ileri bir gidiştir.»

Tarihi Yeniden Yazmak Gerekecek

A. Gevgilili'nin: «Sayın Prof. Küçükömer, geçmişin tartışmalı sorunları konusunda neler düşünüyorsunuz? Sizce Türkiye'nin bugün geldiği yerde almamız gereken dersler nelerdir?» diye sorarak söz verdiği İ. Küçükömer, ikinci bölümdeki konuşmasında şunları söylüyordu :

«Geleceğin doğru değerlendirmesi, kuşkusuz geçmişin çok iyi değerlendirilmesine yakından bağlıdır. Geçmişe bakarken şunlar karşımıza çıkıyor :

«■ Kurtuluş Savaşı antiemperyalist değildir; Yunanlılara karşı bir savaştır. Büyük sorunları olan Rusya ile İngiltere arasında zımnî bir yumuşama ve anlaşmanın varolduğunu, öteki batılılar arasında çelişmeler bulunduğunu, hattâ o sırada dünyanın bir numaralı emperyalist devleti olan İngiltere'nin kendi iç çelişkileri içinde birçok kanatlarının belirlediğini ve bu kanatlardan önemli bir grubun Anadolu'da bir Türk devleti kurulmasından yana olduğunu kabul ettiğim içindir ki, bu iddiayı öne sürdüm. Konu tartışılmalı; gerçek belirlenmelidir. Lozan'da karşımıza Yunanlıların değil, Batılıların çıktığı söylenebilir. Lozan'daki meselelere dikkatle bakacak olursak burada, Anadolu'da Misak-ı Milli'den biraz fazla, biraz geri bir anlaşma ze-

mininin önceden adeta konvansiyonel olarak varlığını görürüz. Kaldı ki, Lozan anlaşması da tartışılabilir ve tartışılacaktır. Türkiye'nin tarihi zaten bir gün yeniden yazılacaktır.

«■ Rusya sorununda 'Peyk' likten değil sadece onların koşullarının, Batı koşulları ile Anadolu'da bir Türk devletinin kurulmasına uygun düştüğünden söz edebiliriz.

Üçüncü Cumhuriyet ve Köylüyü Köyde Tutma Hayali...

«■ Erbakan'ın 'Üçüncü cumhuriyet' sözüne karşılık, Menderes'in de 'İstiklâl Harbi üç ayda kazanılabilirdi' dediği hatırlatılabilir. Her önemli hareketin, kendisinden öncesini ideolojik olarak olumsuzlaması doğaldır. 1950 hareketi, öncesine göre demokratik bir hareket, hattâ bir biçim devrim olarak da kabul edilebilir.

«■ Köylüyü köyde tutma, şehre inmesini sağlama önerileri ise, bugünün gerçek dünyası karşısında köylüye sormadan, köylünün eğilim ve isteklerini hesaba katmadan tasarlanmış romantik bir tez olabilir ancak...

Hiç Bir İhtilâl Halka Rağmen Olmamıştır

«Sayın Aydemir'in halka rağmen bir ihtilâl tanımını, ihtilâlin çoğunluğa karşı bir azınlıkça yapıldığı iddiasını sayın Prof. Tunaya gibi ben de reddediyorum. Gerçek hiçbir ihtilâl halka rağmen, çoğunluğa rağmen olmamıştır. Tarihte olmadığı gibi, olması da sosyo-ekonomik ilişkiler bakımından olanak dışıdır... 1. cumhuriyet'te meclisin varlığı tek parti dönemi, bütün bunlar yalnızlık sorununa, halkla olan ilişkiler sorununa, eski muhalefet sorununa cevap veremez. Meclis var ama seçim yok, yukardan tayin var. 1950 bunlara bir olumsuzlaşma tepkisidir. Tepkiler daha ön-

ceki tezin beraberindedir, onu getirir, böyle bir gelişme açar ama işin tepki karakteri ve nitelik farklılığı dikkate alınmak suretiyle... Elbette ki tarihi olaylar bir süreç içindedir. Zaman, niteliğini değiştirerek bir senteze varmaktadır. Bu dikkate alındığında tartışmada sayın Prof. Tunaya ile aramızdaki farklar da belki ortadan kalkabilir.

Neden Dış Dünya?

«Dış koşullar elbette tek başına bir etken değildir. Fakat bizim için Orta Doğu'daki stratejik bir yerde dış koşulların etkisi altında kalmamak olanağı yoktur. Belki iki dünya savaşı arasındaki geçici bir süre hariç, Batı'daki sanayi devriminden bu yana hiçbir zaman olmamıştır da. Tanzimat burada bir örnektir. Tanzimat'la birlikte, sosyo ekonomik bir geri gidiş içinde, özellikle 1838 ticaret anlaşmasıyla Osmanlı toplumunun neler kaybettiğini ve eski ile ideolojik bağları olan kitlelerin nasıl bir oluşum içine girdiğini de dikkate almak gerekir.

Halka Rağmenlik Ölüm Marşını Dinlemiştir

«Üçüncü cumhuriyet, bütün bu geçmişin üstüne, yeni bir sentezle, daha demokratik olarak geliyor.

«Burada şu gerçekler iyi bilinmelidir :

«(1) Daha demokratik III. cumhuriyet ile Jön Türk hareketi bitmiştir. Jön Türklerin politik alanda önemli rol oynayan büyük bir kesimi, burjuvazinin yanında yerini bulmuştur.

«(2) İlerici-gerici kavramları ya bitmiş ya da yeni bir anlam kazanmıştır. Doğmatik-ezberci ve eski sol-sağ öğretisi tarihteki geri yerini almıştır. Halka rağmenlik ilkesi bu üçüncü cumhuriyet'le ölüm marşını dinlemiştir. Kökü dışarda büyük bir destek görmediği takdirde, tekrar oksijenli dünyaya çıkamayacaktır.

«(3) Eski dönemin sosyo-ekonomik ilişkileri, çeşitli kanun tercümeleriyle tedvin edilmiştir. Bunlarla ve uygulamalarla o dönemin ekonomik ilişkilerine verilmek istenen biçim açıkça ortadadır. Bunlarda da değişiklik olacaktır. 27 Mayıs'ın getirdiği ileri sürülen sosyal içerik, eski ilişkilere bürokratik, yukardan dengeli bir tepkidir. 1961 Anayasası'nın en önemli kurumu Milli Güvenlik Kurulu'dur. Bu, parlâmentonun âdeta bir üçüncü bölümü gibi düşünülebilir.

Büyük Kumandan'ın Yakasını Bırakalım

«(4) İstiklâl Savaşı'nda yabancıların milli harekete taktıkları bir ad olan 'Kemalist' deyimini ne bir doktrin, ne de bütün bir fikir hareketidir. Artık büyük kumandanın yakasını herkes bıraksın; O'nu tarihteki yerine tevdi edelim...»

Forumun «Türkiye Şimdi Ne Yapmalı?» başlığıyla yayımlanan üçüncü ve son bölümünün çerçevesini A. Gevgilili şöyle çiziyordu :

«Cumhuriyet'in elliinci yıldönümünde karşımıza 1920'lerin toplumundan çok farklı bir Türkiye çıkıyor. Bu, hem siyaseti hem de ekonomisi ve dünyaya bakış açısıyla ilerlemiş olan bir toplumdur.

«Ne var ki, her ilerleme eskisine oranla daha yeni görevler, daha çetin sorunlar da getirir. Forumumuzun son bölümünde özellikle önümüzdeki on yıllarda Türk toplumunu bekleyen şeyler tartışılacaktır.

«Bilindiği gibi yeni dönemin başında, 1973 seçimleri sonucunda ortaya çıkan değişik politik yapı başlı başına bir olay niteliğini taşıyor. Bu yapı uzun sürede kendi siyasetini, ekonomisini ve dünya görüşünü getirmekte de gecikmeyecek... Ayrıca, önümüzdeki on yıllarda Türkiye'nin AET ile ekonomik yakınlaşması ve bunun yaratacağı kültür ve değerler sistemi, değişiklikleri de yine üstüne titizlikle eğilmemiz gereken bir başka sorundur.»

Bu bölümde ilk olarak konuşan Prof. Tunaya, 1973 seçimlerinin bir dönüm noktası olarak görülmesine katıldığını belli eden

şu vurgulamayı yapıyordu: «... Türkiye'de görülmemiş bir olaydır, 1973 seçimleri: Sağcı sanılan ve dini, mukaddesatçı kavramlara dayandığını söyleyen bir partinin sosyo-ekonomik programı ortaya çıkmış ve şimdiye kadar Türkiye'de şeriatçı saydığımız gruptan tamamen ayrılmıştır...»

Gevgilili'nin: «Bugün nasıl bir düzende yaşıyoruz, sayın Aydemir? Toplumdaki yeni sorunlar nereden ortaya çıktılar? Bugünden ileriye bakarken neler görüyorsunuz?» biçimindeki sorusu üzerine söz alan Ş.S. Aydemir ise, köyden kente göç sorunu üzerinde odaklaşmayı tercih ediyordu :

«Türkiye'de sanayileşme de, partiler oligarşisi de bugün hastalıklarını beraber getiriyor. Rusya'dan etki gibi dışarıdan tesir iddialarını bir tarafa atıyorum. Bizim halk da bu iddialara metelik vermemiş ki, o tezi işleyen partiye oy vermedi. Ama getirilen hastalıklar, Türkiye'de sosyal tezatları çok keskin bir şekilde biriktirmektedirler.

«Bir devlet tasavvur edin ki, 'halkın yüzde otuzunu köyde bırakacağım yüzde yetmişini şehre indireceğim' diyor. Hem de devlet planıyla... 12 Mart öncesi ve sonrası hükümetleri gibi, bugün gelenler de aynı yoldan gidecek olurlarsa, bunların adeta şuurlu bir şekilde, evvelden verilmiş kararlarla, Türk toplumunun bünyesini gergin tezatlarla, antagonizmlerle teçhiz edelim ki bir gün patlasın havasını izlediklerine inanmamız gerekecek. 'İhtilâlin Mantığı' adlı kitabımın bütün özü şu cümleye dayanır: 'Olaylar neticedir, şartların neticesidir ve bu olaylar şartların diyalektik birikimiyle olur...'

«1940'larda harp raporlarını hazırlayan komisyonun başkanıydım. O sıralarada İzmir ile İstanbul arasında, körfezlerde ve sahillerde sanayi yoktu. Düşündüğümüz sisteme göre sanayi Anadolu'ya gidecekti. Halbuki daha sonra tam aksini yaptık, şimdi bunun bedelini ödeyeceğiz...

«Sosyal yapı eksikliği dolayısıyla fabrikalar ve sanayi durmadan birkaç büyük kente yöneliyor. Sosyal görüşlü sanayiciler arasında da bu durum tartışılmaktadır şimdi... İstanbul Sanayi Odası Başkanı Ertuğrul Soysal Milliyet'teki yazılarında 'Yarın bu yaptıklarımızı yıkmak, bize bugünkünden daha pahalıya malolacaktır' diyordu. Yanlış fabrika yeri seçimi, gecekondular ve bir yandan işgücü ile işçi teşekküllerinin genişlemesi, öte yandan da işçilerin, 'hiçbir hakımızı geri vermeyiz demesi tarım işçisinin de ken-

diliğinden bu alana girmesi hadisesiyle karşı karşıyayız. Ayrıca, genel sigortaya doğru da gidiyoruz. Bu tezatlar geliyor. Patlar fakat çözülmez, bunlar... Ancak büyük bir istihale yapılabilirse çıkış yolu vardır.

«Ankara 5,5 milyon, İstanbul ise 7,5 milyon nüfuslu bir şehir olacak. Ne demektir bunlar? Rusya'da bile bu kesafeti göremiyoruz; sanayi tamamen dağılmıştır. Köy kuvvetlenmiş, çöller köy olmuştur. Almanya, Amerika'da da öyledir. Köy yıkılmıyor; biz köyü yıkıyoruz. Elli yıl önce bahçeleri yirmi kilometre uzanan Sason'da bugün dal yoktur, ağaç yoktur ve bir aç kitle Antep'e, İskenderun'a akar. Türkiye'nin son elli yıllık istihalesinde sulama, orman ve benzeri sorunları da hep gerileme ve depresyon içinde görüyorum.»

Aydemir'den sonra konuşan M. Kaplan, geçerken, sanayileşmenin önemini vurguluyordu :

«... Türkiye sanayileşmezse, yani büyük sanayiini kuramazsa ne Avrupa karşısında bir şahsiyet haline gelebilir, ne de dış düşmanlarına karşı kendisini savunabilir. Cumhuriyet devrinin en büyük hadisesi şehirlerin büyümesi, köyden kente akının çoğalmasındır. Bu akın daha da çoğalacak, şehirlerde problemler daha çok artacaktır. Türk aydınları, yazık ki şehirleşme problemlerine şimdiye kadar gereken önemi vermemiş; köyden kente hatta Avrupa'ya göçü, bu çok büyük gücü şimdiye kadar kullanmasını bilememiştir. Bugün yeni bir medeniyet değişmesine sahne oluyoruz. Bu medeniyet değişmesi hep şehirleşme yönünde olacaktır. Avrupa'nın en ileri ülkesi Batı Almanya'da köylü nüfus yüzde otuz, şehirli nüfus ise yüzde yetmiştir. Zamanla Türkiye'de de durum böyle olacak. Köylünün kurtulması da zaten sanayileşme olayına bağlıdır. Köylüyü ve geniş halk kitlelerini gözönüne almadan Türkiye'de sosyal reformlar yapmak mümkün de değildir. ...»

Türkiye'ye Özgü Bir Yeni Toplumcu ya da Yeni Halkçı Program Oluşuyor

Söz sırası yeniden İdris Küçükömer'e geldiğinde forum yöneticisi Ali Gevgilili'nin sorduğu soru şuydu: «Türkiye'nin bugün geldiği noktada sizce önünde ne gibi çıkış yolları vardır sayın Prof. Küçükömer? Toplumun

karşı karşıya bulunduğu çeşitli programlar ve bunların özellikleri nasıl belirlenebilir?» Küçükömer :

«Ekonomik yeniden üretim hangi toplumda olursa olsun (İster kapitalist, isterse sosyalist, feodal ya da Doğu toplumu gibi), sadece ekonomik ilişkilerin tekrarlanması değil, onun ideolojik kurullarının da yeniden birlikte üretilmesini içerir. Yeni üçüncü Cumhuriyet, bu nedenle her şeyden önce demokratikleşme sürecini geliştirmek zorundadır. Şu anda iki programla karşı karşıyadır, Türkiye... Birinci program, 'Toplumcu yeniden üretim' ya da 'Halkçı milli yeniden üretim' adıyla özetlenebilir. Bunun için zorunlu olan demokratikleşme sürecinin karşısında ise antidemokratik ikinci alternatifi ya da programı bulacağız.

«(1) Burada şunlar söylenebilir :

«Toplumcu tarihin örülme süreci Türkiye'de yürümektedir ve bu, bir sentez olarak, yeni demokratik toplumculuk ya da yeni halkçılık ilişkilerini kapsamaktadır. Üstelik, uzun süredir Türkiye gerçeğine ters düşürülmüş aydına rağmen...

«(2) Yeni toplumculuk ya da yeni halkçılık Türkiye'ye özgü bir oluşumdur. Başka türlü düşünmek doğmatiktir; evrensellik kavramını bilmemektedir. Tarihte tekerrür yoktur... Büyük kumandanın yanı sıra başka alanlardaki doğmaların da artık yakası bırakılmalıdır. Köylüyü köyde tutmak ise, bu çağda imkan dışıdır. Bizzat köylü istememektedir bunu...

Çıkar Yol : Demokratik Millî Merkantilizm

«Bilimlerin Türkiye'de bugün aralarında ki ilişkileri kurarak genel bir hipoteze doğru gitmeleri gereklidir. Bu alanları kapsayan bir eğitim, politika, ekonomik hatta savunma bundan sonra Türkiye'de birlikte biçimlenecektir. Türkiye'yi yönetecek olan halka da

Orta Doğu'da ve dünya koşulları altında, toplumun bütün bu ilişkilerini kapsayarak oluşacaktır. 1973 seçimleri sonucunda Türkiye'de çoğunluğu sağlayan tarihi iktidar adaylarının esas yanı, toplumsallıktır.

«Şu halde, gelişen tarihi süreçte topluma neyi nasıl verecektir bu oluşum?

«Burada, söylenen hususları birbirine bağlayan demokratik millî merkantilist bir politika önerebilir. Japon ya da Alman mucizesi denen şeyin aslında mucize tarafı yoktur. Kendilerine özgü, fakat genel hatları da bulunan bir merkantilist politika izlemişlerdir, bunlar...

Sanayileşmeye Öncelik Gerek, Fakat...

«Türkiye koşullarında yeni bir programın ana unsurları şunlardır :

«■ Sanayileşmeye elbette öncelik verilmelidir, fakat sanayileşmede ortalama emek verimliliğini de yükseltmek suretiyle... Sanayide emek verimliliği en yüksek ve ileri ülke, Japonya'dır.

«■ Sanayileşmede artık ihracat'a yönelmelidir. Devalüasyon merkantilizmin bir unsurudur ama yalnız başına yetmez. Bunun, emek verimliliğiyle birlikte olması gerekir.

«■ Demokratik millî merkantilizmin diğer bir özelliği süratle karar alabilmesi ve bu kararın mümkün olduğu kadar merkezileşmesidir. Bu da bir planla olur ve kuşkusuz planın demokratik politikayla ilişkisi kurulmalıdır.

«■ Bütün bunların olabilmesi, böyle bir kalkınma modeliyle elde edilen artık değer'in paylaşılmasının da demokratik olması yani bu bölüşümün de demokratikleşmesiyle mümkündür. Demokratikleşme süreciyle, halkın refah düzeyinin yükseltilmesi birbirinden ayrılmaz. Bunun sağlanması ise halkın sözcülerinin, ne yukarıdan, ne de bir

azınlık tarafından engellenmeden, politik arenada yer bulmasının sağlanmasıyla olur.

«III. Cumhuriyet'in özelliklerinden birisi, sınıflaşmadır. Aslında AP'ye oy veren sınıf ve gruplar, büyüme sürecinde mart 1971 olayından daha önce birbirlerinden ayrılmış bulunuyorlardı. Son tarihi gelişmeyi yorumlayan ve bundan yararlanan partiler bugün ortaya çıkmıştır. Onun için, 'CHP'nin aldığı oylar şu kadardır, bunun karşısında sağcı partilerinki bu kadar fazladır' tezi yanlıştır. Kaldı ki, MSP toplumcu özü olan bir partidir.

«Türkiye'de antidemokratik olanlar yeni önerileri değil, eski düzeni devam ettirmek, onun için gerekli olan kurumları yaratmak üzere tedbir almak, engel çıkarmak isteyeceklerdir.

«Yeni tarihi iktidar ise, bunlar karşısında, tek çıkar yolu yani artık değeri daha demokratik geliştirme ve dağıtma sürecini sağlamak için halka başvurmak zorundadır. Programların devamlı olarak halka açıklanması, muhtemelen halk oylaması ya da referandum sisteminin getirilmesi gerekmektedir. Halkın nabızı şu ya da bu azınlığın eliyle değil, daha objektif olması mümkün kamu kurumları eliyle yoklanabilir. Meseleler böylece pişirildikten sonra parlamentoya getirilirse, parlamentodaki engellemelerin kim adına ve niçin olduğu çabucak ortaya konulabilir ve tekrar halka gidilebilir, 'Sine-i millette' dönülebilir.

«Antidemokratik tedbirlerden yana olanları toplumcu partiler ortaya koyma gücüyle karşılaştırsalar bile seçimlerde olduğu gibi meseleleri halka açık ve somut biçimde anlatabilirlerse, bu demokratikleşme süreci

yürür. Türkiye, daha toplumcu, daha demokratik ve bundan ötürü de daha milli bir ünite, Orta Doğu'da daha kuvvetli bir unsur olma yolunu bulabilir. Bunun içindir ki, üçüncü demokratik milli cumhuriyet toplumumuza bir daha kutlu olsun...»

İdris Küçükömer'in ardından konuşan T.Z. Tunaya, Küçükömer'in başlattığı tartışmayı sürdürüyordu :

«... Cumhuriyet meclisleri ve Türk Devrimi, halktan kopuk bir hareket değildi. Ama 1961'den sonra, İttihat ve Terakki'den, ikinci Meşrutiyet'ten gelen bir değerler sistemi ve zihniyet de gerçekten kapanmış görünüyor. Birinci Dünya Savaşı esnasında İttihat ve Terakki kabinesinden bir nazır, 'Bize iki milyon yediyüz elli bin kadar asker veren insanlara biz hiçbir şey vermemişiz' diyordu. 'Yüz kuruş vergi aldığımız insana, sosyal yardım ve sağlık bakımından ancak yirmi paralık yardım edebiliyoruz'..

«Böyle bir durumda pek tabii olarak yapılacak devrimin, onun temsilcilerinin güçlüklerle karşılaşmaları söz konusudur. Ama o güçlükler 'halktan kopuklar' anlamına da gelmemelidir. Kaldı ki, ellinci yılda istediğimiz ve beklediğimiz şeylerin 1923'te düşünülmesini ve yapılmasını istemek de haksızlık olurdu. Hem on, onbeş yıllık bir dönemde yapılmamış şeyleri eleştirmek yerine ondan sonraki on, onbeş yılda bunların neden yapılmadığı üstünde de durmak mümkündür...

«Türk devrimi daha başlangıcından itibaren aracı, doktrinlerle, teorilerle temasta olan bir olaylar tümüdür. Kaldı ki asıl bundan sonra devrimin ne aldığı, ne verdiğini söylemek gerekecektir. Çünkü, bugünün kuşakları bu ortam içinde gelişmişlerdir ve herşeye rağmen şimdi ortaya yeni bir zihniyet çıkartabiliyorlar.

«Mekanik olarak bakmamak ve şablon uygulamak gerek, tarih olaylarına, Atatürk sadece bir büyük kumandan değil, bir büyük tarih olayıdır da... Belirli koşulların ortaya çıkardığı büyük bir tarih olayı. Plüralist bir rejim içinde çeşitli Atatürkler, çeşitli Kemalizmler var. Bunları tartışmak gerekiyor; hangisinin doğru hangisinin yanlış olduğuna ise tarih karar verecek. Bilimdeki heyecanımı ben Atatürk'ten alıyorum, onun için de yakasını bırakmayacağım»

*güven dolu çağdaş
hizmet*

**T.C. ZİRAAT
BANKASI**
"Gücüne erişilmez,"

tasarruflarınıza güvenli gelir,
ekonomimize güç,
milli kültürümüze hizmet.

TÜRKİYE VAKIFLAR BANKASI

“Güven Kapısı”

Sivil Toplum, Bürokrasi, Politika ve Aydınlar

İdris KÜÇÜKÖMER

1986 yılında kaleme alınan bu yazı, ilk kez
dergimizde yayımlanıyor.

Bunları tanımlayarak, genel bir desen içinde, bizim aydını, politikacıyı ve halkı yerine koyacağım. Her toplumda tarihin derinliklerinden gelip, değişimlere rağmen süregelen bir yapı vardır. Bunu belirlediğimiz ölçüde, bu günün tarihî öncülleri ve mantıklı analiz öncüllerini anlar ve onlardan somut gerçeği açıklayabiliriz. İşte bunun için, «bürokrasi», «sivil toplum» ve «politika»nın tanımlarını vereceğim. Vargım odur ki, açıklama ile ülkemizin buhranlarının kaynağı da su yüzüne çıkabilecektir. Önce politikanın tanımı:

Politika, ülkenin dirlik ve düzeni adına, son kertede, kaynakların yeniden dağılımını (ister ekonomik «etkin», ister israfçı tarzda olsun) sağlayan eylemdir. Yani politikanın bağlı değişkeni kaynakların yeniden dağılımıdır. Dağılım kişi, aile, sınıf yararına ya da zararına olabilir. Kendinize sorun, eninde sonunda istisnası var mı bunun?

Bürokrasi: Politik ilişkilerle ekonomik ilişkilerin bağlamının dolaylı değil de doğrudan üst üste gelip de çakışmasıyla belirir. Bu çakışmada işleyiş bürokratiktir. Gerçi somut olguda her toplumda ve tarihinde bu çakışmaya az ya da çok rastlanabilir. Ama asıl ağırlık yapısal bir çakışmada ise, yani çakışma değişimlere rağmen ağırlığınca süregelen bir belirlenme var demektir. İşte bu süregelen miras içinde, politik mirasın önemini vurgulamak istiyorum. Nedir bu mirasın tarihî modeli? Bunun doğuşuna (genesis) değinmeksizin beliren ana karakteristiği vereceğim... 1 — Eğer bir toplumun temsilcisi görünümünde üst düzeyde ayrı bir ünite (hükümdar) varsa; 2 — eğer bu ünite bütün toplumun sürekliliği (üretimi) adına politik iktidar ve otoriteye sahip ise, yani toplumun ayrı iktidar birimlerinin bir araya gelerek oluşturduğu bir devlet niteliği yoksa, 3 — toplumun sürekliliğini sağlamak, salt üst ünitenin sürekliliğini sağlamaya dönüşür-

se, bu takdirde doğal sonuç şudur: Kanun yapma, yargılama ve yönetme **iktidarı** topak bir hâldedir. Otonomileriyle ayırmamıştır ve bunların sahibi toplumda değil, üst merkezî ünitededir. Kısaca bütün iktidar toplum adına bir merkezde toplanmıştır. Şüphesiz ekonomiye ait temel kararların sahibi de kendiliğinden bu üst merkezî iktidardır. İşte bu çakışmadır, bürokrasi... Onu hukukî-politik olarak iki ayrı seviyede açıkça gözleyebiliriz. a — İktidar bölünmemiştir. Yani ayrı politik iktidar birimlerinin varlığına dayanan bir denge sistemi yoktur. İktidarın mutlaklığını sınırlandırabilecek ayrı iktidar unsurları yoktur. b — İktidar ayrıca ayırmamıştır. Yani yasama, yönetme, yargılamada **ayırmış**, kurumsal otonomiler yoktur. Görülüyor ki b şıkkında söz edilen a'da belirtilenin sonucudur. (Eğer bir toplumda iktidar bölünmüş ise, ona bağlı olarak iktidarın ayrışması da mümkün olur.)

Pek doğaldır ki, çakışmanın sonucunda beliren politik otorite anayasal bir otorite değildir. Hukukun üstünlüğü yoktur, merkezî ünitenin üstünlüğü vardır. Bu ünite karşısında politik, ekonomik, ideolojik karşı güç çıkmasına yollar genellikle tıkalıdır. İşte o zaman bu üst ünite kendi yaptığı kanunlarla da bağlı olmayabilir: Tahakkümün (precedent kurallar dahi bundan istisna değildir), istibdadın açık kapısı budur. (Töreler) Hayırhah hükümdarların varlığı, bu yapıyı değiştirmez. Orada vermek almak içindir. İşte çakışma ile belirgin merkezî üst ünite, üyesi olmayan silâhlı tek parti gibidir. Kendi sürekliliğine karşı fark yaratacak, ekonomik, ideolojik düşüncenin alt yapısı olarak klâsik felsefeyi reddedebilecektir. Aslında ampirik dünyaya sınır koymakla kendini sınırlandıracaktır (kendini yalnızlaştırma). Böyle bir iktidarın «tarımsal toplumlarda» ideolojik meşruiyet için tanrısal bağlantı içinde görünmesi doğaldır. Ama politik muhalefet için, pratik olan açık tek kapı da aynı bağlantıdadır. Mu-

halefet aynı dili, yani dinî dili konuşarak yapılabilir. Buna **tefrika** denecek ve karşı konacaktır. Böyle bir toplumda kimse yurttaş değildir. Tekiller aramak ve oradan da bireysel üniteler aramak beyhudedir. Evrensel olan da, tekil olan da üst ünitenin kendisindedir. Bizim tarihî devlet ve iktidar anlayışımızı yukardaki şema içinde yerine koyabiliriz. Bütün geçmiş doğu hükümdarlıklarında (Japon adası kısmen hariç) yukarıki yapıyı ortaya çıkarabiliriz. Orada tarihî pratik olguyla rastlanan iktidar bölünmüşlüğü geçici ve konjonktürelidir. Yapısal olan bölünmemişliktir. Burada temeldeki soru şudur: Binlerce yıl süregelmış, tekrarlanmış bu genel desendeki yaşam tarzı, acaba insanlarda kolektif bir hafıza yaratmamış mıdır? Tekrarlanan imajın yapı olarak nöronal sistemimizde yerleşip yerleşmediği tartışması olarak biyogenetik açıdan bakışı bir yana bırakırsak da, bunu binlerce yıllık salt kültürel, çeşitli seviyelerde imaj olarak ele aldığımızda dahi, toplumsal bir hafıza motoru, bir ENGRAM var sayamayız mı? Böyle bir engram, davranışlarımızı açık ya da kapalı olarak düzenlemeyecek mi? Toplumsal yaşamda değişimlere rağmen (generik) bu generik örgütlenme tarzımızı sürekli etkilemeyecek mi? (Spontane olarak dahi.) Örnek verirken, «dış âlemin zorlamasıyla» kapitalist ilişkilere girerken çakışmalı (bürokratik) örgütlenme tarzının etkilerinden kurtulabilecek miyiz? Şimdi dahi kurtulmuş muyuz? Bu kolektif hafızanın güdülerinde değil midir sanatkârlarımız, politikacılarımız, aydınlarımız? Böyle bir kolektif hafıza, imaj, birkaç nesilde kendiliğinden silinir mi sanıyoruz? Politika pratiğinde, çağrışımlar, onu canlı-sıcak tutagelmemiş midir?

→Sivil Toplum: Sivil toplumun kaynak alanı da politik alandadır; temel ölçü bu alanda yurttaşların **politik eşitlik** derecesidir. Düzenlenip korunacak olan da budur. Yukarıki merkezî topaklığın aksine, sivil toplumun

ilke koşulu iktidarın bölünmüşlüğüdür. Toplum, bölünmüşlüğe dayalı bir bütünlükle oluşur. Devleti kurar. Bütünleştirici bölünmüşlük nedir? Bölünmüş iktidar, yurttaşlar ve onların meydana getirdiği politik birimlerle belirir. İki seviyesi var: a — yerel, b — ülke seviyesi. Taban ve öz yerel seviyededir. İster belediye ister başka bir ad verelim, burada yurttaşların açık, yerel meclis ya da asamblesi vardır. Arada senato, konsey gibi benzerleri de yer alabilir. İşte bu meclislerde yurttaşların bir araya gelmesiyle toplum bağlaşır, bütünleşir. Kanunlar teamüllere de dayanarak, burada yapılır. Kısaca bu bütünleşmedir ki, toplumla birlikte devleti de, iktidar türünü de belirtir. Bunun ileri gelen ilk örnekleri klâsik Grek ve Roma site devletleridir (Polis, Civitas). İktidarın bölünmüşlüğü devletin bölünmüşlüğü değil, aksine devleti yapan özelliktir. Devletin başı, ister konsül, ister kral, ister imparator olsun az çok eşitler arasında birincidir. (Orta çağ Avrupa'sını anlamak için iktidarın çeşitli seviyelerde bölünmüşlüğüne görmekten başka çare yoktur. Bizde batı feodalitesinin anlaşılması bu özelliği kavrayamamaktan gelir.) Bölünmüşten bütüne varışın birlikte koşulu yurttaşlar ve politik birimler arasında sivil aralıkların ve karşılıklı sivil disiplinin varlığıdır. «Sivil görevler» varsa, özellikle bu aralık ve disiplin sağlamaktır. Aksi halde iç karışıklık çıkar (civil strife). Diyalog, düşünce ayrılıkları ve klâsik felsefe için koşul, bu tarz yaşayıştır. Bu yaşayış tarzının töreleri, giderek toplumun işleyiş kurallarını, yani insanların yaptığı (yukardan değil) hukuku oluşturabilir. Anlaşıyor ki, bu tür toplumda politik otorite, hukuka dayandırılabilir (Anayasal otoritenin kaynağı). Sivil yurttaşlar, kendi ilişkilerini ölçü aldıklarında, diğer bütün toplumları (uygarlıkları ne olursa olsun) sivil olmayan, yani **barbarci** sayacaklardır.

→ Batısal iktidar bölünmüşlüğüne inişli çıkışlı tarihî olgusu içinde, çeşitli nitelikte

mücadelelerden çıkan genel eğilim, iktidarların giderek artan bölünmüşlüğüdür. (Tekelciliğe rağmen) Açıktır ki, söz konusu bölünmüşlük içinde lâikliğin ortamı vardır. İşte bu iktidar bölünmüşlüğüne tarihî bir aşaması olarak iktidar ayrışıklığını birlikte görüyor ve anlıyoruz. Bu bölünme - ayrışma ikilisinin tarihî somut ürünü evrensel insan haklarıdır. İşte bu aşama, bize iktidar bölünmüşlüğüne hükümet seviyesinde değil, devlet seviyesinde olduğunu işaret eder açıkça. İktidarın gerçekten bölünmediği bir toplumda, yasama, yürütme, yargılama arasında formel bir ayrışma olsa da, gerçekte bu ayrışmanın otonomileri tartışmalıdır, sözdür. (Halen bizde tartışma konusudur.) Yani kapalı ya da açık tahakküm süregelir. Onun içindir ki, bölünme/ayrışma ikilisinin gelişmediği bir ülke olarak bizde sayılan Reiscumhur Kenan Evren «insan hakları insan uygulanabilir» diyebilmiştir. Batı literatüründeki sivil toplum kavramı (Locke, Rousseau, Kant, Hegel, Marx, Gramsci'de olduğu gibi) bizimkinden farklı ve karmaşık gözüküyor. Çünkü, onlar temeldeki seviyesi ne olursa olsun, iktidar bölünmüşlüğüne dayalı bir yaşam tarzı içinde olarak bunu havada oksijeni var sayar gibi zımnî olarak var saydılar. Hareket noktasının bu farkından dolayı. Sivil toplumun gelişmemiş bulunduğu bir toplumda yaşayagelen birisi olarak bizim onlardan farklı vurgulama ve farklı sonuçlara varmamız kaçınılmazdı. Sivil toplumun kolektif hafızasının çakışmalı bürokratik toplumunkinden apayrı oluşunu var saymak şaşırtıcı değildir. Sivil toplumun alt düzeylerinden başlayan örgütlenme tarzı varken, diğerinde değişim adına yukardan forumlar alınsa da işleyişleri sözde kalmaktadır. Örnek alırsak, belediyeler bizde hiç bir zaman sivil toplumun bir alt birimi olamamıştır. Belediyeler eline geçirilen tahakkümüne açıktır. Gerçek yurttaşsız belediye korkunç bir olgudur. Kolluk kuvvetleri ile birlikte hem hâkim, hem savcı, hem davacı ola-

bilirler. Tam bir gayri sivil uygulamaya dönüşebilirler. Belediyeler için böyle ise, diğerleri için nedir? Örnek: parlamento?... Parlamento ne zaman parlamento oldu? Olsaydı on yılda bir askerî müdahale olabilir miydi?

Kolektif hafıza içinde geçmişin çelişkileri yok mudur? Bizce önemli bir sorudur. Bir çelişki vardır. Sürekli üst üniteye bağlı yaşam hafızası ile, üst ünitenin kendi sürekliliği için yaptıkları baskı ve artığı toplamasına dayalı bir hafıza arasında. Yani birini diğerinin koşulu yapmaya çalışmış ve verileni iktidarın inayetinden saydırmıştır.

DP ve AP'nin iktidar oluşunda bu çelişkinin izleri bulunabilir... Yukarıki tanım ve çıkarsamalar altında, ülkemizin aydınının, politikacısının ve sanatkârının açık ya da kapalı ikili kişiliklerine değinebiliriz. Kendilerine yakıştırdıkları «sağ» ve «sol» etiketi ile onları gözleyebiliriz. Burada önemli olan soru şudur: Sivil topluma has bir engram içinde olmayanlar, onun formlarına işlerlik sağlayabilirler mi? Önce sağ kesime bakalım: Geçmişin mirası bölünmemiş topak iktidar ile organize bağlantı içinde olmak isterler. Ünlü sloganları birlik ve beraberliktir. Bir yandan sağcılık adına tarihî politik miras ve engram dürtüsüne uygun yaşamak isterler, bir yandan da çağdaş dünya koşulları içinde, bu arada demokratik formlar ve uygulamalar ve uluslararası bağlantılar içinde olmak isterler. Bunlar birbirine uyar mı? Bu çelişki kişiliği bölücüdür. Bu onları çokluk, samimî ve dürüst olmaktan alıkoyduğu gibi, geçmişin bütün kültür mirasını acımaksızın politika sahnesine sürmelerine ve talan etmelerine neden olur. Oysa sanıyorum, renkli, bize sıcak gelen varlığı ile, o tür kültür mirasının otonomisini sağlamak daha akılcı olmaz mıydı? Bunun politikacı tiplerinden biri olarak ANAP başkanı Turgut Özal'a aşağıda değineceğim.

Kendilerine ileri solcu diyenlere gelince... Tarihî politik mirasın, engramın psişik dürtüsü içinde, daha çelişik bir varlık sergi-

lemiştirler. Kendilerini aydın ilerici, demokrat diye kabul ettirmek isteyenlerin bir kriz içinde nasıl bir despot kesildiklerini yakın geçmişte gözlemlemedik mi? Engramla sanki güdüsel bir eğilimle tahakküm yolunu seçtiklerini bilmiyor muyuz? Bu davranışları engelleyecek ne ciddi bir güç, ne de örgütler yoksa, bizler **sözde yurttaşlar** olarak despotluk ile tebaalık arasında kaymaya açık bir durumda değil miyiz? Bu nedenle «katılım» sözcüğü iğreti değil midir? Özünde sol aydın engramın psikolojik dürtüsü ile, sivil toplum form ve kurumları içinde yaşamak istemesi ne denli bağdaşmaz bir çelişkidir!

Rağmenci olsun olmasın, ilerici çelişkisi süreklidir. Ulusal anlamadan, uluslararası olmak nasıldır? Genellikle sanatkârın çelişkisi bunun içindedir. Hukukçuların dramı ise, formları savunarak, hukukun üstünlüğü kurmak istemelerinde değil de nerededir? Üniversite, basın hep bu diziye örnek değil midir?

→ Uzatmadan Turgut Özal'a gelelim!.. Her hâliyle, her sözüyle belli ki, bölünmemişlik kültürü engramın yukardan dürtüsü içindedir. Bu dürtülerle liberallik ve demokrasi bağdaşabilir mi? Kendilerini muhafazakâr görüp, batı ve Japon muhafazakârlığı ile aynı kefeye girmeye çalışıyor. Hiç sormuş mu, Batı hangi geleneği muhafaza ediyor? Yine hiç araştırmış mı Japonya'nın geçmişini? O adadaki geçmişin politik ve hukuk yapısını? Hele hele görebilmiş midir Japon geçmişindeki iktidar bölünmüşlüğü ve kurumlarını... Geçelim ve Özal'ın fonksiyonuna gelelim. Türkiye'de son on yıllar içinde gelişme ile birlikte bir birikim olmuştur. Bu birikim, piyasa güçlerinin sonucu olarak kârlarla sağlanandan çok, sürekli enflasyonla birlikte rantlara dayalı birikimdir. Vahşî, kanlı bir birikim. Türkiye'deki bütün iktisatçılar bu rantları bilirler: Yine dünyada gelmiş geçmiş hiç bir iktisatçı rant gelirlerini savunmaz. Çünkü bunların başlıca özelliği (klâsik ve neoklâsik

iktisatçılarca da) kazanılmamış, hak edilmemiş gelirlerdir de ondan. İşte 24 Ocakla başlayan gelişme, bu birikimin konsolide edilmesi, meşrulaştırılması, daha da önemlisi, rasyonelleştirme adına uluslararası sermaye sistemine entegre edilmesidir. İşte Özal'ın fonksiyonu budur. 12 Eylül harekâtının ise, buna açık iş ortamı sağlamak ve bu ortam için gerekli anayasayı hazırlatıp, söylendiği gibi «tasdik ettirme»dir. Sorulan soru şudur: Böyle bir rasyonelleştirmeye karşı mısınız? Soruya sorularla cevap vereceğim!.. 1) Rasyonelleştirme diye, birikimin meşrulaştırılması ve dışa entegrasyonun maliyeti nedir, kimlerin sırtındadır? 2) İhracata evet ama, verilen **fırsatlarla** hayalî ihracatçı bütün büyük firmaların kaçakçılığı, Sayın Özal ve Pakdemirli ile nasıl bir hukuk anlayışı ile kapatıldı? Hukukun üstünlüğü mü, kaçakçılar lehine subjektifliği mi? Yani tahakküm mü? 3) Sayın Özal bütün konuşmalarına enflasyon eleştirisi ile girerdi. İktisat öğreniminin ilk yılında bütün öğrencilere anlatılır ki, kaynakların rasyonel, etkin, yani ekonomik dağılımı enflasyon ile olmaz, enflasyonla kaynak dağılımı çarpıtılır. Sürekli % 40 civarında bir enflasyonla ciddi bir firma, yatırım yapmaktan kaçınır, fırsatçılar hariç. Bu oranda bir enflasyonla kurulduğu iddia edilen bir denge hesapsızlığa dayalıdır. Paranın ne olduğunu anlamamış bir başbakan enflasyonla mücadele edemez. Fiili ekonomik rejim içinde ettiremezlerdi. Onun içindir ki, Özal'ın özalciliğine rağmen, piyasa sistemi dışında ve alternatif maliyet kavramı göz ardı edilerek belediyelerin harcamalarına ağırlık verilmiştir. Burada yapılan piyasacı bir yaklaşım değil, açıkça Keynes'i hatırlatan bir harcama tarzıdır. 30 milyar dolara tırmanan dış borçla bağlanmış ekonomimizin döviz likiditesinin eksikliğini objektif bir olgu diye alıyorum ve soru-

yu soruyorum: Özal'ın hesapları, piyasa sisteminin işletilmesine mi dayanıyordu, yoksa şansa mı? Diyorum ki, dış âlemde petrol fiyatlarının bu denli düşebileceği bilinen bir değişken olarak mı girdi hesaplara? Petrol fiyatı düşüşü Özal'ın iradesi dışında bir olgudur. Yani bu denli bir düşme olmasaydı, Özal ekonomisi potansiyel krizden aktüel krizin eşiğine gelmeyecek mi idi? Aksini söyleyen var mı?

Nitekim şimdi petrol fiyatları tırmanırsa ne olacak? Subjektif hukuk ya da tahakküm kaçınılmaz olarak, hesapsızlık, sorumsuzluk ve özellikle fırsatları yaratır. Claude Lévi-Strauss'un kabul ettiği gibi «fırsatlar hırsız yaratır.» Gerçek sivil yurttaşlar ve onun politik alana bağlı örgütlerinin iktidar ayrışmasında **otonomilerle** olmadığı yerde, fırsatlar büyük ölçekte daima vardır. Sorumsuzluklar da... Gerçek yurttaşsız belediyeler fırsatların bolladığı ilişkilerin yeridir. Devlet bütçesine yaklaşan fonların yeniden dağıtımının yapıldığı politik merkezler olarak. Burada bir anıya değineceğim. Rahmetli Prof. Fındıkoğlu ile, L.S.E.'de bir seminerden sonra, bir İngiliz hocanın garipsediğimiz bir sorusuna muhatap olmuştuk. Şimdi de ben aynı soruyu size soruyorum: «Türkiye'de **rüşvetin l'alssez-faire'i** mi var?»

Çağdaş bir çözümün gündeminin ilk maddesi: Öncelikle, ilk defa halkla birlikte maraton niteliğinde, politik eşitliğin sağlanacağı, yeni sivil bir anayasa yapma praksisidir. Aksi, yukardancı politik mirası kullanan azınlıktaki bir sınıfın diktatoryasıdır; toplumun üstünü kapatmadır. Sermaye kesimimiz çağdaş bir sivil toplum oluşturulmasını istemez. Onlar için halkın yığınlardan oluşması çok daha yararlıdır. Halkın yığınlaşması militanlık getirir; bu ise sivil aralıkları yok eder! ▢

S.H.P.'nin Yeri ya da Temsil Ettiği Politik Miras

İdris KÜÇÜKÖMER

1986 yılında, İstanbul'un Adalar ilçesinde yayımlanacak yerel bir gazete için hazırlanan bu iki bölümlük yazı dizisi ilk kez dergimizde basılıyor.

— I —

Bu yazı dizisinde, tarihi de içinde taşıyan güncel politik sorunlara bir yaklaşım getirmek istiyorum. Neden böyle bir yerel gazeteye yazıyorum? Çeşitli engel ve nedenler yanında, yerel politik birimlere önem verdiğimden.

İki tür, yazılı olmayan, politik-toplumsal ilişkileri düzenleyen anayasa düşünüyorum. Birincisi uzun geçmişten tekrarlanarak gelen miras olarak insan-insan ilişkileriyle, insan-devlet ilişkilerini derinden düzenleyen bir yapıyı; ikincisi, iktidarın bölünmüş birimlerini oluşturmak üzere yapılışında halkın içinde olacağı ve öncelikle insan-insan ilişkilerini düzenleyen, sonra da onun üzerinde bu ilişkilerle devlet arasındaki ilişkileri düzenleyecek bir anayasayı. Bu ikinci tür, halk anayasası, Türkiye'de yapılmamıştır. Yapılabilirliğin ilk koşulu ise birinci tür anayasanın, yani yapılaşmış miras olanın anlaşılmasıdır.

İşte bu açıdan konuya girebilmek için somut bir açıklamadan yararlanacağım. Açıklama, merhum Celâl Bayar'ın 1946-1960 arasında gerek C.H.P.'nin, gerekse Demokrat Parti'nin devlet kavramlarını seneler sonra nihai olarak değerlendirmesidir. Açıklama Eylül 1986 başlarında Hürriyet Gazetesi'nde çıkan bir incelemenin odağıydı. İnceleme sahibi Sayın Mithat Perin'di. Sanıyorum yaşamı ile bu incelemeye yetkili bir kişidir. **Bin yıllık kuvvetli devlet-kuvvetli hükümet** geleneğinden söz ediliyor ve D. Parti'nin devlet kavramını bu gelenek üzerine oturtulması gözetiliyor. Öyle ise, söz konusu iki partinin mücadelesini, daha geniş bir tarih açısından tarihsel politik yapı arayışı ile ele almakta yarar var. Bunu yaparken iddiamız şudur: Öncelikle halen süregelen politik olguların içinde tarihi de yaşayarak gelen ilişki, hatta açmazları sergilemek; ve sonunda bugünün S.H.P.'sine varan çizri ya da eğilimi açıklamaktır.

Bir zamanlar Batı'nın modern çağ devletlerinin kuruluşunu dış etken olarak etkilemiş Osmanlı İmparatorluğu, politik ve ideolojik bütünlüğünü zamanla kaybederek **yıkılış sürecine** girmişti. 19. yy. sonlarında iki politik model var Osmanlı'da: a) Jön Türkler'in meşrutiyet modeli. Bu, eyaletlerin etnik gruplarının bölünmeden (dini otonomi vardı) imparatorluk içinde temsil edilmelerine dayalı idi. Oysa tarihi tersine akıtmak Osmanlı'nın elinde değildi. Önce buna ait hiçbir gelenek yoktur. Yıkılış sürecinde: bir boyutu **milliyetçilik** akımları, diğeri ise, sanayi devrimini yapan ülkelerin belirli, önüne geçilemez **hayatî çıkar** kavgası olarak **emperyalist** hesapları birbirini tamamlayan koşulları oluşturunuyordu. b) Sultan Abdülhamit ve özellikle ilginç tarihçi düşünür A. Cevdet Paşa'nın geçmişle tutarlı, dine dayalı otorite ile bütünlük arayan, ama artık dünyanın var olan koşullarında, pratiğinde uygulaması çok güç romantik nitelikli modeli; ve iki modelin çarpışması; sonuç **iktidar ve otorite boşluğu** ve **çöküntü**.

İmparatorluğun yıkılış hercümerci içinde yaşayanların yıkılışın derindeki bağlarını görebilme olanağı sanıyorum yeterince yoktu. Yıkılışla birlikte iktidar ve **otorite boşluğu** esasen kaçınılmazdı; çaresiz yaşanan bu olgu nedeni ile Cumhuriyet öncesi ve Cumhuriyet tarihi bir özlemi dile getiriyordu. Milli hâkimiyet! Ama diyaloglarla milli hâkimiyet yeri, ne monologa dayalı milli hâkimiyet! İşte burada, **hâkimiyet** ile **özgürlük** kavramları arasındaki klasik çelişkinin tırmanışı için deneysel bir ortam belirecekti. Esasen özünde geçmişin birikimi bu eğilime destek olacaktı. Aşağıda yazılı olmayan anayasayı açıkladıkça bu daha iyi belirecektir. Milli hâkimiyet **özlemi**, özellikle dışa karşı iktidar ve otorite boşluğunu doldurabilmek için ülkenin kadetine, kendine has deyişle geleneksel Mülk'e yani **'politik alan'a hâkimiyet özlemi** ağırlığında olacaktı. Koşulların kaçınılmaz gö-

rüntüsü ile bu **milli hâkimiyet**, içerde **politik alanı** dar tutacak; yani milli hâkimiyet bu anlamı ile özgürlük ve demokrasi içeriğinden yoksun olacaktı. Böyle bir ağırlıklı Cumhuriyet öncesi ve Cumhuriyet tarihi (yıkılış ve yeniden kuruluş sürecinde) kuvvetli devlet ile kuvvetli hükümet, kuvvetli devlet ile kuvvetli iktidar, milli hâkimiyet ile demokrasi, iktidar ile otoritenin birbirine karıştırıldığı bir tarihtir de. Nitekim şimdi hemen Celâl Bayar'ın iki partinin devlet kavramlarını değerlendirmesindeki tanımlarını verelim:

«Türkiye'de demokrasi 'hâkimiyet kayıtsız şartsız milletindir ve bunu Millet Meclisi bizzat kullanır' ilkesinden hareket edilerek mi uygulanacak, yoksa, bazı yerlerde örnekleri olduğu gibi, muhtar kuruluşlara ve kuruluşlara dayanan 'yumuşak bir halk hâkimiyeti' esasına bağlı kalarak mı yürütülecektir? Demokrat Parti iktidarı birinci fikre, Halk Partisi muhalefeti ikinci fikre sahip çıkmıştır.»

Bu metinde doğru görünen yanırları ile kavramların batıdaki gelişime bağlı olarak aldıkları tarihi-kategorik anlamlarının karıştırıldığı anlaşılmaktadır. Bunu daha ileride açıklayacağım. Şimdi yazılı olmayan anayasa dediğim yapıya gelelim. Çünkü bununla bir tür değerlendirme kriteri yakalayacağız.

YAZILI OLMAYAN ANAYASA

Batısal politik kavramlar ya da tarihi kategorileri, oradaki gelişim ve vargılarından soyutlayarak **form** olarak alıp, **reform** diye tamamen başka tarih ve yapıdaki ve üstelik o yapıyı yok sayarak, üstten monte etmek ne derece mümkün idi? Bunları, batı üstünlüğü altında ezilmiş bir topluma, çaresizlik içinde görünür çare diye uygulamaya kalkmak nasıl sonuç verebilirdi? Farklı bir bütünlüğün ürünlerini, tamamen başka fakat **bütünlüğü (İslâmi-politik)** bozulmuş bir toplumsal yaşam tarzı üzerine oturtmak? İşte

bu toplumsal **tarihi deney**'i bir lâboratuar içinde imişçesine halen yaşıyoruz. Şöyle de diyebiliriz: **Tarih öncesi** yok sayılan ya da kendine ait olmayan bir tarih öncesiyle yeni bir tarih düzeyine geçiş deneyi; **kendi tarih öncesini yok sayarak deney; tarihin güncelliğini reddeden bir deney!** olmaz mı, olur ama gözettiğinden, özlenenden farklı olur. Düşününüz, uzun geçmişinde batısal olguları hiç yaşamamış doğusal bir toplum diline batısal kavramları çevirme güçlüğü onları anlamının güçlüğü de belirtmez mi? Hele uygulama? Biz ve onlar başka başka denizlerin balıklarıydık.

Batıda politik ilişkiler tarihinde gelişen politik gelenek ve kurumları doğu ülkeleri tarihinde asla göremeyiz. Neden? Bunun nedeni hâlâ güncel. Binlerce yıllık doğu toplumlarında politika (?) toplum yerine, halk yerine, toplum üstü bir birimde yapılmıştır da ondan. Bu üst birimde, daha alt birimlerin de bölünmüş iktidar sahiplerinin doğrudan ya da dolaylı katılacağı karar organları var olamamıştır da ondan. Böyle bir tür politika, batısal anlamda politika kavramına da yabancıdır. İkisi birbirine yabancı. Doğuda genellikle iktidarın bölünmemişliğine dayalı bir devlet vardı. Orada eğer bir bölünme varsa bu geçici ve istisnaidir. (Doğusal bölünmemişlik J. J. Rousseau'nun anladığı bölünmemişlik değildir.) Batıda ise tersidir. Batıda en despotik sayılan krallıklarda dahi dikkate alınması gereken çeşitli düzeylerde otonom iktidar bölümleri yine de vardı. Eski klasik Yunan ve Roma'dan beri farklı düzeylerde de olsa, bölünmüş iktidarlar politik karar birimlerini oluşturagelmıştır. Alt politik iktidarlar, sanki bir sözleşme sonucu imiş gibi, ortak çıkarların çimentosunda birleşmeleriyle devleti kurmuşlardır. Bölümlerin zorunlu kıldığı birleştirmeden doğan devlettir bu. Ama **bölümler arasında mesafelerin az çok korunduğu bir devlet.** Hâkim sınıflar içindeki bu bölünme, batıda, giderek yeni ve

farklı sınıfların mücadeleleri ile onların da iktidar bölümleri oluşturmalarına doğru eğilmiştir tarih. Batıda politika sahnesinde yazılan tarih iktidar bölünmüşlüklerinin iniş çıkış tarihidir. Orada iktidar bölünmüşlüğü'nün en dar çağı olan Orta Çağda Roma Senatosu gibi (otoritesiyle) papalık, kral ve imparatorlar, vassal sistemi ile feodal lordlar çeşitli seviyelerde mücadelede, anlaşmada ve birbirini **dengelemede** iktidar odaklarıydılar. Ta eski Yunan-Roma yolu ile günümüze kadar **değişimlerle birlikte** gözlüyoruz ki yerel meclislerden, senatolardan, halk meclislerinden, konseylerden, parlamentolardan oluşan farklı düzeylerdeki bu iktidar odakları (üstelik) çoğu birlikte, a) ya karar ve yaptırımcı b) ya da karar ve yaptırımları kontrol ile kısıtlayıcı organ niteliğindedirler. Bu tür karar ve yaptırım organlarında yer alanlar politik iktidarın doğrudan ya da dolaylı (temsili) ortaklarıydı. Genel olarak doğu toplumları tarihinde hiç yerleri yoktur, bu organların. Neden? İşte mesele, bu soruyu sormak (ki biz soruyoruz) ve onun karşılığını aramakla başlar. Bu yapılmadan Türkiye'de ne anayasa kitabı yazılabilir; ne de çağdaş demokratik iktidarın asıl sahibi, kaynağı olarak halkın gerçekçi bir **halk anayasası** yapılabilir. Öyleyse şimdi sırası gelmişken politik **iktidar** kavramının kabul ettiğimiz anahtar tanımını vereyim. Bir koşul:

İKTİDAR VE HÜRRİYETİN BİRLİKTELİĞİ KOŞULU.

İktidar **doğal** olarak istek, irade beyanı değildir; özünde yapabilme yaptırabilme ile niteleyebiliriz onu. Bu öz niteliktir ki, halka ait iktidarı önce tabanda ve diğer seviyelerde pasif olmaktan çıkarır, **reel-aktif** hale getirir. Bu işe, **karşıtları kontrol ve dengeleme, iktidarın tekelleşmesini engelleme** olanağına yol açar ya da içerir. Yapabilme iktidarın özü iken, **hürriyetin** de yapabilme ile bağlı olduğunu biliyoruz.

Politik hürriyet, politika alanında yapabilmek ile belirir. Öyle ise, politik iktidar ile politik hürriyet'in birikmeliği apaçık ortadadır. Politik hürriyet ile politik iktidarın birikmeliği, demokrasinin koşuludur, ilkesidir. Tabanda bu anlamda politik hürriyet ve iktidar bulunmadığında hükümet olarak iktidarda olmak demokratik anlamda iktidar olmayı göstermeye yetmez. Partiler gerçekten parti olmaz ve parti içi demokratik seyyaliyet de olmaz. Bu halde seçim yeterli şart değildir, yetmez. Yalnız karşıtların varlığı (bir açıdan iktidarın bölünmüşlüğü) halinde hürriyeti tanımlayabiliriz. Yani, Hegel'in doğu toplumlarında sadece hükümdar hürdü, deyişi yerinde değildir: O halde, bir toplumda, politik iktidar ve hürriyetin, bir zümrenin mi, bir sınıfın mı ya da sınıfların mı olduğuna bakarak politik rejim için bir ölçüt (kriter) buluruz. Böyle bir iktidar tanımı ile politik karar ve yaptırımların, azınlıktan çoğulculuğa doğru uzanan yolda, sübjektiflikten toplumsal bir tür objektifliğine yol açılabilir, bir bakıma.

Öyle ise bir Doğu toplumunda eğer: 1 - Genel olarak **binlerce yıl** halk ya da halkları kapsayan toplumlar, toplum üstü bir politik birim (hükümdar vb.) tarafından yukarıdan düzenlenmişse, 2 - Bu halkların yaptırımcı hürriyet ve iktidarlara olamamışsa, politik alan dışında kalmış, soyutlanmışlarsa; yani politik bir özne olamamışlarsa, 3 - Din ve ideolojik öğretiler ile bunu bir bütünlüğün, ondaki sulhun koşulu olarak görmüş ve doğal kabul edilmişse ve bunun **sürekliliğinde** bu düzenlemenin otoritesi de belirmişse, ister istemez bir soru gündeme gelir: Böyle binlerce yıl sürekli tekrarlayan bir toplumsal yaşam içinde (kişiye göre farklı düzeylerde de olsa) **ortak bir hafıza**, ortak ve adeta **güdüsel bir davranış strüktürü** oluşmamış mıdır? Bunu güdüsellik açısından modern bio-genetik görüşlere göre tartışmayı yeri burası olmadığı için bir yana bıraksak da, böyle toplumsal bir psikolojik **hafıza** ya da **motor**

(bir **engram**) belirlenmemiş midir? Böyle bir ortak hafızanın madalyon gibi iki yüzü akla gelebilir. **Birinci yüz: yukarıya itaat kabiliyetinin yerleşmesi ve aşağıya tahakküm eğilimi**. Bunun bir sonucu tepede tek adam ve karizma ortamı yaratır ve tek adam geleksel otoritenin görünür temsilcisi gibidir. Doğal olarak antidemokratik bir eğilim. **İkinci yüz, doğal insan için olumsuz olarak aşağıdakilerin üst politik birimle olan çelişkilerine dayalı eziklik ve açlıkları temsil eder**. Bu aşağıdakilerin yukarıya tepkilerinde potansiyel bir neden olacaktır. İşte bu davranış strüktüründe binlerce yıllık birikmiş **yazılı olmayan bir anayasa** vardır.

İşte bu **«anayasa»** bizde dünden bu güne taşınan tarih bu strüktürde yazılıdır: politik miras oradadır; ki bizi halen sanki o güdüyor. Sanki içimizde, mayamızdadır o yapı. Şüphesiz kişiden kişiye değişir ölçüde olsa da! Şimdi soruyorum: Türkiye'de hangi meselemizi, hangi kurumumuzu sözünü ettiğim derin yapının etkisi dışında bulabilirsiniz? Bu derin yapıda özellikle insan-insan ilişkisi olarak **örgütlenme tarzımızın** yasası yazılıdır. Yukarıda verdiğim iktidar kavramını hatırlayarak sendikalara bakınız (DİSK dahil, geçmişte yeterli gözlem ve deneyim var). Ne tür sendikadır onlar? Belediyelere bakınız, ta eski Yunan'dan beri gelen, batısal yerel politik birimler midir onlar? Gerçekten aşağıdan yukarıya örgütlü yaptırımcı (iktidar-hürriyet) demokratik mekanizmaların oluşmamışlığında Parlamentomuzun sahibi kim? Halkın iktidarını ne yoldan temsil ettiler de geçmişte on yılda bir askeri girişime çıktılar? «Olsun» demekle parlamento olabildiler mi? Kendilerine sağ diyenler de, sol diyenler de (demokrasi sözünü kullansalar da) içimizdeki, mayamızdaki yapının güdüsü dışına çıkamamışlardır. Hafızamızda, içimizde adeta bizi hür kılmayan bir ipotek var. Girdiğimiz kapitalist ilişkilerde tarihi yapısal örgütlenme tarzımızın damgası yok mu? Yok diyebi-

lir misiniz? İlerde vereceğim bize has **bürokrasi tanımı** politikadan ekonomiye kadar sarı, uzanan örgütlenme tarzımızda beliriyor.

Celâl Bayar'ın CHP ve Demokrat Parti'nin devlet görüşlerini açıklayan değerlendirmesine geçmeden önce, sözünü ettiğim yapı ile davranışımız arasındaki bağı bir ilke ile kurabiliriz. İnsan çevresi ve bugüne taşınan tarihi ile diyalektik bir bütünlük içine girer. İnsanlar çevrelerindeki **'objektif olanaklar'** tarafından etkilendiği gibi, insanlar da çevreyi etkiler, yapar. Çünkü, **'objektif olanaklar', toplumdaki insanlar dışında verili değildir.** İşte bu karşılıklı bağı bizim önemle altını çizdiğimiz yanı, objektif olanakların insanların akli ya da zihni yapılarına da bağlı olmasıdır. Yoksa bunları birbirinden ayırırsak, tek yönlü ister materyalist, ister idealist olsun mekanist yaklaşıma (teori ve pratiğine) yol açılır. İnsanlar bilinçli ve bilinçsiz çeşitli davranış düzeylerinde de olsalar zihni yapılarının gerisinde sözünü ettiğim ortak hafızanın farklı derecede de olsa etkisindedir.

Ortak hafıza sanki toplumsal bir tabiat gibidir. Ve bu öyle bir iki nesilde silinerek yeni bir yapılaşmaya kolayca açık değildir. Eğitimle değişir deniyor! Nasıl ve ne için eğitim? Güncel bir konu ile yapısal etkiyi belirtelim. Güncel konu «öğretim birliği» (tevhide tedrisat) üzerinedir. Radikal Kemalistler öğrenim birliğinin bozulduğundan söz ediyorlar. Geçmişte medreseleri kaldırıp yalnız mektep (okul) leri bırakan **«birlik»e** gerekçe olarak «aynı fikirde, aynı zihniyette fertlerden oluşmuş millet yapma» ülküsü var (Cumhuriyet, 14 Kasım 1986, Sadiye Akay'ın yazısı). Demek ki yeni diye ikame edilen okul sistemi de aynı fikirde ve aynı zihniyette insan yetiştirme amacındadır. İşte burada yapının sürekliliği belirliyor mu?

Doğu hakkında bazı düşünür ve filozoflar (Montesquieu, Hegel, Marx vb.) Doğu'nun durağanlığı tezlerini birbirinden farklı da olsa açıklamak istemişlerdi. Tekrara dayalı durağanlık'taki gerçek nedir? Nedenler ve nasıl olduğu bu yazının değil hazırladığımız kitabımızın konusudur.

Olanla Olmayı, Olmayanla Olanı Bilmek: Celal Bayar, Devlet ve Anayasa Kavramı

İdris KÜÇÜKÖMER

II

Geçen yazımızda yazılı olmayan anayasa ile nasıl bir **yapı** anladığımızı açıklamıştık. Söz konusu yapının adeta güdüsel etkilerini sergilemiştik. Bu arada anahtar bir kavram olarak iktidarı tanımlamış ve **iktidar** ile **hürriyetin yapabilme nitelikleriyle birlikteliğini** de belirtmiştik. Eğer aşağıdan yukarı iktidar yaptırımcılığının demokratik mekanizmaları yeterli ölçüde kurulamamışsa, yani iktidarın sahibi ya da kaynağı halk olamamışsa, hükümet olmak anlamına iktidarda olmak aşağıdan gerçekçi, yeterli desteğin, onayın eksik olduğunun göstergesidir. Bu eksiklik, krizin

bizdeki potansiyel kaynağıdır; kolaylıkla aktüel hale gelebilir. Kriz sorunların yığılıp çözümlenememesidir. Bunun önemi, bizde politik rejimin on yılda bir girdiği krizde gözlemlenir. Gözlemedik mi? Gerçekte potansiyel kriz daima vardır.

* Celâl Bayar için «son ittihatçı» diyen M. Perin, onun yüz yıllık deneyim ve gözlemleri sonunda vardığı devlet, anayasa ve demokrasi üzerine görüşlerini özetliyor. Bayar'ın nihai vargıları ile oluşan özet ve yine onun yardımıyla incelememizi sürdüreceğim. Bir bakıma krizin belirlenmesi, çelişki ve açmazlar sanıyorum önümüze gelecek. Bunu anlayamazsak ve üzerinde düşünüp pratiğimizi düzenleyemezsek bizde demokrasi bir varsayımdan öteye geçemez; dramatik sonuçlarıyla sadece bir oyun olarak kalır; eğer oynatanlar varsa onlar için de! Hem oyun bir ölçüde oynatanlara karşı olan bir gelişimin tohumlarını taşıyor mu? M. Perin'in 1986 tarihli Hürriyet Gazetesi'nde «Beyaz İhtilâlden Darbeye» adı incelemesinin buna ait önemli bir bölümü var.

Konu, C. Bayar'ın (dolayısıyla A. Menderes'in) kuvvetli devlet ve kuvvetli hükümet anlayışları üzerindedir. 1950 seçimini Demokrat Parti'nin kazanması üzerine C. Bayar'ın Reisicumhurluğu ve A. Menderes'in başbakanlığı belirlenince, sorun D. Parti genel başkanlığının kimde olacağıdır. Ancak A. Menderes, parti genel başkanlığının reisicumhurda kalamayacağını, onun da kendisine verilmesini, başbakanlığı kabul için şart koşmaktadır. M. Perin, «tartışma uzun sürer ve nihayet Menderes'in talebi kabul olunur» diyor. Anlaşılan C. Bayar parti başkanlığını bırakma eğiliminde değildi. Yine Sayın Perin daha sonraları Bayar başbakanı Adnan Menderes ile mutabık kaldıkları devlet kavramı üzerindeki görüşünü anlatırken «**Güçlü Devlet**» fikrini benimsediklerini söylüyor diyor. Bayar, «Başvekilim Adnan Menderes» adlı kitabında arkadaşları ile «kuvvetli hükü-

met» prensibinde mutabık kaldıklarını anlattıktan sonra diyor ki: «**Başbakanlık görevini Adnan Menderes'e vermekle iş bitmiyordu. Bin yıllık devlet geleneği üzerine oturmuştu. Parti başkanlığının başka elde olması, kuvvetli hükümet kurulmasına engeldi... siyasi kuvvetlerin bir elde toplanmasında fayda vardı. Öyle ise, Demokrat Parti Başkanlığını da Adnan Menderes'e devretmem gerekiyordu.**».

Siyasi kuvvetlerin bir elde toplanması süreci sınırlı mıydı? Nitekim A. Menderes daha sonraları devlete tamamen hâkim olamamaktan yakınacaktır. Bin yıllık «güçlü devlet» geleneği için kuvvetli hükümet şart olunca, kuvvetli hükümet için de siyasi kuvvetlerin (?) ele geçirilmesi ister istemez tırmanma göstermeyecek mi idi? Acaba 1950-60 arasında bunun örneklerini görmedik mi?

Şimdilik şu kadarını söyleyebiliriz: Demokrat Parti liderlerinin zihinlerinde, imajların da üst politik birim olarak topak yukarıdan devlet kavramı yaşıyordu. (Kimde yaşamıyordu ki?) Bu politik ilişkiler olarak onlar dışında vardı; daha önce olduğu gibi. Şimdi unutulmuş gözükken sıfatlarla **Ebedî Şef** ve **Millî Şef** dönemlerinde de vardı. İmparatorluğun yıkılış hercümercinden, kurtuluş savaşı ve sonrasında yeni devletin kuruluşunda, saltanat ve hilâfetin kaldırılmasında, Cumhuriyet ilanında ve yeni bir otoritenin ikamesi koşullarında radikal bir geçiş dönemi olarak bu tür yukarıdan devlet o sürede kaçınılmaz gözükebilir. Ama demokrasi deneyine girildiğinde, bin yıllık güçlü devlet geleneğine sarılmak halk hâkimiyeti adına halka fazla güvenilmediğini de belirtmiyor mu? Ya da demokrasi-lerde devlet kavramı mistikleşmiyor mu? Nitekim D. Parti ve Türkiye 27 Mayıs'a doğru sürüklenirken denge için yanına alabileceği, demokratik sürecin kesilmesini engelleyici kurul ya da kuruluşların tarihi yokluğunu görmesi gerekirdi; yalnız kalıplarının nedenini daha geniş bir açıdan anlamalıydı, değil mi?

Zannediliyordu ki, karşılarında İsmet Paşa ve eski devlet partisi olarak C.H.P. vardı. Bunlar **görüntüdür**. Anlatacağım, mesele bu görüntünün altına inmektedir, çözüm yolu da buradadır.

Daha önce de söyledim: Hürriyet ile hâkimiyet (sovereignty) aşağıdan yukarıya doğru iktidar bölünmüşlüğü'nün çeşitli seviyelerde birbirine bağlı işleyişiyle çözülebilirdi. Buna ait gelenek ve çelişiklere rağmen kurumlar kurarak çözülebilirdi. Ve böylece halk iktidarına dayanan otorite de zaman sürekliliğinde kurulurdu; ki onun hakemliğine ihtiyaç vardır. Geçişe ait yukarıdaki kişisel [yönetim]* veya otorite, demokrasiye geçişle uyumlu olduğu ya da ona katkısı [olduğu]* **sürece** savunulabilir.

Söz konusu çözüme değil sadece D.P., acaba C.H.P. ve de halk ne ölçüde hazır idi? Yatkın mı idi? Bin yıllık devlet geleneğinde üst politik birimde ya da **politik alanda** halk yoktur, halk politik karar ve yaptırım öznelere değildir. Böyle bir halkta sınıfsal nitelik aramayın, ona göre örgütlenme aramayın. Öyleyse yukardan devlete sarılmak, onu ele geçirmek yerine, yeni bir kuvvetli çağdaş devlet kurmak için halkı politik alana çekmek ve bunun için gerekli yolları **açmak** gerekmiyor mu idi? Şüphesiz bu zordu. D. Parti bu fırsatı ya da potansiyeli 1950 seçimiyle yakaladı; fakat yeterli yoldan kullanamadı, kullanmasına yeterli fırsat da verilmedi. Söz konusu potansiyel, «Beyaz İhtilal» niteliğini taşıyan çekirdekte idi. Buna döneceğini sonra. Üçüncü yazıda.**

Halka güvenilse, aşağıdan yukarı iktidar mekanizmaları **pratik**'le giderek kurulup işletilmeye sokulabilse (?), zihniyet ve pratik olarak bin yıllık güçlü devlet gele-

neğine sarılma da giderek gündem dışına çıkardı.

MUHALEFET YOK

Bin yıllık kuvveti devlet **geleneğine bağlı** olarak siyasi güçleri toparlama tırmanışı içinde muhalefet nasıl görülür? Bu soruyu D. Parti ileri gelenlerine sorunca somut olarak C.H.P.'nin 1950-60 arası tutumundan yakınlabilirler. Ama **bin yıllık devlet geleneğinde esasen muhalefet yoktur ki**. Oysa tutarlı **demokrasilerde muhalefet devletin bir parçası kabul edilir**. Tarihi olgularla böyle bir çizgiye gelinmiştir. Oysa bizim anladığımız D. Parti bu çizginin uzağında idi. Nasıl olmasını ki? Çünkü muhalefet aynı form içinde İsmet Paşa ve onun C.H.P.'si idi. İki parti krizi geliştirmede birbirini tamamlayan kuruluşlardı. İsmet İnönü ve C.H.P. seçim kaybetmiş olsa da 1950-60 arasında sanki hâlâ bin yıllık yukardan devletin hâlâ devlet partisi olarak sahiplerinden gibiydiler, öyle davrandılar. Bu çizgi ile 27 Mayıs harekâtına varılacaktı. 27 Mayıs'ın neresindesiniz diye kendilerine sorulduğunda ne demişti İsmet İnönü? «Hem içindeyiz, hem de dışında!» 27 Mayıs anayasası yine yukardan bir anayasa olacaktı! Cumhuriyet eski otoriteyi bertaraf etti. Ama bir otorite kurabildi mi? Ciddi olarak düşünün. Sloganlarla cevap aramayın.

Bin yıllık güçlü devlet geleneği demokrasinin tarih öncesi olamazdı. Biz halen kurmak istediğimiz demokrasinin kendi tarih öncesini yaşıyoruz. Bu bizde olmayanı olan üzerine koyma ile sürüyor. Bana göre böyle bir süreçte olumlu öğreti şudur: Olanla-olmayanı anlamak; tersi olmayanla olanı anlamak; bu karşılaştırmacı (mukayese edici) arayıştır ki, yolumuzu açabilir.

Burada Sayın Süleyman Demirel'in çok önemli bir sözünü hatırlatacağım. «Demokrasinin birinci şartı ordunun hükümetin emrinde

(*) Köşeli parantezler İdris Küçükömer'e ait değildir. - İ.D.

(**) Bu yazı, bildiğimiz kadarıyla, yazılamamıştır. - İ.D.

olmasıdır» diyor, Sayın Demirel. Ardından şu soruyu sormalıdır: Ordu neden hükümetin emrinde olmayabiliyor? Acaba bizdeki hükümet gerçekten bir iktidarı temsil edemiyor olmasın? Burada seçim sandığından çıkmanın yetersizliği bir gösterge.

Biz iki partinin de demokratik sürece birlikte ters düşüşlerini, krizi tırmandırmakta birliktelikleri ile ters düşüşlerini daha açık hale getirmek için C. Bayar'ın tanımladığı iki devlet kavramına dönelim artık.

* Sayın M. Perin «Nasıl Bir Demokrasi» başlığı ile şöyle devam ediyor: «Demokrat Parti millî iradeye dayanan 'kuvvetli devlet' prensibine iktidarda bulunduğu on yıl sürece bağlı kalmıştır. Bayar, C.H.P. ile Demokrat Parti'nin bu süre içinde mücadelesinin temelinde yatan ayrılıkları çok sonra şöyle anlatmıştır: 'Halk partisi'nin siyasi tefekkürü ile Demokrat Parti'nin siyasi tefekkürü, on yıl boyunca bir mücadele verdi. 27 Mayıs'a bağlanan bu mücadelenin derin sebeplerini bugün iyice görüyorum. Bu mücadeleyi-insanı şaşırtan teferruatıtan sıyrıp-temel çatışmaların sebeplerine inince, apaçık görünüyor ki, iki devlet görüşü on beş yıl boyunca bir paranın iki yüzü gibi aykırı yöne bakmış, fakat aynı değeri sağlamaya çalışmıştır.

Üstünde çalışılan, fakat bir türlü ifade edilemeyen fikir şudur: 'Türkiye'de demokrasi 'Hâkimiyet kayıtsız şartsız milletindir ve bunu Millet Meclisi bizzat kullanır' ilkesinden hareket edilerek mi uygulanacak, yoksa, bazı yerlerde örnekleri olduğu gibi, muhtar kuruluşlara ve kurullara dayanan 'yumuşak bir halk hakimiyeti' esasına bağlı kalarak mı yürütülecektir? Demokrat Parti iktidarı birinci fikre, Halk Partisi muhalefeti ikinci fikre sahip çıkmıştır.»

İşte bu son değerlendirmeyi ben tarihi bir belge sayıyorum. Nedenini aşağıda belirtmişim. Ve C. Bayar'ın bu son değerlendirmesini Sayın M. Perin şu ilginç ilâve ile tamamlıyor: «1961 Anayasası yüzde doksani

C.H.P.'li ya da C.H.P. eğilimlilerin çoğunlukta olduğu bir Kurucu Meclis tarafından yurarda Bayar'ın açıkladığımız izahına uygun biçimde C.H.P. anlayışına göre oluşturuldu. 1982 Anayasası ise tamamıyla tersi...». Yani Demokrat Parti'nin anlayışına göre bir anayasadır 1982 Anayasası. Öyleyse soralım: Sayın M. Perin, önce 1982 Anayasası'nın kabul ya da Sayın S. Demirel'in söylediği gibi «tasdik» ettirilme koşullarını dikkate almıyorlar mı? Herhalde dikkate almış olmalılar. Sonra acaba 1982 Anayasası'nın sınıfsal niteliği ile Merhum Bayar'ın sınıfsal gelişimini sergilemiş olmuyorlar mı? Daha ilginç bir yargı çıkıyor ortaya: Askeri müdahaleleri reddeden Bayar'ın kendilerinin kabul ettiği bir anayasa getirmesiyle Bayar'ın bu tür müdahalelerin yanında da olabirlikleri vargısı ilginç değil mi? Oysa Bayar radikal Kemalistlerin savunduğu 27 Mayıs hareketini nasıl değerlendiriyordu? Gerçekte ikisinin (27 Mayıs, 12 Eylül) de ortak yanı yukardan militer niteliğidir. Bayar sağ olsaydı bu soruya ya da açmaza ne derdi bilemem! Yukardan anayasaları yel üfürüp selin götürdüğünü görmedik mi? Böylece farkında olarak ya da olmayarak Bayar, 12 Eylül - Anayasa - ANAP çemberi içinde bir yer almıyor mu? (Çemberin çeşitli ilişkilerle örülü ağını genişletebiliriz de.) Sanırım. S. Demirel'in çizgisi C. Bayar'dan bu açıdan (Askerî müdahalelere karşı tavır) ayrılıyor. Ne diyor Demirel? Burada denebilir ki 12 Eylül öncesini mi savunuyorsunuz? Benim sorunsalım o değil, oraya nasıl gelindiğidir. Özet olarak tekrarlayayım; partiler, hükümet ve muhalefetiyle (çeşitli diğer kuruluşlarıyla) devleti oluşturacak gerçek iktidar bölümlerini belirtmiyorlardı ki. Bana bunun aksini tarihi gelişim süreci içinde kim ispat edebilir?

OLMAYAN İLE BİLMEK

C. Bayarın iki devlet görüşü ile iki parti-

nin bağına gelince; Bayar bütün o söyledikleriyle tarihi bir değerlendirmeye kaynak vermektedir: a) Milli hâkimiyete dayalı kuvvetli hükümet ile kuvvetli devlet fikrini kabul ediyorduk derken bir geleneği sürdürmek istediklerini açıkça belirtiyor; fakat milli hâkimiyet ile demokrasi arasında bağ belirsiz. Çünkü, milli hâkimiyet sağlamanın koşulları olmalıdır. Ancak bu koşullarla milli hâkimiyetin ne olduğunu ancak tanımlayabiliriz. Tekrar ediyorum: Seçim sandığı yetmez. Her toplumda, bunun pratiğinde **seçim** sadece bir koşuldur, yetmez. Öncelikle bu tartışma konusudur.

b) C. Bayar'da kuvvetli halk hâkimiyeti ve yumuşak halk hâkimiyeti ayırımı ile bunların demokrasilerin iki türü gibi gösterilmesi yanlıştır; yani demokrasilerde bir kısım ülkede biri vardır; bazılarında da diğeri olur demek yanlıştır.

Çünkü Bayar'ın yumuşak halk hâkimiyeti dediği, bu gün Batı'da genel olandır. Eski klâsik Yunan-Roma doğrudan demokrasileri ile batı bugün'e gelen demokrasi, Bayar'ın söylediği o «Muhtar kuruluş ve kurulları» yaratarak, geliştirerek işlemektedir. Aralarında otonom «kuruluş ve kurullar»ın niteliğinde değil, niceliğinde farklar olabilir. Yani işlerliği olan yerleşmiş demokrasilerde Bayar'ın muhtar dediği otonom «kuruluş ve kurullar»ın şöyle ya da böyle tarihi varlıklarını buluruz. Orada krizleri, askerî müdahale çözmez. Üstelik kuvvetli devlet ve kuvvetli hükümet olmanın o otonom kuruluş ve kurullarla çelişkisi de yoktur. Onlar var diye ne devlet ne de hükümetler zayıftır. Örnek olarak A.B.D.'yi ele alalım. Otonom yerel idareler, valilerin halk tarafından seçimi, otonom federe devletler, otonom kurul ve kuruluşlar arasında Amerika **Yüksek Mahkemesi** gibi organları, Kongrenin iki kanadı, parlamento, vb. vardır. Jüri ile yargılama, valilerin halk tarafından seçimi, daha saymaya gerek var mı? Ve üstelik başkan kongreden otonom,

yani ona karşı sorumlu değildir. Bunlara rağmen hükümeti zayıf bir hükümet mi? Ve Amerika Birleşik Devletleri zayıf bir devlet mi? Ne denebilir bu soruya? Öyle ki ABD'de otoritenin yeri olarak Yüksek Mahkemenin gösterilmesi nasıl açıklanabilir? Bunlar Amerikan demokrasisinin savunulması için değil, Bayar'ın verilerinin yanlışlığını belirtmek için ileri sürülmektedir. Üstelik Sayın Bayar Türkiye'yi küçük Amerika yapmak dileğinde idiler!

Burada üç noktayı açıklamanın artık yeridir. Birincisi: İngiltere ve J. Locke'un etkisindeki **Montesquieu**. Hem Amerika'nın bağımsızlığı ve Anayasasını ve hem de Fransız İhtilâlini görüşleriyle yönlendirmiştir. Ünlü **İKTİDAR AYRIŞMASI** tezi (yasama, yürütme, yargı ayrışması) başlıca ilke olmuştur. Montesquieu'nün tam etkisi Amerika devrim ve bağımsızlığı üzerindedir; Montesquieu Fransız İhtilâlinden çok önce bir eyalet parlamentosu olarak Bordeaux Parlamentosu başkanı idi. Bir iktidarın tırmanışının tekleşmesini diğer bir iktidarın önleyebileceğini kabul ediyor: İktidarı durduran (sınırlayan) iktidardır («pouvoir arrête pouvoir») diyordu. Benzer düşünce Aristo'da da vardır. Ve halen demokratik anayasaların önde gelen ilkesidir bu **iktidar AYRIŞMASI**. Elbette yukardan bir anayasada yazılı olsa da uygulamak başkadır. **Çünkü uygulama başka yan koşullarla ancak olabilir. Yukardan anayasa esasen bu koşulların yokluğunun da belgesidir.**

Eğer dikkat edilirse birinci yazıda devamlı olarak batıda demokrasi seviyesi ne olursa olsun, hatta krallık ve imparatorluklarda **iktidarın bölünmüşlüğü**nü vurguladım. Oysa burada Montesquieu dolayısıyla söz konusu olan **iktidar ayrışması**dır ki bölünmüşlükten farklı bir düzeyi gösterir. Benim iddiam odur ki **iktidar bölünmüşlüğü** olmadan, iktidar ayrışması (separation of powers) bir anayasada her nasılsa yazılmış olsa da gerçekleşemez! Batılı düşünür ve filozoflar iki bin

beş yüz yıllık politik geçmişlerinde artık yapılaşmış iktidar bölünmüşlüğünü analiz etmezler. Onlar için doğal bir veridir o bölünmüşlük. Doğulu bizler için onu biz de geçmişimizde olmadığını görmek ve analizi onun üzerine kurmak zorunludur. Onunla bizde olmayanı anlarız, nasıl ki onlarda olmayana

nı bizde olanla anlayabileceğimiz gibi (karşılıklı ayna). Evet, iddiamız odur ki; **iktidar bölünmüşlüğü** bir ön koşul olarak **iktidar ayrışması**'nın alt tabanının yapısal koşulunu oluşturur. Biri sonuç olarak ön koşul üzerine oturur. Açıkçası ön koşul ikincinin olmazsa olmaz koşuludur.

beciya

Çağdaş Yanılgı ve Demirel: Solun Açmazı

İdris KÜÇÜKÖMER

1986 yılında bir haftalık dergide yayımlanmak üzere kaleme alınmış olan bu yazı, ilk kez İktisat Dergisi'nde başlıyor.

Halk ne zaman anayasa yaptı ki? Bütün anayasalarımız yukardan verilidir. Tümünün ortak niteliği de, geçmiş yaşam tarzının ürünü olan, halen süren, şimdi çağdaş gerçeklerle uyumsuz bir azınlık tarafından hazırlanmış ve ısmarlanmış olmasıdır. Bu noktada, «anayasaların hazırlanmasında, entelektüel bir uyarı, doğuş için bir aydın dürtüsü yok mudur?» diye sorulabilir. Genel model açısından bu soru haklıdır, ama sadece alternatif uyarı ve dürtüler seviyesinde, karar seviyesinde değil. Çünkü, «bilgi ile bilginin kaynağı» arasındaki zorunlu ilişki bu soruyu haklı kılar. Ama Türkiye'de; «bilgi ile bilginin kaynağı, bilginin oluşumu, tarihî doğuş şartları» arasındaki zorunlu ilişki kopmaktadır. Bu kopuş sonucunda, aydının konumu, sürekli yukardanlık, tepedencilik çemberi içinde kalmaktadır. Bu sebeptendir ki aydın; değişik boyutlu bir kültür ve düşünce seviyesindeki bir topluma, tarihinde sürekli iktidar bölünmüşlüğüne yaşamış toplumların ürünü olan «formları» aktararak «asrî» olunacağını sanmıştır. Bu formların ithal edilmesiyle Türkiye'de işlerliğinin ne olacağını da hiç bir zaman derinlemesine düşünmemiş, araştırmamıştır (Aydının yenilgi tuzağı).

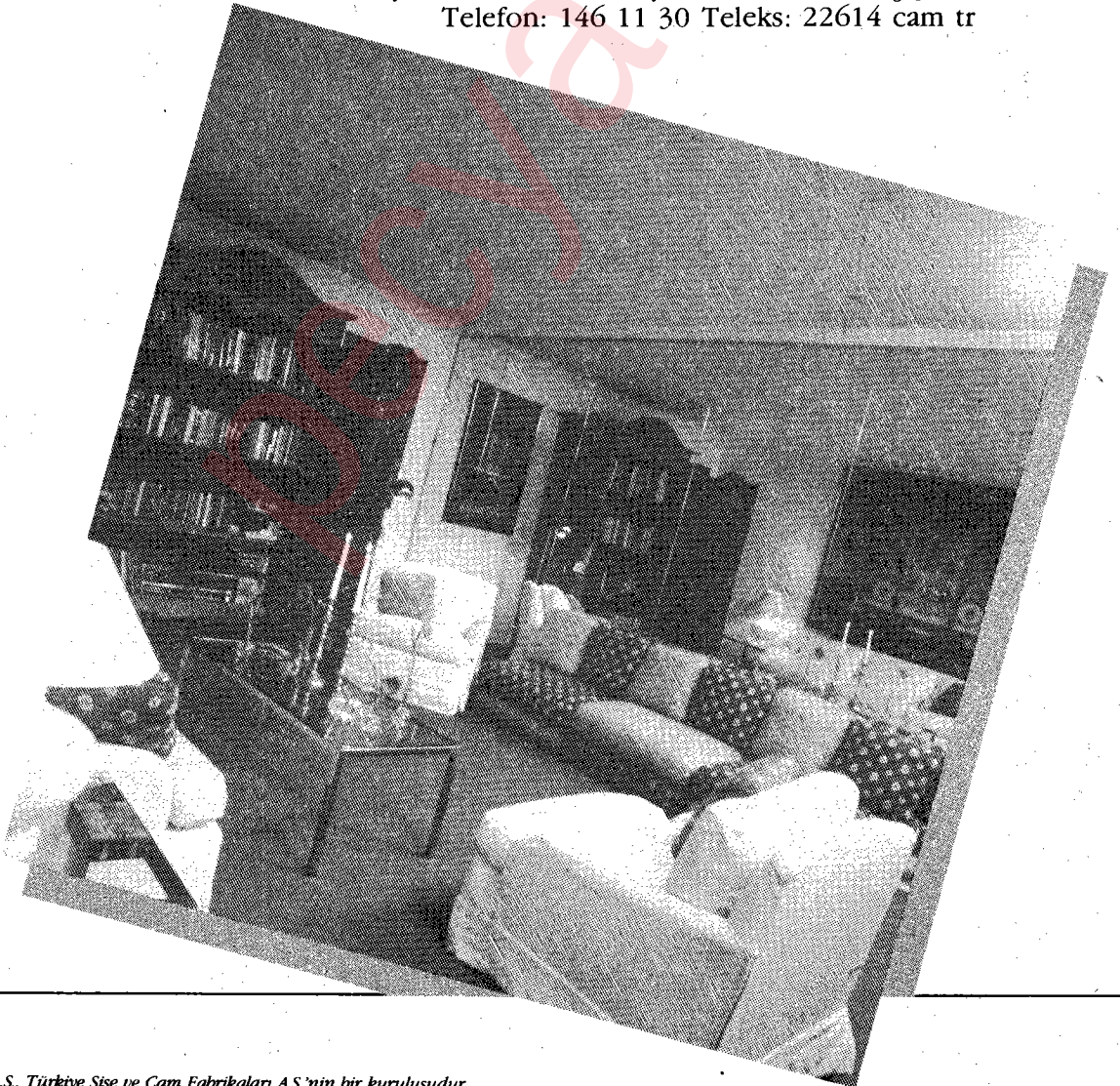
«Anayasa» örneğinde olduğu gibi «belediye»ler, «sendika»lar, bunların da üstünde olan «parlamento» gibi formların işlerliği nedir? Bunlara meşruiyetin kaynağı ve temeli gözü ile bakılabilir mi? Eğer bu formlar, meşruiyetin kaynağı ve temeli olsalardı her on yılda bir yaşanan müdahale gerçekleşir miydi? Türkiye'de geçmişin politik bir mirası varsa, bu, **politik toplum** yapısındadır. Bu miras, sürekli olarak, küçük bir azınlığın tekeline açıktır. (Karizma tuzağı) Öyle ise «Hâkimiyet Milletindir» demek ne oluyor? Her on yılda bir yaşananların ışığında, «hâkimiyet» ve «meşruiyet» kavramlarının yeniden tartışılması gereklidir. Eğer, gerçekten, fiilî durumların esiri olan bir toplum olmak istenmiyorsa, bu temel görev yerine getirilmelidir.

Salonda Kristal Ayna FLOTAL

Yaşamdan bir duvar kaldıran,
dekorasyona derinlik ve ışık katan,
uzun ömürlü kristal ayna Flotal.
Şişe Cam'dan.

Cam Pazarlama A.Ş.

Büyükdere Caddesi Beytem Han Kat 4-8 Şişli, İstanbul
Telefon: 146 11 30 Teleks: 22614 cam tr

AKBANK MENKUL DEĞERLER MERKEZİ

Güvence En Yüksek Kârdır

Akbank Menkul Değerler Merkezi,

- Hazine Bonosu ve Devlet Tahvili
- Özel Sektör Tahvilleri
- Hisse Senedi

alım-satımında size yüksek verim sağlar.

- Faiz oranını sizin belirleyeceğiniz
Devlet Tahvili ve Hazine Bonosu ihalelerine
sizin adınıza katılır.

Her türlü menkul kıymet alım-satımı için
önce Akbank Menkul Değerler Merkezine veya
yurdun her yanına yayılmış 611 Akbank
Şubesine başvurunuz.

Akbank Menkul Değerler Merkezi,
uzman danışmanları ve Akbank ciddiyeti ile
bir güvence merkezidir.

Bankalar Caddesi, No. 53 Karaköy-İstanbul
Tel: Santral 143 03 50 (10 hat) Direkt: 145 12 28-144 14 82

Çünkü, her yeni anayasa, hak ve salâhiyetlerin karıştırılması veya gaspıyla, bir yasama niteliğindedir (Ex post factum legislation).

Bu noktada, gündeme gelen bazı sorular şunlardır: «Halk politik toplumun içinde mi, dışında mıdır? Bir azınlık şöyle ya da böyle halkı kullanıyor mu, kullanmıyor mu? Eğer ülke içinde çeşitli seviyelerde iktidar bölünmüşlüğüne açık yapı ya da geleneği yoksa, hukuk nasıl yapılır ve korunur? Anayasa nasıl yapılır ve korunur?»

Bunlar Cumhuriyet öncesinden devralınan temel sorunlardır. Bu sorunlara cevap, Cumhuriyet içinde de üretilmemiştir, verilememiştir. Cumhuriyet'in devraldığı politik kültür mirası, belki de Cumhuriyet iktidalarının da işini kolaylaştırarak devam edip gelmiştir. Hukukun üstünlüğü bir form olarak kalmış, korunamamıştır. İktidarın bölünmesine, «çağdaşlık» adına hoşgörü ile bakılamamıştır. Hukuk sisteminin, ülkede iktidarı bölüşen güçlerin çeşitli seviyelerdeki mücadelesiyle kurulduğu, en başta çağdaş «formları» savunanlar (!) tarafından anlaşılammıştır. Bazı kurumların kısaca otonomi kazanmaya başlaması göze batmış, ilk fırsatta da yok edilmeleri plânlanmış ve bu plân her on yılda bir de uygulanmıştır. Hâkimiyeti, yukardan temellük etmiş **arşetipik** 'sahip'lerinden biri vermiş, biri almış, almaya hazır bir sürüşü de sıranın kendisine gelmesini beklemektedir...

Bu yollarla yapılan anayasaların halkla bağlantısı yoktur. Bu anayasaların nitelikleri ne olursa olsun, sahibi bulunmaz. Koruyanı olmaz. Nitekim bazı yazarlar 27 Mayıs Anayasa'sının çok iyi bir anayasa olduğunu söylerler. Bu anayasa kimler için iyi ve ileri idi? Kimler yaptı, kimler bozdu? Halk niçin savunmadı? Millet nereye gitti? Sanırım işin özü burada, bu sorulardadır.

Bu gün hak ve salâhiyetlerin sahibi açık ve net değildir. Sorumluluk yoktur. «Gasp» diye nitelendirilebilecek bir karmaşa ve belir-

sizlik bu ilişkilere egemendir. Çözüm; halkın hak ve yetkilerinin temellüküdür, eline geçirmesidir, halkın etkinliğinin (müessiriyetinin) artmasıdır. İşte burada 1982 Anayasa'sı gündeme gelir. Çünkü, bu anayasa yukardan bir form olarak antidemokratiktir. Halkın dışında yapılmıştır. Ve sanki, belli grup ve sınıfların diğerleri üzerinde hâkimiyet kurmasının karinesini de taşımaktadır. Bu anayasanın özünün değiştirilmesi girişimi, tarihi politik mirasın reddi süreciyle de özdeşleştirilebilir. Bir buçuk yıl önce **Yeni Gündem** dergisinde teklif ettiğim **Demokratik Misak** da budur. Çağdaş meşruiyet ve hâkimiyetin ortaya çıkması bu girişimle mümkündür. Eğer partiler, «hâkimiyet millete» ilkesini halka mal etmek, halkın tartışmasını sağlamak amacıyla bu ilke de birleşebilir, anlaşabilirlerse 10 yılda bir askerî kesintilere, yeni anayasaların yazılmasına meşru bir engel yaratmış olurlar. Bu; bir praksistir. Halk bu gündem üzerine hak ve yetkilerinin temellükü konusunda hazırlık yapabilir... Ve giderek de bu hak ve yetkilerin sahibi olur. Bu süreç, ki bu sürecin uzun dönemliliği dikkatten kaçırılmamalıdır, iki önemli sonuç ortaya koyabilir:

a) Halk için gerekli olan kuruluşların gerekçelerini halk görüp anlayabilir, girişimleri yapılır.

b) Benim **sivil disiplin** dediğim karşılıklı disiplin belirir (Bizdeki tek yanlı disiplinin aksine).

Sivil toplum için, **sivil disiplin**, olmazsa olmaz koşuludur. Çünkü toplumun çeşitli kesimleri arasında mesafe oluşturur. Halkın kendi kendini hesaba katmasını sağlar, bunu öğretir, bu bilinci yayar. Sonuçlar politik madalyonun sorunlu iki yanını belirginleştirebilir. Madalyonun bir yüzünde cuntacıların müdahale için gerekçeleri, öbür yüzünde ise, partilerin müdahaleye karşı çıkış gerekçeleri herkesin gözleri önüne serilir. Bunun sebebi halkın etkinliğinde (müessiriyetinde)ki eksikliklerdir. Zaten ülkenin zafiyeti de buradadır. Bu

zafiyeti ortadan kaldıracak, halkın etkinliğini artıracak her girişim, cuntacıların müdahalesini ve onların gerekçelerini çürütecektir. Başta partiler olmak üzere bütün formlar, parlamento, sendikalar vb. güçlenecektir. Bu zor bir uygulamadır, ama kaçınılmaz ve zorunlu bir uygulamadır. Bundan başka bir çözüm var mı? Bu zorunluluğu fark etmeyenler olabilir. Bunlar, Anayasa'da kısmî değişiklikler önerebilirler. Sayın Aydın Güven Gürkan gibi. (Cumhuriyet Gazetesi'nde söylediği) Ama o zaman, kuruluşu bu anayasaya sıkı sıkıya bağlı olan bir partinin, birleşme olayı dahil bütün kararları bağımlılık, icazet, muvazaa olarak nitelendirilemez mi?

Bu sürecin sağlıklı işleminin stratejik nitelikli bir koşulu vardır. Bilgi alıp verme, haberin ve haber kanallarının demokratik işleyişi... Yani tek taraflı ve yetersiz, saptırılmış bilgi kaynak ve kurumların reddedilmesi, bunların yerine demokratik işleyişi olanların kurulması koşul olarak gündeme gelir.

Bu şart katılım için gerekli bir koşuldur. Yani, halkın hak ve yetkilerine sahip çıkması ve tarihî politik mirası reddetme ile yeni anayasa yapma girişimini özdeşleştirmesi katılımın kurumlaşması için zorunludur. Bu sözcüğün sık sık kullanılması, içinin dolu olmasını gerektirmemektedir. Bence özgün içerik katılımın sivil disiplin koşulu ile, kurulması ile kazanılır. Ciddî kavramlardan biri olan «katılım» kavramının bazı partilerin programlarında da bir süs bitkisi gibi durması bu partilerde «katılım» olduğunu ve partilerin demokratikliğini göstermez... Eğer böyle bir işlerlik olsaydı, «**demokratik misak**» zahiri bir gündem maddesi olmaktan çıkar,

Türkiye politikasının gündeminin en başına otururdu. Bu fiili durum karşısında da cuntacı, jöntürk solcuları tarihî kendi ninnileri ile baş başa kalırlardı...

Bütün bunlardan sonra Sayın Demirel'in demokratlığı gündeme geliyor. Demokratikliğini tartışmıyorum. Yalnız bir beyanatına değineceğim.

Bir de soru soracağım. Benim senelerce söylemeye çalıştığım bir hususu Sayın Demirel, bedelini yaşamında ödediği için, benden daha iyi söyleyebilmiştir. Söz konusu beyanat, 31 Mayıs'ta **Tercüman**'da çıkmıştır: «Atatürkçülük tek fikir olursa, çoğulculuk yürümez.»

Bu beyanat Mustafa Kemal Paşa'yı bir yere oturtmaktadır. Yoksa her yere, her yerde hazır ve nazır olarak bulundurmamak değil... Ne omnipotent, ne de omnipresent... Bunlar tanrısal sıfatlardır. Mustafa Kemal Paşa ise Tanrı değildir. Sayın Demirel'in bu anlamlı sözlerine hiç bir tepki gelmemesi de o kadar anlamlıdır ki, bu sükût tek boyutlu cevap oluşturmaktadır. Belki de sözde düşmanların ittifakıdır sükût...

Bu konuya öncelikle Demirel'in demokratlığını tartışan Kemalist solcular cevap aramalıdır. Tabii şimdilerde Kemalist kesilen Sayın Ecevit de... Bir hatırlatma yapıyorum: Nihat Erim'in **Hürriyet**'te yayınlanan anılarından öğreniyoruz ki, Sayın Demirel'in bu konudaki görüşleri o zaman da değişik değil... Sayın Demirel'e şu soruyu sormanın da tam sırası: Bu işi yalnız başınıza ne kadar ve nasıl taşıyabilirsiniz? Ama demokratik misak daima gündemde kalacaktır.

GÜBRE FABRİKALARI T.A.Ş.

Ülkemiz tarımı için gerekli fosfatlı kimyevi gübreyi üretmek amacı ile, T.C. Ziraat Bankasının öncülüğünde 1953 yılında kurulan Şirketimiz, İskenderun ve Yarımca'daki tesisleriyle Türk Tarımına hizmet sahasını gittikçe arttırmaktadır.

1982 yılındanberi de Asya ve Avrupa Ülkelerine Triple Süperfosfat gübresi ihraç ederek Ülkemize döviz kazandırmaya devam etmektedir.

İSKENDERUN KOMPLEKSİ

- Sülfürik Asit Fabrikası 230.000 ton/yıl H₂SO₄
- Fosforik Asit Fabrikası 75.000 ton/yıl P₂O₅
- Triple Süperfosfat Fabrikası 200.000 ton/yıl 42 – 44 P₂O₅

YARIMCA KOMPLEKSİ

- Fosforik Asit Fabrikası 75.000 ton/yıl P₂O₅
- Triple Süperfosfat Fabrikası 200.000 ton/yıl 42 – 44 P₂O₅
- Kompoze Gübre Fabrikası 200.000 ton/yıl

GÜBRE FABRİKALARI T.A.Ş.

DAİMA TÜRK ÇİFTÇİSİNİN HİZMETİNDE

GÜBRE
FABRİKALARI
T.A.Ş.

GENEL MÜDÜRLÜK
YARIMCA FABRİKASI
İSKENDERUN FABRİKASI

Kasap Sokak No. 22 Esentepe/İSTANBUL
Süperfosfat Fab. Müdürlüğü P.K. 39 İZMİR
Süperfosfat Fab. Müdürlüğü P.K. 238 İSKENDERUN

Tel: 1722882 (8 Hat)
Tel: 31306 – 32131
Tel: 3796 – 3791

CEVHER'den yüksek kaliteli özel alaşımlı alüminyum döküm oto jantları

DÜNYANIN EN ÖNEMLİ OTOMOBİL FABRİKALARININ ŞART KOŞTUĞU
YÜKSEK KALİTE STANDARTLARINDA ÜRETİLMEKTEDİR

GARANTİ BELGELİDİR

5 sene süre ile GARANTİLİ
CEVHER JANT
KALİTELİ - EKONOMİK

Türkiye Genel Distribütörü:

CEVHER MOTOR TİCARET A.Ş.

Halit Ziya Bul.No.74 Halk Sigorta İş Merkezi 'B' Blok Zemini

Tel: 51 254151 52 Tel: 52 070 0000